

Д-р Михайло Гундуляк

УКРАЇНСЬКІ СПІВТОВОСЕРВИСИ
КОРДОНИВ КАНАЛІВ І АЛЯСКИ
(ІСТОРИЧНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ НАРИС)

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. ШЕВЧЕНКА

Бібліотека Українознавства, том 24.

SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY

UKRAINIAN STUDIES

SOCIETE SCIENTIFIQUE ŠEVČENKO

BIBLIOTHEQUE D'ETUDES UKRAINIENNES

Vol. 24

Published in Canada

Harmony Printing Ltd., 3194 Dundas St. W., Toronto 9, Ont.

Д-р Михайло Гуцуляк

**УКРАЇНЕЦЬ - СПІВТВОРЕЦЬ
КОРДОНІВ КАНАДИ Й АЛЯСКИ**

(ІСТОРИЧНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ НАРИС)

Том 24

**A UKRAINIAN, PIERRE DE POLETICA,
CO-AUTHOR OF THE CANADIAN-ALASKAN
BOUNDARIES**

(HISTORICAL-GEOGRAPHIC OUTLINE)

Volume 24

by

M. Huculak, Ph.D.

Авторські права застерігається.

ПРИСВЯЧАЮ В СТОРІЧЧЯ КАНАДИ — ПЕТРОВІ ПОЛЕТИЦІ

СПІВБУДІВНИЧОМУ КОРДОНІВ КАНАДИ

ТА

В СТОРІЧЧЯ ПРИЛУЧЕННЯ АЛЯСКИ ДО ЗДА —

о. АГАПІЄВІ ГОНЧАРЕНКОВІ

ОПІКУНОВІ УКРАЇНЦІВ.

Накладом автора.

Ванкувер — 1967 — Торонто

Канада

ЗМІСТ

	Сторінки
Передмова — проф. д-р Я. Рудницький	9
До читачів	10
I. Нарис історії відкриття західної частини Північної Америки	13
1. Вступ	15
2. Природні властивості північно-західного побережжя Америки	17
3. Відкриття	18
II. Полеміка в справі “Указу”, виданого російським царем Олександром I	29
1. “Указ”	31
2. Реакція ЗДА і Великої Британії на “Указ”	36
3. Відповідь Джона Квінсі Адамса П. Полетиці	40
III. Переговори між Росією з одної сторони та Великою Британією і ЗДА з другої	55
1. Американсько-російські переговори 1824 року	62
2. Переговори Великої Британії і Росії від 1824-1825 рр.	67
3. Визначні дипломати, що спричинилися до впорядкування відносин на Н.В.К.	76
IV. Походження роду Полетик	87
V. Примітки і біографія	105
VI. Резюме англійською мовою	120
VII. Література	123
VIII. Назви місцевостей	126
IX. Показник імен	127

CONTENTS

	Page
Foreword by Prof. Dr. J. B. Rudnyc'kyj	9
Preface by the Author	10
I. A Survey of the Founding of the Northwest Coast of North America	13
1. Introduction	15
2. Topography of the Northwest Coast	17
3. Discoveries and Explorations	18
II. Controversy over the "Ukase" of Alexander I of Russia	29
1. "Ukase"	31
2. Reaction of Great Britain and the U.S.A. to the "Ukase"	36
3. Boundary discussions between J. Q. Adams and P. Poletica	40
III. Negotiations of Russia with Great Britain and the U.S.A.	55
1. Treaty between the U.S.A. and Russia	62
2. Treaty between Great Britain and Russia	67
3. Diplomats participating in the Northwest Coast treaty negotiations	76
IV. Genealogy of the Family Poletica	87
V. Footnotes and Biographies	105
VI. English Summary	120
VII. Bibliography	123
VIII. Index of Place Names	126
IX. Index of Surnames	127

П Е Р Е Д М О В А

Праця д-ра М. Гуцуляка, що її оцим пропонуємо читачеві, важлива з двох причин. Поперше, вона воскрешає з забуття одного з визначних державних мужів початку 19-го сторіччя, що їх видала козацька Україна. Подруге, вона з'ясовує ролю Петра Івановича Полетики в міжнародній дипломатичній акції, що в висліді довела до заключення двох білятеральних міжнародних договорів — одного в 1824-ому році між Росією й Сполученими Штатами Америки, й другого в 1825-ому році між Росією й Великою Британією. Обидва договори торкалися міжнародно-правного статусу території, що тепер відома під назвою "Британської Колюмбії" — від 1871 р. однією з провінцій Канадської Федеративної Домінії та Юкону.

Праця д-ра Гуцуляка синтезує вперше в українській мові матеріали, що відносяться до Полетики в зв'язку зі згаданими міжнародними договорами. Є це українські передклади текстів договорів, експертизі з листування й уривки із спогадів самого Полетики. Автор наводить ці матеріали власне в аспекті їхньої релевантності до особи Полетики та його діяльності в рр. 1818-1825.

В дотеперішній українській літературі про Полетику праця д-ра Гуцуляка — важливий синтезуючий крок уперед. Вона служитиме за точку виходу для дальших дослідів у цьому напрямку, зокрема ж про характер і ідейно-політичну сильветку Полетики, що носить на собі всі познаки модерного макіявелізму . . .

А для земляків у Канаді й Америці сущих вона, ця праця, має велике значення як свідоцтво українського зустріння й української індивідуальної дії "на вершинах", тобто в найвищих сферах міжнародного політичного життя, ще далеко перед прибуттям українських поселенців на північноамериканський континент для масового поселення "на низах" соціальної драбини. Це зокрема важливе для українців у Канаді раз з уваги на сторіччя Канадської Держави в 1967 році, а теж і з уваги на те, що український вклад у розбудову Канади сягає даліше в глиб минулого як 1891-го року.

Яр. Рудницький в. р.

ДО ЧИТАЧІВ

Не було в нас на меті досліджувати історію відкрить північно-західних теренів Північної Америки, бо ця ділянка опрацьована відкривачами тих держав, що брали участь у відкритті незнаних теренів. Вона пізніше була опрацьована ще окремо науковцями-дослідниками та істориками переважно тих народів, які були причетні до того. Українська наука не цікавалися досі історією цих теренів, або ж цікавилася дуже мало і то вже в нові часи. Наша історія на цих теренах почала творитися в час після нашої втрати решток самостійності по програній битві під Полтавою. Багато наших, переважно свідомих одиниць, а то й цілих гуртів, було насильно заслано, в тому й на Сибір. Деяка частина з різних причин добровільно мандрує в світ-заочі, навіть шукаючи пригод.

І так наш земляк Дмитро Павлуцький вже 1731 року воював з американцями названих територій, правда — на азійській землі, але вони, як союзники чукчів, прийшли туди з допомогою.

Другий наш визначний мореплавець з Ніжина — Ю. Ф. Лисянський в 1804 р. бився з індіанами Сітки, які мешкали на острові, що сьогодні називається островом Барапова. В той час він відбував першу навколо світу подорож.

Російські кораблі припливали вже в ті часи на ці терени безпосередньо з чорноморських портів України. Це тільки приклади, бо більше наших людей і то визначних діяло на тому терені, творячи історію з рамени Росії, але ми забуваємо, що Росія тих часів, тобто Російська імперія — це не сама Московщина, але також і Україна та інші неросійські землі в складі імперії. В тій Російській імперії жила найбільша маса українців і вони, в рамках тієї Росії творили історію в різних ділянках. Вистачить уважно перечитати цю коротку працю і звернути увагу хочби на Полетиків Івана та його сина Петра, чи на Григорія Полетику, який у школі Морського Шляхетського Кадетського Корпусу, як її інспектор, вводив новаторські реформи, які частинно затрималися й досі в школах того типу. Треба нам тільки поцікавитися, і ми відкриємо не одну нову сторінку нашої історії.

Вже о. Агапій Гончаренко, який допомагав американцям купувати від росіян Аляску, а відтак видавав часопис для росіян і українців на Алясці, цікавився цією проблемою, на що вказує праця В. і Ф. Луцівих. Але це ще тільки початки.

Отже, як уже сказано вище, історію відкриття опрацьовано тут лише в загальних рисах, щоб можна було легше орієнтуватися в другому й третьому розділі цієї праці. Ця праця має на меті дослідити ролю та вклад нашого земляка, новітнього дипломата, в торгах і визначенні таких, а не інших кордонів між зацікавленими державами на цьому терені. Напевно в той час Полетика не додумувався, що він співвизначує межі держави, яка в недалекому майбутньому стане прибраною батьківщиною частини його народу.

Дякую всім моїм Дорогим Приятелям, що старалися дати, яку хто міг, поміч у писанні цієї праці.

I

**НАРИС ІСТОРІЇ ВІДКРИТЬ ЗАХІДНОЮ ЧАСТИНІ
ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ**

В С Т У П

Суходіл Америки відвідували європейці ще в кінці першого тисячоліття. Десь у тисячному році норвезькі вікінги, пливучи до Гренляндії, заскочені бурею, загналися до атлантического побережжя Північної Америки, однак ці відвідини пізніше забулися.

Офіційною датою відкриття Америки (європейцями) вважаємо день 12-го жовтня 1942 року, коли Христофор Колюмб зі своїми кораблями причалив до Багамських островів. Під час своєї четвертої подорожі 1502-4 рр. він відкрив навіть береги Південної Америки, але помер 1506 року в переконанні, що відкрив Південно-Східню Азію. 28 літ опісля експедиція Ф. Магеллана, що об'їхала з півдня материк Південної Америки, відкрила протоку (пізніше названу Магеллановою) і вийшла в океан, який було названо Тихим.

Згодом еспанці відкрили Середню й Південну Америку, завойовуючи та колонізуючи її. За ними пішли голляндці, а там французи й англійці, а що Південна Америка була вже зайнята, вони відкривають Північну, і до кінця XVI в. атлантическе побережжя Америки було вже знане аж до Північного Льодового океану. Вздовж побережжя в доступних місцях засновувалися європейські колонії.

Мореплавці різних держав дуже пильно шукали дороги, щоб пробратися на другий бік суходолу, однак це їм довго не вдавалося і тому західні береги обох Америк, а головно Північної, довго не були знані.

Причиною цього була неприступність західніх берегів з боку суходолу — через високі Скелясті гори та через неможливість об'їхати Північну Америку Льодовим океаном. Об'їзд Магеллановою протокою був далекий. Крім того, жодна з морських європейських держав не хотіла залишати готових і знаних, але ще не дуже закріплених куснів суходолу Північної чи Південної Америк для своїх сусідів.

Аж коли східня частина континенту обох Америк була майже розподілена, відважніші зачали шукати доріг до Західної Америки, а покищо там спокійно жили своїм способом індіяни.

“Норт Вест Ковст” (Н.В.К. в скороченні, якого будемо ввесь час притримуватися) — це англомовна назва чистини Північно-Західної Америки, що простягається від Каліфорнії, починаючи від 42° північної географічної широти, до протоки Берінга, між Скелястими горами на сході та тихоокеанським побережжям на заході. Цю англомовну назву прийнято англійцями та американцями для означення вгорі накресленої спірної території, що по відкритті належала Еспанії, Росії, Великій Британії і ЗДА. Цієї назви вживають тепер в англійській мові виключно для означення самих берегів цього великого краю.

ПРИРОДНІ ВЛАСТИВОСТІ НОРТ ВЕСТ КОВСТУ

Можна сказати, майже ввесь цей край гористий, а його поверхню оформлюють ланцюги гір, звані Кордильєрами, що тягнуться майже безперервно вздовж двох континентів — Північної та Південної Америки.

В багатьох місцях гори знижуються до рівня океану, а де-не-де творять вузькі підводні лави (полиці).

Різьба поверхні цього краю складається головним чином з трьох гірських систем, а саме: західної групи надбережних і островівних гір, званих Надбережними; внутрішньої системи розкиданих плято і гір; та пасем гір на сході, званих Скелястими горами. Ці гори утворені в третичному періоді нашої геологічної доби і тому за своєю формою вони дики та гострі, а води ще збільшують їх первісність. Тільки на плято та на узбережжях можливе культурне життя, на півдні — навіть дуже багате.

Надбережні гори в багатьох місцях глибоко порізані фйордами, каналами та каньйонами, що їх використовується для сполучення ріками.

Найвищі вершки на цьому терені — це Мек Кінлей, 20.000 фітів (6194 метри), в Алясці; гора Логан, 19.850 ф. (6050 м.), в Юконі; Робсон, 12.972 ф. (3954 м.), в Британській Колюмбії.

Цей край різьблить численні ріки, а в середній його частині є чимало озер. Це лісовий край, багатий на диких звірят та птахів, а також має великі підземні багатства.

Підсоння тут у південній частині лагідне, з багатими опадами на західних схилах гір, тому тут великі можливості годівлі худоби, а навіть рільництва. Завдяки своїм краєвидам цей край належить до найкращих у світі.

ВІДКРИТТЯ

Єдина з-поміж більших держав — Росія — не брала участі в розподілі Америки. Вона в той час завойовувала Сибір в Азії та деякі краї в Європі. При тому сибірські народи не так легко давалися завойовувати, часто знову повставали, і щойно 1640 року росіяни дійшли до Тихого океану.

В 1648 р. Семен Іванович Дежнєв (1605-1673), російський мандрівник і мореплавець, у складі торговельно-промислової експедиції вперше об'їхав морем Чукотський півострів з Північного океану через протоку між Азією та Америкою (звану пізніше Берінговою). В наслідок шторму більшість членів експедиції загинула, а Дежнєв, урятувавшись, зладив опис тієї подорожі. Його іменем названо крайню східню точку Азії на Чукотському півострові (див. Українська Радянська Енциклопедія, том. 4).

Ще 1697 р. Готфрід Вільгельм Ляйбніц¹) радив цареві Петрові I дослідити, чи Північно-Східня Азія сполучена з Америкою, чи розділена протокою. Аляскинські соболеві шкіри часами з'являлися в Якутську. Часто “Більшу Землю”, тобто Аляску, на Заході звали Ведмежими островами і островами Деоміда.

Нарешті цар Петро I вирішив розвідати, як далеко на схід і на північ сягає його азійська імперія, чи сполучена вона десь на півночі з Америкою, чи, може, ці два континенти перетинає море, яким можна було б відкрити торговельну дорогу довкола північно-східнього Сибіру через Арктику, щоб дістатися до Японії та Китаю, з якими Росія торгувала, міняючи шкіри за дорогоцінні товари.

1725 р., п'ять тижнів перед своєю смертю, Петро I дав доручення В. Берінгові, данському капітанові на російській службі, дослідити північну частину Тихого океану.

В рік після смерті царя Петра I картограф І. Б. Гоманн з Нюрнбергу видав свій більший атлас і в ньому була карта

(мапа) ч. 88, на якій уперше була показана Камчатка. Навпроти кінця Азії на карті були показані два менші острови та один великий. Перші два — це були острови Деоміда, а більший був “Більшою Землею” — Аляскою.

Щойно 14 липня 1728 року Вітус Йонассен Берінг відплив із камчатського порту на кораблі “Гавриїл”, а вертаючись до Петербургу, 1-го березня 1730 р. переплив протоку, названу пізніше його іменем, на широті $67^{\circ}18'$, однак не бачив американського континенту, бо він не знав, що це тільки протока 86 кілометрів (біля 55 миль) завшир, а не море.

Дмитро Павлуцький 14 липня 1731 року, воюючи вже не перший раз із чукчами близько рогу Дежнєва, серед побитих чукчів знайшов чоловіка, в якого в губі були діри, а в них вставлені моржові зуби. Історики думають, що із загоном Павлуцького воювали ескімоси з Аляски, як союзники чукчів. Виходить, що це була перша битва з північними мешканцями Нового Світу.

Яків Ліндав, ветеринарний прaporщик (жив майже 100 літ і помер у пожежі), учасник багатьох експедицій, залишив опис “О Чукотской земле, где оная имеется”. Опис цей було закінчено десь біля 1742 р. і в ньому говориться про “Більшу Землю” на схід від Чукотки.

4 червня 1741 р. Вітус Берінг вибрався у другу подорож, командуючи кораблем “Св. Петро”, а його помічник Олексій Чириков командував кораблем “Св. Павло”. 21 червня 1741 р. два кораблі в густій мряці північної частини Тихого океану розгубилися. 20 липня Берінг перепливав попри остров Кодьяк, поплив на захід попри півострів Аляски, де він вперше побачив гору Св. Іллі, відкрив ряд островів Алеутської гряди, дослідив Камчатку. Помер 8 грудня 1741 р. під час зимівлі на одному з Командорських островів (острів Берінга). Ім'ям Берінга названо також море на Тихому океані.

Корабель Чирикова поплив попри береги островів та континенту Америки і 15 липня 1741 р. Чириков побачив ріг Аддінгтон (Addington) на $55^{\circ}36'$ північної географічної широти. Тут при березі континенту спустив він два човни-розвідчики. Не дочекавшись їх повернення, Чириков вернувся в Сибір (докладніше про це в другій частині праці).

Моряки “Св. Петра”, зимуючи на острові, побачили велику кількість хутряних звіряток — морських видер у водах поміж островами. Не знаючи вартості шкур цих звіряток,

вони поробили собі з них одяг, щоб охоронитися від лютої зими. Весною, поправивши корабля, повернулися вони 27 серпня 1742 р. до Петропавловська, де китайські купці, які на той час там були, заплатили їм велику суму золотом за шкури видер.

Щойно тоді росіяни зрозуміли, яке велике багатство відкрив для них В. Берінг.

Від того часу почалося безупинне полювання на лагідних водяних звіряток, шкури яких вони продавали китайцям. Разом із винищуванням звірят ішла також страшна експлуатація тубельців-алеутів. Винищуючи видер на кожному острові, росіяни посувалися острів за островом усе далі на схід, аж до самого материка Америки.

В 1763 р. чукотський козак Ніколай Дауркин зимою переїхав на оленях від рогу Дежнєва до першого з островів Деоміда. Жителі острова були одягнені в оленячі шкури, радо міняли шкури куниць та соболів за тютюн. Жили в шатрах з оленячих шкур, харчі варили на камінних світильниках. Дауркин був і на другому острові, де жили самі губаті люди (див. вище — Павлуцький). Він привіз до Анадиру (містечко на Чукотському півострові) свідчення про Аляску. Ніколай Дауркин нашкіував морський пролив і сушу. На суші мешкають люди, що вбираються в соболеві, лисячі та рисячі шкури. Там, де знаходиться ріг принца Велзького, Дауркин нарисував півострів і написав: “Земля Кигмік”, а близько неї гирло ріки Хевуврес (це ріка Юкон).

Від 1784 р. росіяни зачинають творити оселі, а то й укріплені місця, спочатку на островах, переважно Алеутських. Найстаршим та найбільш укріпленим пунктом був Кодъяк на острові тієї самої назви. Тут і містився тодішній центр російської Америки. В ті і трохи пізніші часи багато російських мореплавців та купців, а то й компаній, приватно їздило по морях північної частини Тихого океану та збагачувалося шляхом полювання і торгівлі хутрами, не дуже дбаючи про закріплення відкритих місць, або заселення. Тільки в затоці Вільямса та Кука були поселення на суходолі.

Щойно 1799 року указом царя Павла I-го організується окрема статутова Російсько-Американська Компанія, якій цар загарантував право торгівлі, полювання, рибальства та засновування господарств на просторі від протоки Берінга до 55° п.г.ш. (північної географічної широти). Всім приватни-

кам був заборонений доступ без дозволу компанії. Олександер Баранов був призначений місцевим керівником, а згодом губернатором Російської Америки. Його осідком довший час був форт на острові Кодьяк. 1798 р. Баранов вирішив посунути російські поселення далі на південь, щоб забезпечитися від американських купців. Він вибрав затоку Сітка на 57° рівнолежникові п.г.ш., де 1800 р. збудовано форту Св. Михаїла, який однаке 1802 р. індіяни знищили. 1804 р. вибудовано новий форту і названо Ново-Архангельськ, що сьогодні називається Сітка (назва походить від індіянського племені).

1807 року байдарщик Швецов перший оглянув затоку Бодега в Каліфорнії на 38° п.г.ш., а рік пізніше С. Слободчиков поставив у затоці залізну дошку з російським гербом (таким способом в тодішніх часах держави привласнювали собі різні вільні території в Америці). В 1811 році в затоці було збудовано форту Росс, яким керував І. Кусков. Сюди й приїжджали кораблі просто з України, з Чорного моря, та привозили провіант і людей (див. С. Марков "Летопис").

Форт Росс у затоці Бодега чи, як називали її росіяни — Рум'янцева на берегах Нового Альбіону (Альбіон — стародавня назва Брітанських островів) з доручення російського уряду від 15 квітня 1839 року Російсько-Американська Компанія продала в січні 1842 р. громадянинові ЗДА, капітанові Йоганові Августові Сутерові. Форт продано правдоподібно тому, що він не приносив жодної матеріальної користі та не міг себе своїми засобами утримати.

Цікаво, що позаду, за фортом Россом, були великі вільні простори врожайної землі, яку росіяни могли б були використати, сіючи збіжжя та годуючи худобу. Таким способом вони могли б не лише забезпечити харчами населення форту Росс, але могли б дати також і значну допомогу російським поселенцям в Алясці, тим більше, що так господарювали францішкани, що володіли недалеким Сан Франціском і від них росіяни часто купували поживу. Якимсь способом згадані вільні землі зайняв Сутер, а відтак купив Росс на сплату ратами. Він відразу на тих просторах завів мішане господарювання та розбагатів. Але коли на Сутера посіlostях знайшли золото, його слуги в гонитві за скорим збагаченням повтікали з господарств, худоба без догляду вигинула, а решта змарнувалася. Сутер зубожів і, здається, так і не сплатив усіх рат за форту Росс.

Еспанія, яка відкрила Америку, сколонізувала майже всю Південну й Середню Америку, мала своїх володіння і в Північній Америці (Мексико, Каліфорнія й інші) та мала претенсії до цілого Тихого океану та його берегів. Довідавшись про російські відкриття на півночі, Еспанія вирішила пожвавити присвоєння Півночі та загospодарювання її.

До 1769 року Еспанія посунула свої колонії в Північній Америці до затоки Сан Франціско, де вона й розбудувала форт Сан Франціско.

Весною 1774 р. Хуан Хосе Перес Гернандес (Juan Jose Perez Hernandez) виплив з мексиканського порту Сан Блас (San Blas), щоб продовжувати відкриття на Норт Вест Ковст. Він заплив до 55° п.г.ш., але буря змусила його повернутися назад на південь і 8 серпня 1774 р. він опинився на західному березі Ванкуверського острова — в затоці, яку назвав Сан Лоренсо (San Lorenzo).

Наступного, 1775 року два кораблі — Сантіаго під командою Бруно де Гесета (Bruno de Hezeta) і Сонора (Sonora) під командою Хуана Франціско де ля Бодега-і-Квадра (Juan Francisco de la Bodega y Quadra) знову вирушили на дослідження північної частини Тихого океану. Коло 47° п.г.ш. два кораблі через мряку розлучилися і Гесета вирішив повертатися до Мексико. По дорозі він відкрив американські береги біля гирла ріки Колюмбії, але самого гирла він не відкрив. Квадра в маленькому 36-футовому човні Сонора заплив аж до Аляски. Вертаючись, він вийшов на берег на Пойнт Гренвіл (Point Grenville) $57^{\circ}20'$ п.г.ш. і взяв цю територію ім'ям еспанського короля на власність Еспанії. Цим еспанці хотіли довести свою суверенність на тих просторах, не колонізуючи, ані не загospodаровуючи набутих володінь.

Зі здобуттям Квебеку, Монреалю і кількох менших фортів англійці остаточно опанували Канаду, а по договорі 1762 р. в Парижі Франція відійшла з Америки.

Маючи в східній частині Північної Америки спокій, Великобританія оголосила нагороду 20.000 фунтів стерлінгів тому, хто знайде прохід (проїзд — *passage*) на північній півкулі між Атлантическим і Тихим океанами (чи інакше — між Гадсон Бей і Пацифіком).

Поза тим весною 1778 р. капітан Джеймс Ку² (James Cook) одержав доручення англійського уряду відбути

третю наукову експедицію, цього разу на Н.В.К., з додатковим завданням — знайти прохід між обома океанами.

Кук вирушив у свою подорож двома кораблями Діскoverі та Ресолюшен (*Discovery & Resolution*), відкриваючи по дорозі Сендвічеві острови, а нижче 45° п.г.ш. на побережжі сьогоднішнього Орегону — роги Фаульветер (*Foulweather*), Перпічое (*Perpetual*) і Флеттері (*Flattery*).

Під час дослідів вітри загнали його з кораблем далеко і так він несподівано опинився на західному березі острова Ванкувер — в тому самому місці, де Хуан Перес заснував Сан Лоренсо. Кук назвав цю затоку Нутка (*Nootka Sound*).

26 квітня він почав продовжувати досліди на Н.В.К. і заплив аж у протоку Берінга, довівши тим, що на північ від 60° п.г.ш. немає проходу на східній берег Північної Америки. По дорозі відкрив він затоку Принца Вільяма (*Prince William Sound*). В журналах з 1784 р. Кук згадував про морських звіряток — видер, яких він багато зустрічав у Північному Тихому океані, а особливо в затоках Нутка, Принципа Вільяма та у вузькій затоці Кука.

Журнальна вістка Кука розбудила жадобу здобуття добичі в купців та мисливців — не тільки англійських, але й американських (ЗДА тільки 1776 р. здобули незалежність) та інших народів, ігноруючи традиційними правами еспанців. Саме тут і почалася міждержавна конкуренція за шкіряні багатства на Тихому океані.

Затока Нутка стала центром цієї торгівлі та промисловості і тому всі чотири держави (Велика Британія, Еспанія, Росія і ЗДА) робили заходи, щоб опанувати цей порт та береги Н.В.К. на північ від 42° п.г.ш.

1788 р. капітан Джон Мірс (*John Meares*) побудував у затоці Нутка торговельну станицю, яка мала стати центром. Він тут і збудував перший корабель на Н.В.К.

Еспанія добровільно передала затоку Принца Вільяма росіянам, щоб таким способом запобігти дальшій втраті територій на Н.В.К. 1778 р. еспанський уряд вислав Естебана Хозе Мартінеса (*Esteban Jose Martinez*), щоб він побудував фронт у Нутці та взяв ці простори у виключне володіння Еспанії. Мартінес по збудуванні форту проголосив 27 червня 1788 р. названу місцевість еспанською. Англійці, які приплили сюди з тим самим наміром, спізнилися на два місяці та тому попали в конфлікт з Еспанією (див. нижче).

Непорозуміння, яке виникло між цими двома державами, було полагоджене на конвенції в Нутці 1790 року. Еспанія зrekлася права суверенності на Тихому океані, а Велика Британія, як і інші держави, одержала право торгувати та творити поселення на Н.В.К. від Каліфорнії аж по 60° п.ш.г. (далі на північ була російська домена). Також Еспанія по п'яти роках мала передати форт Нутка Англії.

За дорученням головної коменданттури в Сан Блас (Мексико), комендант Нутки Мартінес вислав Хосе Марія Нарваес (*Jose Maria Narvaez*) шукати протоки Хуан де Фука і провадити далі досліди вод і берегів Н.В.К.

Марія Нарваес перший раз побачив Хуан де Фука в липні 1789 р., як показує його карта (мапа). Дня 1-го липня 1791 р. Марія Нарваес, пропливаючи протоку Росаріо (*Rosario Strait*) та пливучи попри затоку Паділля (*Padilla Bay*) і Белінггам (*Bellingham*) продовжував дорогу далі на північ попри береги і заякорив свій корабель в затоці біля індіанського села Семіятму (*Semiatmoo*), на місці якого тепер розташоване містечко Блейн (*Blaine, Wash.*). Звідси подався попри сьогоднішній Вайт Рок (*White Rock*) і Кресент Біч (*Crescent Beach*) (купелеві місцевості Британської Колумбії), попри дельту ріки Фрейзер, і перший більш чоловік заякорив свій корабель Санта Сатурніна (*Santa Saturnina*) на Пойнт Грей (*Point Grey*) — університетський півострів. Звідси довгим човном (*longboat*) Нарваес вернувся шукати гирла ріки Фрейзер, яке він раніше проминув. Ще раз минав він острови Сі, Лулу, Вестам (*Sea, Lulu, Westham*) та півострів Пойнт Робертс (*Point Roberts*), але гирла ріки не знайшов, бо це було весною і ріка розлила свої води так, що все було суцільним морем. На його карті Ньювестмінстер названий Бока де Флоріда Бланка (*Boca de Florida Blanca*), гирло ріки Фрейзер — Флоріда Бланка. Далі на карті з 1791 р. позначені теперішні Вест Ванкувер, Спаніш Бенкс, Інгліш Бей, Фолс Крік, Фергусон Пойнт (*Ferguson Point*), Стенлі парк і Буард. Марія Нарваес досить докладно дослідив, що таку назву ванкуверський берег має від Боундарі Бей до Гав Саунд (*Howe Sound*).

Це були одні з найважливіших і майже останніх відкриття еспанців.

В 1790 р. Мануель Квімпер (*Manuel Quimper*) на англійському кораблі Принцес Роял (*Princess Royal*) привласнив

Еспанії вхід до протоки Хуан де Фука (*Juan de Fuca*), затоку Сук (*Sooke*), Роял Ровдс та південний берег Хуан де Фука. В 1791 р. Франціско Еліза (*Eliza*), комендант Нутки, за допомогою Хосе Марія Нарваес дослідили протоки Росаріо (*Rosario Strait*), Гаро (*Haro*), пристань Нанаймо (*Nanaimo*) і затоку Джорджія (*Georgia*) до острова Тексадо.

1791 р. англійський уряд також вислав з двома кораблями Дісковері і Чатам Джорджа Ванкувера³) з тією метою, що раніше Кука. Крім того, він мав полагодити справи, що випливали з конвенції в Нутці. Три роки Ванкувер досліджував Н.В.К. аж до Аляски, а в 1792-3 рр. поставив претенсії до Ванкуверу та району в затоці Джорджія.

Він не знав, що одночасно досліджували Н.В.К. в тих самих місцях і еспанці, та аж 1792 р. зустрів еспанського дослідника Дон Квадра в порті Пойнт Грей, де вони порівнювали свої карти (мапи). Вони заприязнилися між собою, бо мали один до одного велику пошану, і з тієї причини відклали виконання вимог конвенції в Нутці, оскільки не могли погодитися. Тому й острів Ванкувер було названо: Квадра-Ванкувер. З тієї також причини тяжко сьогодні встановити докладно, хто був перший — еспанці, чи англійці, в деяких місцях Британської Колумбії.

Капітан Джордж Діксон вивчав природу островів Королеви Шарльоти та Берклі і відкрив протоку Хуан де Фука.

Дня 11-го гравня 1792 р. капітан Роберт Грей, американець, на кораблі “Колюмбія” відкрив гирло ріки, яку назвав Колюмбією.

Досі всі дослідники, купці та промисловці прибували на Н.В.К. морем, а в цей час вони почали прибувати зі Сходу суходолом (ріками та озерами), пробиваючись через високі Скелясті гори, не раз зазнаючи великих труднощів через бездоріжжя. Вони різнилися від тих, що прибували морем ще й тим, що на своїх стоянках залишали білих поселенців, творячи таким способом фортифіковані осередки для осель та кладучи підвалини під будову Західної Провінції.

Фактичним мотором цього нового руху була Норт Вест Компанія з осідком у Монреалі. Партнером цієї компанії був Александер Мекензі, який 1789 р. відкрив і дослідив гирло ріки, яка носить його ім'я. Весною 1793 р. Мекензі добився сушено до Ілчо Гарбор на березі Тихого океану, де він лишив напис вермілією (рідина для надання сріблу кольору золота)

на скелі: “Alexander Mackenzie from Canada by land Juli 22, 1793.” (“Александер Мекензі з Канади суходолом 22 липня 1793”).

Канадський купець шкір, останній суперник зі Сходу, що творив трансконтинентальні транспортові системи, організував також торговельні факторії (тобто торговельні представництва разом з поселенням) не лише в сточищі ріки Фрейзер, але і в басейні ріки Колюмбії. На цих теренах постали пізніше канадська провінція Британська Колюмбія та стейт Вашингтон і Орегон.

1805 року Саймон Фрейзер дослідив горішню низину ріки Піс, відтак далі на захід ріки Пейрсніп та притоку Пек, що сполучає озеро Меклоуд. Джеймс МекДугаль допоміг йому заснувати форт Меклоуд, першу торговельну станицю на захід від Скелястих гір. Восени він повернувся до теперішнього Гадсон Говп в долішній частині каньйону ріки Піс, щоб збудувати перевезу через Скелясті гори і базу постачання для західніх пунктів та задумав збудувати в наступному сезоні 1806 р. Форт С. Джеймс⁴) над озером Стюарт. Цей форт став пізніше столицею для виміни шкур на територію, яку Фрейзер назвав Нова Каледонія. Він також 1807 року збудував Форт Фрейзер, а потім Форт Джордж (сьогоднішній Принц Джордж) при впаді ріки Нечако в ріку Фрейзер. Поступово міжродова торгівля була спрямована в середину краю. Фрейзер, досліджуючи далі ріку його імені, бачив протоку Джорджія, але, збаламучений індіянами, не дійшов до моря. Всі ці форти будував він у стратегічних місцях, які потім стали торговельними центрами та дали початки осілому населенню.

В міжчасі, чи радше таки в той самий час, Дейвід Томпсон, колишній шеровець Північно-Західної Компанії, географ, відкрив північну й південну частину ріки, також названої його ім'ям, аж до злиття з рікою Фрейзер. В травні 1807 р. він мандрував рікою Саскачеван, а в липні перейшов у горішню течію ріки Колюмбії. Побудувавши кену (індіанський човен), він доіхав рікою Колюмбія до озера Віндермер. Тут заснував Кутенай Гавс, перший торговельний пункт у басейні Колюмбія. 1808 р. Томпсон досліджував Айдаго та Монтана і побудував торговельний пункт близько Кларк Форк ріки. Дня 9-го липня 1811 р. він оголосив територію при злитті рік Спокен і Колюмбія англійською. Того самого

року Томпсон дійшов до гирла ріки Колюмбія. Чотири роки він досліджував ці простори науково, а також радив закладати торговельні станиці вздовж сьогоднішньої американсько-канадської границі. Давав інструкції, як випередити американців у долішньому бігові ріки Колюмбії. Однаке це йому не вдалося, бо американський багатій Яків Астор 1811 року побудував у гирлі ріки Колюмбія Форт Асторія та намагався дістати контролю над південно-західною торгівлею шкурами. Він мав намір поєднати суходільну торгівлю шкурами з морською та здобути монополію всієї торгівлі з Китаєм.

Інший американець, Дейвід Стюарт, заснував Форт Окенеган при злуці рік Окенеган з Колюмбією. Він встановив сухопутну дорогу, яка мала сполучити два торговельні дистрикти, горішній Фрейзер з долішньою Колюмбією, при допомозі ріки Томпсон, що мала сполучити своєю водою ті два райони.

Війна між ЗДА і Великою Британією 1812 року змусила американців продати Форт Асторія, що був загрожений з моря та з суходолу, Північно-Західній Компанії, яка переназвала його на Форт Джордж. Завдяки цьому Північно-Західня Компанія одержала повну контролю торгівлі від Скелястих гір до Тихого океану — та від Аляски до Каліфорнії. Морська торгівля майже занепала, а набирала значення суходільна (ріками й озерами).

В такий оживлений час для Північно-Західньої Компанії прийшла зі Сходу Гадсонбейська Компанія (Hudson Bay Co.) і обидві компанії почали конкурувати між собою. По певному часі під тиском уряду Північно-Західня Компанія мусіла злучитися з Гадсонбейською. Після з'єднання обох компаній 1891 р. Гадсонбейська Компанія одержала від уряду дозвіл на 21 рік на виключне право торгівлі в Східній Канаді, а парламентарний акт дав їй право на т. зв. "Індіянську територію", себто на землі на захід від Скелястих гір.

По закінченні війни між ЗДА і Великою Британією в договорі в Гент (Ghent, Holland) 20 жовтня 1818 р. обидві держави погодилися, що кордон між ними на схід від Скелястих гір має йти 49° п.г.ш. На захід від Скелястих гір обидві держави мали рівне право на 10 літ на просторі від Аляски до Каліфорнії на т. зв. Н.В.К. Англія була змушенена повернути ЗДА Форт Джордж.

Приблизно таку умову мали ЗДА з Еспанією, про що буде мова нижче. ЗДА з політичних мотивів і потреб нехтували справами Заходу, навіть не мали великого бажання перекидатись через гори, а присвятили більше уваги Сходові. Морська торгівля на Заході та ловля китів і риби була для них вистачальною. Це використовувала Велика Британія і господарювала на Заході, як ми це з'ясували вище, більш докладно й успішно, а головно в сточищі ріки Колюмбії. І хоч уряд ЗДА, як здавалося б, не відводив багато уваги Заходові, проте знайшлися в його Конгресі і поза ним люди, яким справи Заходу були дуже дорогі.

Такими головними поборниками байдужості та захисниками Заходу в Конгресі ЗДА, а найперше в справі окупації сточища ріки Колюмбії, були конгресмени Флойд і Бентон. Більш з поваги до цих членів, ніж з потреби, Конгрес призначив комітет для справ Заходу в 1819 р. під головуванням Флойда. Вже в своєму першому звіті, комітет переконував і доводив, що це абсурд — відмахуватися від брітанських чи російських претенсій до будь-якої частини на Заході нижче 60 рівнолежника. Конгрес і Сенат 25 січня 1821 р. покищо відкинули думку опанувати далекі західні райони ріки Колюмбії.

Зате звіт Флойда розбудив чуйність Англії, а російський цар Олександер I указом з 4 вересня 1821 р. гарантував виключність для росіян торгівлі, ловлі риби і китів та індустрії на Н.В.К. від протоки Берінга аж на південь до 51° п.г.ш. Під загрозою карі полоном і конфіскацією заборонено чужим кораблям і човнам появлятися на віддалі не менше 100 італійських миль від берега по обох боках Тихого океану на вищезгаданій географічній широті.

II

**ПОЛЕМІКА В СПРАВІ “УКАЗУ”,
ВИДАНОГО РОСІЙСЬКИМ ЦАРЕМ ОЛЕКСАНДРОМ I
1-4 ВЕРЕСНЯ 1821 Р.**

УКАЗ

В указі подано правила для плавання і комунікації чужинців вздовж берегів Азії від Берінгової протоки до 45° п.г.ш. і вздовж берегів північно-західньої Америки, Алеутських, Курильських та інших островів до 51° п.г.ш.

§ 1. Вся торгівля, полювання на китів, рибальство та інша промисловість на всіх островах, в пристанях і затоках, включно з берегом північно-західньої Америки, починаючи від Берінгової протоки до 51° п.г.ш., а також від Алеутських островів до східніх берегів Сибіру, як також вздовж Курильських островів від Берінгової протоки до південного рогу острова Уруп, тобто — $45^{\circ} 50'$ п.г.ш., забезпечені (загарантовані) виключно для російських підданих.

§ 2. Забороняється всім чужим кораблям, не тільки причалювати до берегів суші та островів, принадлежних до Росії, як сказано вище, але навіть зближуватися до 100 італійських миль від берега. Порушники-кораблі підпадають конфіскації разом із усім вантажем.

§ 3. Виняток становлять ті кораблі, яких туди загнала буря, брак провізії, або мусять плисти тільки тими прибережними водами, що належать до Росії; в таких випадках вони зобов'язані подати переконливий доказ для віправдання такого поступування. Кораблі дружніх держав, тільки під час відкриття, так само являють собою вище наведені винятки із закону. В такому випадкові, вони повинні вже заздалегідь залистися пашпортах російського морського міністерства.

§ 4. Чужі торговельні кораблі, які з вищезазваних причин причаляють денебудь до берегів суші, зобов'язані прийняти те місце для постю, яке призначать їм росіяни.

§ 5. Чужий торговельний корабель, коли дозволяє на те вітер і погода, повинен заякоритися на тому місці, якс вкаже йому лоцман. Капітан, який, не зважаючи на те, заякорить свій корабель в іншому місці, повинен заплатити 100.00 дол. кари.

§ 6. Всі човни, гнані веслами, принадлежні чужим торговельним суднам, повинні зупинятися й стояти на призначенному для них місці і там удень повинні вивісити білий прапор, а вночі — ліхтарню, аж до приходу урядника надбережної охорони. Коли ж човен зупиниться в іншому місці, навіть без наміру займатися контрабандою, він має заплатити 50.00 дол. кари; коли ж виявиться, що чужинець переніс без дозволу якінебудь товари на берег, належить стягнути з нього 500.00 дол. та сконфіскувати крам.

§ 7. Коменданти згаданих суден, що потребують для продовження своєї подорожі харчів-товарів чи чогось іншого, повинні звернутися з проханням до завідувача місцевости, який визначить, де тим можна запастися. Хто б ухилився від цього правила, повинен заплатити кару 100.00 дол.

§ 8. Коли заходить негайна потреба направи чи вправлення осі чужого торговельного корабля і йому треба розвантажитись, майстер зобов'язаний одержати дозвіл на це від коменданта постою. В такому випадкові капітан корабля мусить дати комендантові докладну листу роду і ціни вивантаженого товару. Кожен, хто пропустить у рапорті якунебудь частинку вантажу, буде запідозрений в контрабанді та мусить заплатити кару 1000.00 дол.

§ 9. Всі оплати, яким підлягають кораблі за стояння на російській території, мусять бути заплачені готівкою або чеками. У випадку коли б капітан чужого корабля не мав грошей і ніхто не може заручити його бондів, комендант може на його прохання дозволити продати дещо з вантажу, скільки потрібно на заплату за стояння. Продати товар можна тільки компанії (російській) з допомогою коменданта і продаж не може перевищувати потребних видатків корабля під загрозою конфіскації вантажу і заплачення 1000.00 долярів.

§ 100. З хвилиною, як лише торговельне судно готове до відпливу, воно має негайно навантажати своє добро і після підписання посвідки, що нічого не лишилося, повинно продовжувати плавбу. Кораблі, що не мали вантажу, по полагодженні найнеобхіднішого, мусять негайно відплисти.

§ 11. Дозволяється всім комендантом чужих кораблів, комісіонерам та іншим одержувати товари в призначених місцях.

§ 12. Дозволяється чужим кораблям приймати в себе, без спеціального дозволу коменданта, службовців компанії, а також чужинців, які живуть в поселенні компанії.

Корабель, який виявить бажання взяти з собою кого-небудь з приналежних до колонії, має бути забраний.

§ 13. Всяка купівля, продаж, або обмін між чужим торговельним кораблем і людьми в службі компанії заборонені. Ця заборона поширюється також і на тих, що на березі, і на тих, що працюють на компанійних кораблях.

Кожний корабель, що діє проти правил, платить п'ятикратну вартість вторгованої ціні.

§ 14. Також забороняється чужим кораблям провадити торгівлю чи обмін з тубильцями на островах чи на континенті. Корабель, засуджений за це, належить сконфіскувати.

§ 15. Всі речі, запаси і добра, знайдені на берегах порту чи в стоянках для кораблів, приналежні російським громадянам, але які походять із забороненої торгівлі або належать чужим кораблям, повинні бути сконфісовані.

§ 16. Чужі торговельні кораблі, що стоять у гавані або на дорозі і наважуються без потреби висилати свої човни до кораблів на морі або до тих, що тільки що прийшли, доки вони зголосилися й відвідали власті, згідно з існуючим звичаєм, під загрозою кари не повинні це робити. Кожного разу, коли чужий корабель піднесе жовтий прапор, сповіщаючи про заразливу хворобу на кораблі чи симптоми такої, або якусь іншу небезпеку, з якої корабель хоче звільнитися — всяка комунікація з тим кораблем заборонена, поки згаданий прапор не буде знятий. Від того правила звільнені ті особи, що призначенні для допомоги в таких випадках і чиї човни с під прапорами Російсько-Американської Компанії.

Кожне судно, що поступить незгідно з правилами, мусить заплатити кару 500.00 доларів.

§ 17. Всякий баласт належить викидати з корабля в призначених комендантом місцях. Порушники платять 500.00 доларів кари.

§ 18. Всім чужим кораблям, що стоять на якорі в призначених місцях, портах і дорогах, забороняється тримати рушниці, наладовані кулями чи патронами під риском заплатити кару 50.00 дол. за кожну вогнепальну зброю.

§ 19. Жодний чужий корабель в порті, на дорозі, чи в іншому дозволеному місці на якорі, не може стріляти з руш-

ниць без попереднього повідомлення коменданта місця чи оселі, хібащо це для лоцмана є необхідністю сигналізації одним, двома, або трьома пострілами та піднесенням прaporів. Коли хтось поступить противно, підпадає карі 100.00 дол. за кожний постріл.

§ 20. З приходом чужого корабля до порту, чи на додорогу, негайно буде післаний до того корабля човен, яким буде доручена капітанові друкована копія приписів, за яку мусить відбираючий посвідчити в книзі, що служить для цієї потреби. Крім того капітан зобов'язаний подати в книзі, як теж і в долучений формі, всі інформації, яких бажають від чужих кораблів. Всі кораблі, які не хочуть підкорятися правилам, не сміють наблизатися до порту, доріг, чи до інших місць для заякорення.

§ 21. Капітан чужого корабля, як тільки він заякориться в порті чи в іншому призначенному місці, мусить негайно дати звіт про здоров'я корабельної служби; після цього він мусить невідкладно повідомити коменданта місця про заразливу хворобу, яку виявлено на його судні. Корабель, відповідно до стану, повинен бути відісланий або поставлений під карантин в місці, призначенному для цього, а залога піддається лікуванню, щоб не спричинити небезпеки інфекції для жителів даної місцевості. Коли б капітан затаїв заразливу хворобу, корабель буде сконфісковано разом із вантажем.

§ 22. Керівник судна, на бажання коменданта місця, обов'язаний зладити листу персоналу корабля і пасажирів; якби пропустив когось у списку, має заплатити кару 100.00 дол. за кожного пропущеного .

§ 23. Капітан зобов'язаний тримати службу корабля в повному порядку і вона повинна належно поводитися на березі та в порті; так само не дозволено торгувати чи робити обмін з людьми компанії. Вони відповідальні за поведінку своїх моряків та інших підлеглих. Недозволена торгівля, яку провадили б моряки корабля, підлягає покаранню так само, якби це робив сам капітан, тому що капітанові легко було б займатися контрабандою без покарання, виправдуючи себе і складаючи вину на моряків. Крім того, всякі знайдені в моряків речі, що їх вони не можуть сховати в своїх кишеньках чи під убранням, щоб утіти від своїх старших, — речі куплені чи заміняні на березі, будуть уважатися за контрабанду і відповідно до припису будуть карані.

§ 24. Якщо чужий воєнний корабель не погоджується з приписами, встановленими для торговельних кораблів з метою підтримання прав і прибутків компаній, а також у випадку спротиву, — скарга буде внесена до його уряду.

§ 25. В тому разі, якщо російський державний корабель, або такий, що належить до Російсько-Американської Компанії, зустріне чужий корабель при березі, в порті, або на дорозі, чи в межах прибережних вод і комендант згаданого російського корабля вважає, що чужий корабель згідно з приписами повинен бути сконфіскований, він повинен постуpitи ось так:

§ 26. Спершу мусить обшукати (дослідити) і встановити вину та взяти під свою владу. Коли ж чужий корабель противиться, він повинен перше вияснювати, відтак умовляти, а вкінці примусити; намагатися, про всякий випадок, робити це якомога стримано. А коли чужий корабель застосує силу проти сили, тоді треба трактувати його як ворога і розпорядитися ним згідно з морським правом.

§ 27. Коли вже опановано чужий корабель, російський комендант, або офіцер, якого він призначить, має зажадати подачі журналу занятого корабля і там має занотувати все, що трапилося, а саме: день, годину, місяць і рік та обставини, при яких нарешті сконфіковано корабель. По власноручному підписанні комендантом (офіцером), це все повинен власноручним підписом ствердити і капітан полоненого корабля.

Коли ж капітан відмовиться від підпису, комендант (офіцер) має ще раз попросити його в присутності всіх офіцерів, а коли й це не допоможе і жоден з офіцерів корабля не схоче підписати, російський комендант, ствердивши відмову, ще раз сам підписує під новою заміткою.

Далі аж до 63 параграфу подається вся процедура (пебріг виконання справи) з сконфікованим кораблем, його вантажем та людьми згаданого корабля.

РЕАКЦІЯ ЗДА І ВЕЛИКОЇ БРІТАНІЇ НА “УКАЗ”

13/25 вересня 1821 р. був виданий інший указ (ніби доповнення до попереднього), який продовжував привілеї Російсько-Американської Компанії на наступних 20 років, відновляючи монополію торгівлі та рибальства, виключаючи при тому всіх інших росіян та громадян чужих держав в районах названих в інкорпораційному указі з 1799 д. — з поправкою, що ці права поширюються аж до 51° п.г.ш.

Обидва посли — Генрі Мілдтон і Сер Чарльз Багот з ЗДА і Великої Британії, акредитовані в Петербурзі при царському дворі, негайно написали до своїх урядів про появу указу дня 4 вересня 1821 р., долучаючи при тому відповідні російські карти з французькими написами та повідомляли, що вони обидва спільно застосовлялися над характером і наслідками, які з того указу випливали, і спільно переконалися в важливості та негайності діяння своїх урядів.

Згаданий указ для європейських кораблів входив у силу по першому березні 1822 р., а для кораблів ЗДА після первого липня того ж року.

Російська нота, вислана англійському та американському урядам, обмірковує права Росії на Н.В.К. та в Берінговому морі і заявляє, що указ мусів вийти, щоб охоронити Російсько-Американську Кампанію від порушення її привілеїв чужинцями, які не лише торгували хутрами та іншими речами, зарезервованими названій компанії, але навіть гірше — продавали зброю й амуніцію тубільцям в російських володіннях Америки та розбуджували в них опір владі.

Не зважаючи на те, Джон Квінсі Адамс, державний секретар ЗДА, одержавши офіційну копію указу разом із супровідним листом від російського уповноваженого міністра і посла Петра Полетики дня 30/11 лютого 1822 р., попросив його дуже стримано, щоб він, якщо має інструкції від свого уряду, вияснив мотиви, що спричинили одностороннє рішення

російського уряду присвоїти такі великі простори в Північно-Західній Америці. При тому додав, що відносини між обома державами увесь час були приязні і що ЗДА бажали б, щоб такі відносини втримати й на майбутнє. Адамс сподіався, що доки щось певне має статися, то до цього має дійти на підставі угоди між обома державами.

В три дні по одержанні листа Адамса, Полетика дав йому досить вичерпну відповідь, яка в скороченні зводиться до таких точок:

1. Підписання статуту царем Павлом I в 1799 р. про гарантію прав Російсько-Американської Компанії до 55° п.г.ш. не означає, що російський уряд не поширював своїх прав і на південь від згаданого рівнолежника, на що вказує третя точка інкорпораційного статуту і яка уповноважує названу компанію засновувати господарства-поселення і на південь від 55 рівнолежника.

2. Перші відкриття відносяться ще часів Петра I. Тоді вже знали про прохід між Північним Льодовим та Тихим океанами.

3. Перша подорож Берінга відбулася 1728 р. Друга подорож разом із ученими на кораблі відбулася 1741 р. Тоді відкрито острови між обома континентами, а на континенті Америки гору св. Іллі. Помічник Берінга капітан Чириков дійшов до 49° п.г.ш. Капітан Ванкувер бачив росіян в затоці Кінай (тепер затока Кука). Вже 1758 р. з'явилася перша карта (мапа) з російськими відкриттями.

4. Перше російське господарство було засноване на острові Кодьяк, що лежить біля берегів півострова Аляски, від якого відокремлюється протокою Шеліхова, в 1763 році, а Павловську пристань (тепер Кодьяк) заснував І. Шеліхов.

5. Дослідник Кук зустрів росіян 1778 р. на острові Оуналяска, що знаходиться в групі Алеутських островів. Капітани Мірс, Портлок та Ла Пейруз одностайно свідчать про існування російських господарств на тих широтах.

6. Ще одна подія повинна розвіяти тінь неясності акту 1799 року. Еспанський корабель Ст. Чарльс 1789 р. під командою капітана Гаро знайшов на географічній широті 48° і 49° російські посіlostі в числі 8, які були заселені 20-ма родинами та самітними, разом 462 особи. Це були потомки людей з корабля Чирикова, кинених ним на поталу в 1741 р.

7. Д. Хосе Мартінес у 1789 р. був висланий еспанським королівським двором сформувати на острові Ванкувер гospодарства, усунувши звідти чужинців під претекстом, що всі ті побережжя належать Еспанії. Він мав немало клопотів з російськими колоніями та мореплавцями біля Нутки. Еспанський уряд визнав їх існування, а Мартінес відвідав їх рік пізніше. Мадрид ніколи не мав претенсій поза 60-ий рівнолежник.

8. Коли ж ЗДА домовлялися з Еспанією про відступлення частини Н.В.К., то була тоді нагода набути Вашингтонським договором з 22 лютого 1819 р. всі простори на північ від 42 рівнолежника, але цей договір конкретно не визначив сталої межі на півночі, яку віддали еспанці ЗДА, бо вони фактично не могли сказати, що побережжя аж до 60 рівнолежника належить їм.

9. Зрештою, ніхто — ні Велика Британія, ні Америка ще не претендували на простори вище від 46 рівнолежника, а Росія своїми відкриттями якраз і дійшла туди.

10. Рапорт капітана Молеспіна каже, що еспанці не мають ніяких прав поза ріг Бланка на широті 42° 50' п.г.ш.

11. Багато приватних експедицій брало участь у відкритті Н.В.К., а вони розпочалися 1793 р., і якби російський уряд опублікував всі відкриття, після Берінга і Чирикова (от, хоч би: Сребрянікова, Красільникова, Пайкова, Пушкарьова, Лазарєва, Медведєва, Соловйова, Левашова, Крініціна та інших), то ніхто не міг би відкинути першості Росії у відкритті, ні її першості в окупації.

12. Капітана Ванкувера відвідали росіяни в затоці Принца Вільяма.

Далі Полетика стверджує, що права Росії до посіlostей, відданих під управу Російсько-Американській Компанії, опираються на трьох підставах:

- а) Право на володіння з першого відкриття,
- б) Право на першу окупацію,

в) На миролюбнім і незаперечнім посіданні більш як півстоліття, набагато раніше перед проголошенням незалежності ЗДА.

Російський уряд, визначаючи межі своїх володінь на Н.В.К. від протоки Берінга по 51 рівнолежник, тільки умірковано використав незаперечне право до тих посіlostей на підставі першості відкриття їх ще в 1741 р.

Віддаль між російським поселенням у Ново Архангельську 57° і 51° п.г.ш. майже та сама, як між американською колонією в гирлі ріки Колюмбія (Асторія), що знаходиться на 46° , а 51° п.г.ш.

Російський уряд заборонив чужим кораблям з'являтися не лише біля берегів, узятих у посідання, але й на прибережних водах шириною 100 італійських миль, тому що несумлінні купці продавали тубільцям гострі напої, а також постачали їм зброю і амуніцію, а часто підбурювали проти російських властей. Сюди треба зачислити й протести та підбурювання американських інституцій та урядових осіб Федерації проти російських володінь, які досить часто повторювалися.

Всі ці міркування й факти, зібрані разом, дають у висліді суцільне переконання, що останні розпорядження й правила, Росією на Н.В.К., не порушуть законних прав чужих держав, а тим самим тут зайді договори.

Всі ці відомості були вже в Полетики раніше, бо він цікавився розвитком подій на Н.В.К. Це була одна з ділянок його праці. Багато відомостей постачала йому Російсько-Американська Компанія.

ВІДПОВІДЬ ДЖОНА КВІНСІ АДАМСА П. ПОЛЕТИЦІ

Тринадцять днів потребував державний секретар ЗДА Адамс, щоб дати основну відповідь на мотивування російським урядом свого указу та розторощити майже всі хиткі докази Полетики, що їх він навів у своїй ноті. Та доки проаналізуємо, чи радше — дамо свій коментар, запізнаймось, хоч коротко, з відповіддю Адамса.

Адамс не заперечує претенсій Росії до певних теренів на континенті Америки, але не може погодитися на всю територію на північ від 51° п.г.ш. і на бажання присвоїти собі суверенність над Тихим океаном на північ від згаданого вище рівнолежника.

Найдальша точка на південь півострова Аляски (це вузький, другорядний півострів, що від головного острова тягнеться в південно-східному напрямі) висунена приблизно до 55° п.г.ш. і 163° західної географічної довжини, також найдальше на захід висувається ріг Принца Валії на 168° з.г.д. Східня межа Аляски не є виразною і сьогодні вона проходить по 141° з.г.д., але Адамс тоді поставив її на 140° . Ріг Скат (півострів Ванкувер), до якого Росія має претенсії, лежить приблизно на 51° рівнолежникові та на 128° південникової; різниця між тількищо згаданим рогом і південною точкою Аляски становить 34 ступені, себто більш як 1200 миль. Побережжя між цими двома пунктами творить величезну затоку, яка простягається на північ поза 61° п.г.ш. Алеутські острови, які тягнуться на південний захід від Аляски, розкидані між континентами Азії та Америки, кінчаються на 51° п.г.ш. Великий острів Кодьяк, на якому містяться найважливіші поселення Росії, відокремлений від півострова Аляски тільки протокою Шелікова і лежить між 57° і 58° п.г.ш.

Без заперечень залишаємо Росії терен у межах $59^{\circ} 30'$ п.ш.г. і 140° з.г.д., отже всю територію на північний захід від затоки Аляски. Наші завваги будуть відноситися тільки до

тієї частини побережжя Н.В.К., що простягається на південний схід від згаданої затоки та постараємося довести, що першими, хто бачив і дослідив цю область, були моряки інших народів, а так само й вони вели торгівлю з тубільцями далеко раніше, ніж Росія, яка пізніше нав'язала будь-який зв'язок, — так підходить Адамс до цієї важливої справи.

Найважливішою в ноті Полетики є 12-та точка, в якій він говорить про першість відкриття, першість окупації та миролюбне володіння; вона й була підставою при виданні указу. Постараємось прослідити, каже Адамс, всі три підстави.

Не заперечуємо, що Берінг у своїй другій подорожі зайдов далі, ніж першого разу, але його відкриття не зачіпають спірної території. Зате твердження, що другий капітан — Чириков — поширив свої відкриття, як йому приписують росіяни, до 49° п.г.ш., заслуговують на спеціальну увагу, бо росіяни опирають свої твердження щодо першості відкриття на подорожі цього моряка. Ми ніде не знайшли звідомлень про цю подорож, з якої можна б мати хоч слабі настяки, що Чириков бачив американське побережжя на 49° широти, а, навпаки, всі звідомлення доступні нам підтверджують, що південна межа його відкриття доходила до 55 рівнолежника п.г.ш Найкращі повідомлення в мемуарах Філіппа Буче, зачитані в французькій академії в 1752 році і опубліковані в Парижі в 1753 р. Цей спогад має шкіц, приготовлений М. Де Лісле, колишнім професором царської академії в Петербурзі, а його брат, Де ля Кроер — це учасник подорожі Чирикова. На шкіцові зазначена дорога корабля Чирикова з Камчатки до Америки і його повернення. Зі шкіцу виходить, що вони відкрили береги Америки 15 липня 1741 року приблизно на широті $55^{\circ} 30'$ і звідси вислали човна на сушу з одинадцятьма особами під проводом Демент'єва. Цей човен не повернувся назад, тому після кільканадцяти днів вислано другого човна з чотирма моряками, які зазнали тієї ж самої долі, що й перші. Вичікуючи марно повернення своїх човнів, Чириков залишив побережжя Америки і по дорозі відкрив землю на ширині 51° п.г.ш. Ця земля була частиною Алеутських островів, на що вказувала та обставина, що тубільці вийшли проти моряків в шкіряних канюс, а такого рода човнів ніколи не знайдено на побережжі Америки на тій широті. Вірогідність цього звідомлення про Чирикову подорож ледве чи можна ставити під сумнів. Справоздання опубліковано

кілька років після повернення із заявою, що М. де Лісьль отримав рукопис від свого брата, який помер на Камчатці незабаром після того, як подорож було закінчено. Мюллер, який у час експедиції був на палубі корабля Берінга, подає майже таке саме справоздання про подорож Чирикова, та навіть уточнює, подаючи місце причалення на сушу на широті 56° п.г.ш. Кокс, Барні й усі інші, що писали на цю тему, схвалюють подані вище спогади.

Велика група моряків, що їх перераховує П. Полетика, нас не захоплює. Як щоб читачі заглянули до заподань Кокса “Про відкриття Росіян”, то переконаються, що тяжко повірити, щоб якінебудь іхні відкриття, які мали б якесь значення в нашій дискусії, не були опубліковані. Там нема найменшого натяку на те, щоб хтось із них зайдов далі від згаданого вже Чирикова. Для ствердження нашої думки, ми покликуємося на авторитет вченого М. Флевріє з останнього сторіччя. В його історичнім вступі до “Подорожі Маршанда”, виданім 1801 р., говориться про російських моряків, згадуваних П. Полетикою, що “головним завданням усіх тих подорожей було прослідити той довгий архіпелаг, під збірним ім'ям Алеутських, або Фокс островів, що їх російські карти розділюють на кільканадцять гряд (архіпелягів) під різними назвами. Крім того досліджували вони і творили поселення по одній та по другій стороні затоки Принца Вільяма”.

На підставі всіх цих фактів приходимо до висновку, що жоден з російських моряків, за винятком Чирикова і його товаришів не бачив побережжя Північної Америки на південь від 56 рівнолежника перед еспанськими подорожжями Переса 1774 р., Гесста, Аяла і Квадра 1778 р., та навіть пізніше — в 1888 році, коли туди навідалися перші човни ЗДА. Це все, що відноситься до “перших відкрить” росіян та відносно “першої окупації” ними. Ми не сумніваємося, що російські мисливці творили господарства, вже в ранній добі своїх відкритий на Алеутських островах та на суміжному побережжі континенту.

Отже, в затоці Норфольк була оселя 1799 р. Свідчення Кука, Ванкувера, Мірса, Парклока і Ля Перуза ясно вказують, що до 1780 р. росіяни мали поселення на острові Кодьяк і на ріці Кука, а Ванкувер ще згадує про оселю Порт Ічес в затоці Принца Вільяма (червень 1794 р., том 3, сторінка 173), а з досліджень Джанстона виходить, що росіяни не заклали

жодних господарств на схід від Порт Ічес, але їх човни доходили вздовж берегів аж до Кейп Суклінг, а судна — ще далі на південний схід. Російський уряд тоді дуже мало цікавився цими поселенцями; вони підлягали виключно незалежним торговельним компаніям і одержували допомогу від них.

В одному з листів до Адамса з 21 березня (2 квітня) 1822 року П. Полетика згадує, що 1789 р. еспанське судно Ст. Чарльс під командою капітана Гаро знайшло на широті 48° і 49° — 8 російських осель, кожна з них переважно по 20 родин, разом — 462 особи. Це й були нащадки моряків з корабля Чирикова, про яких думали тоді, що вони загинули. Адамс у відповідь, не без тріумфуючої іронії, відповів, що це був би чи не найважливіший факт у цій дискусії і він стверджував би “першість відкриття” і “першість окупації” цілком задовільно, якби не його розумування, які тут наводимо. Затока Нутка находитися на ширині $49^{\circ} 30'$ п.г.ш., затока Кляйоквот, або Кокс на 49° і Кляссет в гирлі протоки Хуан де Фука на 48 рівнолежникової. Нутку відкрили еспанці 1774 р., Кук був у Нутці 1778 р.; від 1784-1789 рр. туди прибували англійські, португальські та американські човни; в 1788 р. капітан Мірс будував там човни і заложив оселю, яка пізніше стала причиною сварки між Великою Британією і Еспанією; в 1789 р. Мартінес збудував тут оселю, яка простояла до 1794 року. Протягом цього часу Нутка, Клайоквот і Кляссет були місцем зустрічі кораблів та купців шкурами з різних країн. Американські громадяни будували човни як у Нутці, так і в Кляйоквот; в 1790 р. оселі в Нутці стали предметом розслідувань у Британському парляменті і цілі томи було списано про те. Отже, чи це можливо, або — чи це в межах правдоподібності, щоб вісім російських поселень у числі 462 осіб могли там існувати в 1789 р., в центрі такої жвавої діяльності і то саме в місці, за яке змагалися дві могутні нації! Чи це можливо, щоб ніхто навіть не натякнув про це під час сварок-дискусій, чи щоб навіть жодний з тодішніх істориків у тій справі не згадав би про ті колонії? Або — чому не знаходимо жодної згадки про це в журналах Кука, Кокса та Ванкувера, які однакові оповідають про російські господарства в інших місцях на побережжі та островах? Чому б якраз про найважливіші вони мовчали? На відсутність тоді названих поселень між 48 і 49 рівнолежниками можна навести ще багато доказів, навіть російських. Як виходить з дальших доказів,

П. Полетика, чи властиво ті, що рисували мапу, зробили на десять ступенів географічної довжини, або понад одну тисячу миль, помилку (на карті вона виглядає малою, а в терені великою). Іх знайдено між 58 і 59 рівнолежником північної географічної широти.

Без найменшого сумніву, так справа виглядає із звідомлень про подорож капітана Гаро, наведених М. Флевріє в історичному вступі до його праці, про яку ми згадували вище. Там сказано, на підставі двох оригінальних листів, — одного з Сан Блас, датованого 30 жовтня 1788 р. (кілька днів по поверненні Гаро), а другого з міста Мексіко, від 28 серпня 1789 р. — що Дон Гаро знайшов між 58 і 59 рівнолежниками вісім російських поселень, по 16-20 родин кожне, начисляючи разом 462 особи. Гам додано, що чужинцям (себто росіянам) вдалося привернути на свої звичаї 600 тубільців. В нотатці М. Флевріє зазначує, що в листі з Ст. Бласа згадується, що оселі містяться між 48 і 49 рівнолежниками, але це певно помилка копії, або ж навмисне ступені зазначено неправильно. М. де Гумбольдт в своїй "Політичній розвідці про Королівство Нової Еспанії", том II, сторінка 320, згадує про подорож де Гаро на кораблі Ст. Чарльс і в головному стверджує повідомлення. Тому, що він мав доступ до рукопису звідомлення про подорож, припускаємо, що його авторитет не можна ставити під сумнів. На сторінці 339-ї він каже: "Жодна європейська держава досі ще не оформила солідного поселення на безмежних просторах побережжя від Кейп Мендосіно (на 42° північної г.ш.) до 59° північної географічної широти; поза цією межею починаються російські факторії (купівельні і постачальні пункти)" і т.д.

Довівши понад усікий сумнів, що "першість відкрить" та "першість окупації" на берегах "Норт Вест Ковсту" росіянам не належить щонайменше на просторі від 58 рівнолежника на південь, Адамс не мав потреби обговорювати третю точку — про т.зв. "мирне посідання", бо ж цілком зрозуміло, що коли право окупації ясно доказано, то тим самим претенсії до мирного посідання мусять відпасти.

Отже, на чому спираються російські претенсії до будь-якої частини землі між рівнолежниками 42 і 58? На звичайних твердженнях, що Чириков в 1741 році бачив землю на $55^{\circ} 30'$ п.г.ш., а потім, що М. Баранов (адміністратор російських поселень на Н.В.К.) в 1799 р. заснував оселю в затоці

Норфольк (тепер затока Сітка), яку знищили тубільці 1802 року, але яку відновлено в 1804 році.

Далі Адамс каже, що він не належить до тих, які вважають, що побачивши гору здалека, або причаливши в затоку чи пристань, або ще більше — вийшовши випадково, чи з метою на берег і повісивши шматок ганчірки (прапор), чи витесавши напис, чи з великою церемонією закопавши пляшку в землю, можна тим самим державі, під прапором якої моряк плаває, набути сувереність над краєм, заселеним хоробрим і незалежним народом, що з дуже давніх часів користується тут свободою і власністю землі. Адамс легковажить ту обставину, що Чириков тільки через бачення землі здалека присвоїв її 1741 р.; а далі додає з деякою насмішкою, що коли Полетика думає інакше, то американці радо погодяться розслідувати питання про право на відкриття. Адже відомим фактом є, що Еспанія на підставі третього параграфу Вашингтонської угоди з 1819 року відступила ЗДА всі свої права на Н.В.К. на північ від 42° рівнолежника п.г.ш., отже тим самим всі відкриття, що поробили еспанські моряки в названих просторах, належали б ЗДА. Це є історичним фактом, ствердженим поза всяким сумнівом у наведений вище праці М. де Гумбольдта, сторінка 313-а, що Франціско Галі під час своєї подорожі з Макао, Китай, до Акапулько, Мексіко, в 1582 році відкрив північно-західне побережжя Америки нижче 57° 30' п.г.ш. Отже, ця земля була відкрита і її побережжя досліджене 159 років перед подорожжю Чирикова і два ступені далі на північ від затоки, яку цей моряк Чириков бачив. Ще менше претенсій повинні мати росіяни до затоки Норфольк. Цю затоку перша відкрила й дослідила еспанська експедиція під керівництвом Гесета, Аяля і Квадра в 1775 р. і її названо затокою Гваделупа. Ця затока, багата на хутра, приваблювала судна громадян Великої Британії, Франції і ЗДА на кільканадцять років раніше, ніж сюди прибули росіяни. Як бачимо, перед 1799 роком Росія в цих частинах не мала жодних прав, а властиво — такі самі права, як і інші народи. Тому незрозуміло є сьогоднішня заборона, з гарматою в куті затоки Сітка вільно торгувати й полювати.

Претенсії Росії, як суверена над Тихим океаном на північ від 51° рівнолежника п.г.ш., під уявним претекстом “замкненого моря”, ще більш безпідставні, ніж її територіальні привласнення. Росія, привласнивши береги на Н.В.К. від про-

токи Берінга до 51 рівнолежника та по азійському боці до 45° п.г.ш., призадумувалася над можливістю замкнути ту частину океану, що простягається на північ від 51° північно географічної широти. Адамс, відмітивши це, констатує факт, що віддаль між берегами азійським і американським на 51-ому рівнолежникові не менша як 90 ступенів довжини, або 4000 миль. Це найбільше безглуздя — думати про щось подібне. Петро Полетика в своєму третьому листі до Адамса відкидає дальшу дискусію в цій справі тому, “що імператорський уряд не думає, що це є гідне — мати користь із того права”.

Ось так приблизно пробував Адамс представити російські претенсії до північно-західного побережжя Америки, з чого не тяжко уявити собі, які властиво пляни мав російський уряд відносно цього побережжя на майбутнє. Правдоподібна, та навіть очевидна мета передусім помагала в монополії торгівлі шкурами. Російсько-Американська Компанія торгівлі шкурами знала добре, що майже всі шкури морських видер і більшість інших бартісних шкур знаходяться на північ від 51-го рівнолежника і якщо б можна було чужим підприємцям заборонити доступ до тих областей, тоді російська компанія мала б забезпечено право на всю торгівлю, бо на південь від 51° п.г.ш. вже було винищено звірят з дорогими шкурами. Таким чином російська компанія забезпечила б собі монополію (виключне право) торгівлі шкурами, а також контролю китайського ринку на найдорожчі шкури.

Проте правдоподібно росіяни мали глибші заміри, чи пляни, ніж тільки монополія на шкури, чим Російсько-Американська Компанія лише прикривалася. Згаданий вище учений Гумбольдт заявив, що російський уряд в 1799 році обмежив свої територіальні претенсії до 55-го рівнолежника, а тепер поширює до 51° п.г.ш. П. Полетика, повідомляючи про це, сказав, що це тільки скромне використання “безперечного права”, вказуючи, що слушні права росіян простягаються і далі на південь. Можна додуматися, що росіянам, таким чином, не тяжко було б поширити свої претенсії до самих границь Каліфорнії, тим більше, що вони вже мали там у затоці Бодега на 38-ому рівнолежникові свою колонію Росс, і коли б вони керувалися тими самими почуттями “філантропії”, яке спонукало їх розібрati Польщу, вельможний цар готовий був зайняти урожайну, але безоборонну, провінцію Каліфорнію і

прилучити її до своїх уже й так просторих володінь. Адамс каже далі, що не зважаючи на приятні відносини, які панують між ЗДА і Росією, ми вважаємо, що то було б серйозним лихом мати на наших західних кордонах державу з амбітним і деспотичним урядом, і хоч відчуваємо велику повагу до цього могутнього провідника "Святого Союзу"¹⁵), все ж таки не бажаємо відчувати його могутність у близькому сусідстві. Не від речі буде тут пригадати, що гентським договором з 1818 р. цар Олександер був призначений арбітром у справі невільників між Англією і ЗДА та що Адамс, будучи свого часу послом у Петербурзі, заприязнився з царем Олександром I.

Думаємо, що й Велика Британія не бажає собі такої могутності Росії, на що вказує велике збентеження, викликане недавно якраз справою указу. Це цілком справедливо, бо ж не можемо пройти мовчкі, хоч би згадавши її славних відкривців та дослідників, як уже згаданих вище Кука, Ванкувера, Мекензі, Томпсона та багатьох інших, яким, завдяки їх витривалій праці світ завдячує правдиве і правильне знання про Н.В.К., і то більш ніж усім іншим морякам, які колинебудь навідувались сюди. Англійці перші займалися торгівлею шкурами і їм також дуже залежить на вільній торгівлі. Від початку цього сторіччя брітанська компанія Нортвест, йдучи слідами заповзятливого Мекензі, поширила свої торговельні пункти далеко на захід від Скелястих гір та від ріки Колюмбії до 55° п.г. ширини, вздовж над берегами кількох озер і рік, що впадають до Тихого океану. Спочатку всяке постачання приходило з Канади озерами і рікою Піс, яка бере свій початок близько Тихого океану, пробиваючись далі на схід через Скелясті гори. Цей спосіб був дуже коштовний і небезпечний. Десь біля 1814 р. Нортвест компанія, набувши форт Асторія в гирлі ріки Колюмбія, спрямувала свій транспорт на схід цією та іншими ріками. В 52-ому числі "Квортерлі Ревю" повідомляється, що компанії Нортвест та Гадсон Бей, з'єднані під ім'ям останньої, поширили свої поселення далі на північ та устаткувалися на берегах Тихого океану. Ріка Насс, що вливається до великої затоки Обсерваторі на ширині 55° п.г.ш. та інші ріки, що впадають до моря, мають велике значення для внутрішньо-континентального транспорту чи зв'язку з колоніями на суші. Вже з цих самих причин Велика Британія не може легкодушно погодитися на незаконне загарбання росіянами берегів Тихого океану.

Також і Франція зацікавлена торгівлею на побережжях Тихого океану, і також навідувалися сюди їхні дослідники — Ля Перуз, Маршанд та інші наприкінці минулого сторіччя та навіть у 1819 році.

Далі Адамсові (треба розуміти урядові ЗДА) дуже не подобався 25 і 26 параграфи (вони обидва творять одну цілість, а властиво себе доповнюють) указу і він їх уважає як би ворожим виступом проти всіх неросійських кораблів, які хочуть вести торгівлю на Н.В.К.

Хоч дуже вразили Адамса згадані в горі параграфи, все ж таки він і його уряд думали, що росіяни не будуть суверено дотримуватися букв закону та що переговорами в цій справі вдастся злагодити їх (параграфи). Тому й президент ЗДА заявив, що він “переконаний, що громадяни Унії (ЗДА) будуть і надалі продовжувати свої законні торговельні справи і не потерплять через указ, який видано всупереч їхнім правам”.

Ці сподівання розвіяв П. Полетика своєю відповіддю Адамсові: “Я не хочу вдавати лицеміра, Пане, і кажу, що саме цей товарообмін поза 51-им рівнолежником може натрапити на труднощі й невигоди, за які американські власники будуть самі винні через свою нерозважність” і т. д.

На це в своєму останньому листі Адамс відповів: “Якщо ми правильно розуміємо цю погрозу, то нам треба бути приготованими негайно виконувати царський указ”. Ми вдячні П. Полетиці за його одверту заяву щодо ворожих замірів його уряду, — сказав Адамс, — і з такою самою ширістю запевнюємо його, що ті, хто займається торгівлею на Н.В.К., уважають її повноправною і що від часу існування ЗДА як самостійної держави її кораблі вільно плавали по цих морях і це право становить частину її (ЗДА) самостійності. Також громадяни США мають право провадити торгівлю з тубильцями без будьякого обмеження з боку чужих держав, навіть зброею й амуніцією. Ми ніяк не є скильні зректися цих прав без боротьби. Американські кораблі на Норт Вест Ковст добре озброєні та мають досить воєнної амуніції. Вони звички вже покладатись на свої власні сили для охорони й оборони та вважати за своїх ворогів усіх тих, хто відважиться ставити їм перешкоди в їх законному занятті. На всякі вмовлювання і погрози вони не звернуть уваги, а всякому примусові будуть протиставитися, і підкорятися хіба що переважаючій

силі, звернувшись одночасно з довір'ям за допомогою та відшкодуванням до свого уряду

Відповідаючи Полетиці на заміт, що чужі "спекулянти" незаконно торгають з мешканцями російських поселостей зброєю і амуніцією та підбурюють їх усякими способами до непослуху й бунту, Адамс, спростовуючи це обвинувачення, виявляє, що американські купці провадять торгівлю з російськими поселенцями на Н.В.К. в кількох оселях за згодою російських властей і в більшості випадків власті самі перепрораджують торговельні операції.

Зі звідомлень Лянгсдорфа про становище в Новому Архангельську виходить, що 1805 р. люди були б там погинули з голоду, коли б американські торгівці не прийшли були їм з допомогою. І тепер американські човни мають контракт, укладений зі службовцями російської компанії шкур, щоб доставляти їхнім поселенцям усякі необхідні товари для прожитку. Це непристійна мова, називати таку торгівлю незаконною.

Не більш правдиві оскарження відносно постачання зброї й амуніції мешканцям російських володінь. Жителі, що підлягають російським властям, страшенно біdnі і не можуть собі дозволити на купівлю зброї чи взагалі чогонебудь. Такі товари купують у великих кількостях незалежні мешканці, переважно тубільці. Загальне оскарження нас, що ми підбурюємо жителів проти встановлених властей, ми заперечуємо.

Ми знаємо докладне свідчення моряка російської фльоти Юрія Ф. Лисянського⁷⁾) про знищенння оселі Норфольк, до конане індіянами Сітки 1802 р., яке тут подаємо.

"В обличчі дружніх відносин та не підозріваючи якої-небудь скритої ненависті, фортеця була часами під малою охороною. Алеути та росіяни займалися полюванням на видер та соболів, або що було більш важливим — придбанням харчів на зиму. Це була та нагода, яку індіяни Сітки використали, щоб виконати свій ганебний прян. Це виконали вони дуже таємно: одні з них, перекрадаючись лісами, інші — річками, зібралися в одне місце в числі 600 чоловік, всі озброєні рушницями. Хоча напад стався дуже несподівано, кілька росіян, що були в фортеці, боронилися дуже хоробро. Але оборона була безнадійна, тому що напасників було дуже багато, і форт було захоплено штурмом. Напад стався опівдні і за кілька годин місце було зрівняне з землею. Між напасниками було троє

американських моряків, які здезертували зі свого корабля і стали на службу росіян, а пізніше воювали проти них. Ці подвійні зрадники взяли найбільшу активну участь у змові. Вони приготували катрани-шнури, насычені вибуховим матеріалом і, запаливши, кинули їх на склади з порохом, знищивши всі будинки і людей, які на той час знаходилися в форті”.

Авторитетні свідчення Лисянського — однобічні, тому ми подамо тут деякі відомості, також авторитетні, з іншого джерела про цю подію, щоб довести, що “чужі спекулянти”, всупереч здоровій логіці та всупереч політиці, брали участь разом із російськими в гнобленні автохтонних жителів. Нестерпна тиранія, яку росіяни здійснювали над індіянами Сітки, арештовуючи проводирів, заковуючи їх у кайдани за найменшу дурничку, забираючи їх поля під полювання, намагаючись усякими способами зробити їх невільниками, — це все збудило в них обурення й ненависть. Вони вирішили знищити своїх гнобителів, або самим загинути в цій боротьбі. Приховуючи в собі ненависть та вдаючи покірних супроти росіян, вони (індіяни) вирішили в літку 1802 р. зробити повстання. Саме в той час перебувало шість американських вояків у російській оселі, які здезиртирували з корабля “Дженні” з Бостону, а яких самі росіяни заховали аж до відпливу корабля. Цих моряків запросили індіяни відвідати село Сітку, де їх поінформували про плянований напад на форт та ще й просили в них допомоги. Американські вояки рішуче відмовились, але мусіли залишитися в селі під охороною, поки не відбудеться повстання, щоб вони не зрадили плянів індіян. Індіянам вдався несподіваний напад, вони знищили форт і в розпалі метушні вбивали кожного росіянина, якого денебудь знайшли. Забрали в полон алеутських жінок і дітей, що мешкали разом з росіянами. Кілька днів пізніше два американські човни і один англійський прибули до затоки Норфольк. Індіяни привели з собою шістьох американців і передали їх добровільно, однаке відмовилися передати алеутських жінок та інших полонених, взятих у форті, і тому “чужинецькі спекулянти” мусіли вжити сили, щоб визволити російських підданих. Понад 30 таких осіб посаджено на один із човнів і перевезено та передано російській оселі на Кодьяку. Автор цієї історії саме в той час перебував поблизу затоки Норфольк і ці відомості зібраав від індіян із Сітки та від офіцерів американських човнів, з яких деякі жили в Бостоні. Отже, з цього виходить, що американці не

підбурювали в російських поселеннях, тим більше, що оселя віддалена всього на довжину гарматного пострілу. Тут треба ще додати, що в 1804 р. американці допомагали росіянам здобувати Сітку від індіян і в цій виправі брав участь і Лисянський.

У весь простір побережжя від 58° п.г.ш. аж до протоки Хуан де Фука на 48° північної географічної широти заселюють численні племена, сильні і війовничі, цілком вільні та незалежні від російських властей. Вони в своїй дикості досить шляхетні і понад своє життя цінять свободу.

Дальше листування між Адамсом та Полетикою перервалося, а властиво закінчилося, бо останній з причин хвороби в травні 1822 року покинув Вашингтон, а на його місце прийшов новий посол барон де Туль, який не був ще так ознайомлений з проблемами на Н.В.К., щоб міг продовжувати дискусію.

Державний секретар К. Адамс передав через П. Полетику листа американському послові в Петербурзі — Мілтонові, датованого 13 грудня 1822 р., в якому повідомив про перенесення переговорів до Петербургу і поінформував посла, щоб було ясно, що ЗДА ні одну хвилину не можуть мовчати в справі застережень щодо указу.

Після Вашингтонської угоди 1819 року на Н.В.К. залишилися фактично три держави: ЗДА, які не мали територіальної претенсії вище на північ понад 51-ий рівнолежник, зате хотіли мати великі концесії на океанах; Росія, яка, хоч відкрила північні береги на Н.В.К. першою з-поміж решти держав, але, не вміючи чи не маючи змоги загосподарити Сибіру, тим більше не могла утримати Америки (що, однаке їй не шкодило мати великий appetit і навіть без усяких підстав та належних доказів сягати якнайdaleше на південь, згідно з указом 1821 року); Англія найбільше загосподарила і відкрила на Н.В.К., але обставини були такі, що вона не могла належно відстоюти своїх претенсій, бо була дуже зайнята європейськими справами (французька революція, Наполеонова доба та понаполеонське впорядкування європейських справ, революції на Балканах, в Італії, Еспанії тощо). На час “указу” й переговорів Англія не мала відповідної людини-дипломата, щоб добре визнавався в справах Н.В.К., як це мали ЗДА в особі Адамса, чи Росія в особі Полетики.

Російський міністер закордонних справ граф Нессельрод, інформуючи англійського посла Багота, в лагідній формі вияснив йому, що причиною видання указу була непогамованість і нерозважність американських купців.

Тому англійський посол впливав на свій уряд, щоб той також лагідно і не відразу протестував проти указу. І дійсно, аж по двох з половиною місяцях англійський міністер закордонних справ вислав ноту російським властям, протестуючи проти обстоювання суверенності 100 милевої морської надбережної смуги і між іншим застеріг право його Британській Величності в справах територіальних на американському континенті.

Зрештою, в той час англійський уряд був заклопотаний двома кризами в Європі: революцією в Греції та революцією, яка тільки що вибухла в Еспанії. Міністер закордонних справ Великої Британії знайшов трохи часу і начеркнув інструкції в справі указу князеві з Велінгтону, який репрезентував Велику Британію на європейському конгресі у Вероні та просив його розглянути цю справу з присутнім на конгресі царем Олександром I. Однаке представлення справи Веллінгтоном виявилося недбалим, а цар, не маючи зі собою потрібних документів відносно цієї справи, запропонував розпочати переговори в Петербурзі з Чарльзом Баготом, брітанським амбасадаром при російському дворі. Цар уже раніше вирішив, щоб переговори з ЗДА провадив Петро Полетика, який, повернувшись із Вашингтону, брав участь у Веронському конгресі. Пізніше цар переконався, що корисніше для Росії буде провадити переговори з обома урядами (Великою Британією і ЗДА) разом у Петербурзі.

III

**ПЕРЕГОВОРИ МІЖ РОСІЄЮ З ОДНОЇ СТОРОНИ ТА
ВЕЛИКОЮ БРІТАНІЄЮ І ЗДА — З ДРУГОЇ**

Як ми вже згадували раніше, герцог з Веллінгтону, англійський представник, по невдалій розмові з царем вручив дня 17 жовтня 1822 р. графові Нессельродові, міністрові закордонних справ Росії, секретний меморандум (дипломатичний виклад поглядів уряду в листі, що додається до урядової ноти) разом із нотою в справі указу, в якому на підставі даних голови з'єдданої Гадсон Бей Компанії п. Пеллі подав ось такі форти й торговельні станиці в Нової Каледонії: Рокі Мавітен Портедж на 56° рівнолежникові 121° південникові; Стюарт Дейк на $54^{\circ} 30'$ п.г.ш. та 125° з.г.д.; Мек Лодс Лейк на 55° рівнолежникові та 124° південникові; Фрейзер Лейк на 55° п.г.ш. і 127° з.г.д. Це частина поселень і то тільки в північній частині Нової Каледонії між Скелястими горами та Тихим океаном.

Граф Нессельрод відповів герцогові, що на підставі вимоги царя російський уряд готовий переговорювати.

Відтак ще окремою нотою з 19/31 січня 1823 р. російський уряд повідомив Джорджа Кеннінга, міністра закордонних справ у Лондоні про свою згоду розпочати переговори з приводу указу в Петербурзі.

Дня 24 січня 1823 р. Кеннінг вислав Чарлзові Баготові, своєму послові в Петербурзі, листа, в якому наказував розпочати переговори на основі інструкції, даної герцогові Веллінгтонові, що її відпис він вислав 25 лютого, давши йому відповідне письмове уповноваження.

Як бачимо, переговори між Великою Британією і Росією розпочалися в Петербурзі, а між ЗДА і Росією — у Вашингтоні. Користь із того, щоб переговори з обома державами відбувалися в одному місці, була очевидною для Росії, тому й російський посол барон Туль одержав інструкцію запитати уряд ЗДА, чи бажав би він перенести переговори до Петербургу, уповноваживши до того свого посла.

Порозумівшись з англійським послом при американському уряді Стратфордом Кеннінгом (своїком Джорджа Кеннінга), Адамс прийшов до переконання, що навіть добре

було б, щоб обидва уряди провадили переговори разом у Петербурзі, тим більше, що ЗДА не мають територіальних претенсій поза 51° п.г.ш., а заперечують лише присвоєння Росією 100-милевої прибережної водної смуги та торгівлі на привласнених просторах.

Дня 7 травня 1823 р. Адамс повідомив російського посла при американському уряді, що президент погодився на перенесення переговорів до Петербургу і 22 липня послав своєму послові Генрі Мілтонові в Петербурзі уповноваження та інструкції, підкресливши справу вільної торгівлі та рибальства на морях і справу 100-милевої прибережної водної смуги.

Щождо територіального питання, то Адамсуважав межу вздовж 55° рівнолежника за правильну, бо межу по цьому рівнолежникові було гарантовано царем Павлом I Російсько-Американській Компанії, та що на північ від того рівнолежника ніхто, крім Росії, не мав би права творити поселень.

Того самого дня Адамс написав довгого листа американському міністрові в Лондоні п. Рашеві, повідомивши його про зміну місця переговорів та обговорюючи при тому відносини між ЗДА та Англією, створені угодою з 1818 р, а також заявляючи фундаментальні претенсії до території, наводнюваної водами ріки Колюмбії.

Відтак, представивши сильну позицію ЗДА в цій суперечці, він висловив твердження, що було майже однозначне з доктриною Монро з грудня того самого року, а саме, що: “в теперішній світовій ситуації жодна європейська держава не повинна думати про творення колоній на Н.В.К.” Далі він продовжував, що “ЗДА повинні творити поселення там, бо на те мають абсолютне територіальне право і того вимагають потреби внутрішньої комунікації, і це не тільки річ очікувана, але й указане самою природою”.

Ця декларація була писана в той самий час, коли він віддавав в беззастережне право територію на північ від 55° рівнолежника п.г.ш. Росії.

Адамс також уповноважив Раша домовлятися з Великою Британією, що ЗДА не будуть творити поселень на північ від 51° рівнолежника, а Росія не може творити на південь від 55° , Англія ж повинна лишитися між згаданими рівнолежниками.

Міністер закордонних справ Великої Британії ще в липні 1823 р. писав Баготові до Петербургу, що він ще не може дати йому повних інструкцій, бо ще не знає становища ЗДА, але згоджується, щоб Англія і ЗДА виступали в переговорах спільно. Він також піддав думку щодо демаркаційної лінії на 57° рівнолежникові і просив Багота довідатися, чи росіяни згідні на такій підставі переговорювати.

Чарлз Багот у зв'язку з наближенням від'їзду графа Нессельрода з Петрограду вважав, що буде доречно поінформувати його про правдоподібне уповноваження американського міністра і його Багота вести разом переговори в справах, порушених в указі, з якими обидві держави не погоджуються. Цю вістку граф прийняв зі щирим задоволенням і заявив, що п. Полетика "правдоподібно буде особою, найбільш обізнаною з цілістю справи", маючи ймовірну вказівку щодо приготування потрібного матеріалу таким чином, що справа рушить з місця негайно, як тільки він повернеться до столиці".

(Count Nesselrod's stated that M. de Poletica, "supposed to be the person most conversant with the whole question, would be probably instructed to prepare the necessary materials so that the matter could be taken up immediately upon his return to the capital." Alaskan Boundary Tribunal, Vol. I, Wash. 1904).

Коли ж прийшла справа територіальної претенсії з боку Росії, брітанський міністер вияснив Нессельродові становище ЗДА щодо територіального питання і додав, що ця справа фактично залежить тільки від Великої Британії і Росії. Далі, згідно з інструкцією, представив два способи розв'язання проблеми і заявив, що брітанський уряд воліє усталити остаточний кордон. Граф Нессельрод схвалив такий погляд.

В другій розмові з Нессельродом англійський міністер ствердив, що Велика Британія має претенсії до 59° п.г.ш., але лінія, проведена по 57° рівнолежникові, буде прийнята і він вірить, що Росія не має поселень на південні від тієї лінії, хоч він не має цілковитої певності, чи його твердження правильне. Граф Нессельрод відповів, що він не обізнаний з цим питанням, тому не може дати негайно відповіді, але він цю справу візьме під розгляд. (Count Nesselrode replied that he was not familiar enough with the subject to give an immediate

answer, but that he would take the matter under consideration.
— Alaskan Boundary Tribunal, Vol. I, p. 26. Wash. 1904).

Доки встиг Чарлз Багот переслати своєму міністерству закордонних справ звіт про свою згадану вище розмову, його поінформував граф Нессельрод, що цар доручив П. Польетиці переговорити безпосередньо з американським і британським міністрами відносно тієї частини указу, в якій обидва міністри хочуть виступати спільно, як тільки Мідлтон одержить свої інструкції. (Before his dispatch of August 31, 1823, in which these interviews were reported to the Foreign Office, had been sealed, Sir Charles Bagot was informed by Count Nesselrode that M. de Poletica had been commanded by the Emperor to communicate directly with the American and British ministers in regard to that part of the ukase as to which it had been proposed to act jointly as soon as Mr. Midleton had received his instructions. — Alaska Boundary Memorandum for Counsel Noll, London 1903).

Мідлтон (посол ЗДА в Петербурзі) 19 вересня 1823 р. ще не одержав сподіваного листа зі Стейтдепартменту. (I am in daily expectation of learning what arrangements the President may have been pleased to direct. Mr. Poletica, who is charged by the Imperial Government with the laboring oar upon this occasion, is not unfrequently inquiring whether there are yet any instructions received which might authorize the conferences invited by Count Nesselrode. — Alaska Boundary Memorandum). Але його поінформував граф Нессельрод, що мав вістку від барона де Туля, що переговори перенесено до Петрограду, а з 3 вересня/22 серпня 1823 р. в день свого від'їзду граф Нессельрод повідомив Мідлтона про уповноваження Полетики почати наради з ним у справі приготування дефінітивної розв'язки непогоджень. (Sir: On quitting St. Petersburg, the Emperor charged me to announce to you that, as he had me ordered to follow him on his journey, he had authorized Mr. Poletica, Actual Counsellor of State, to begin with you, sir, the conferences relative to the differences which have arisen between Russia and the United States, in consequence of the new regulation given to the Russian American Company by the ukase of his Imperial Majesty, dated September 4, 1821.

These conferences will have for their aim to prepare the way for the definitive adjustment of these differences, and I

doubt not they will facilitate this result so eagerly desired by the Emperor. — Memorandum.).

Мідлтон одержав інструкції від Адамса 16 жовтня 1823 року, але нічого не сказав Баготові і останній тільки з розмов дійшов до висновку, що ЗДА не мають територіальних претенсій поза 51 рівнолежник і їх не цікавить демаркаційна лінія між Великою Британією та Росією. Пізніше Чарльз звітував, що Мідлтон секретно поінформував його, що ЗДА хотіли б поділу Н.В.К. на частини, а на конвенції держави повинні одна одній гарантувати на певний обмежений час спільні права на рибальство та полювання, кожному на своєму побережжі.

Проте всі три держави дуже різнилися в своїх бажаннях. Для ЗДА найважливішими були операції на морі. Англійці мали свої торговельні пункти на суходолі та бажали доступу ріками до моря. Росіяни торгували з моря і з суходолу та хотіли мати права над територіальними водами і також кордон на суходолі, щоб забезпечити себе від чужих купців і на суходолі, і на островах.

Сер Чарльз Багот у зв'язку з новими обставинами (вимогами) відкликав розпочаті з П. Полетикою переговори до часу, поки не одержить нових директив від свого уряду.

Так само й Мідлтон відмовився від дальшої дискусії з представником Росії, аж поки брітанський міністер не одержить повного права переговорювати про спірне питання.

Про перерву в переговорах, Полетика повідомив графа Нессельрода 3/15 листопада і заявив, що він використав перерву в переговорах та поінформував князя Ламберта, офіційного представника Російсько-Американської Компанії, про дотеперішні бажання переговорюючих держав. Князь Ламберт висловив бажання, щоб кордон провести по 54° п.г.ш. та на сході вибрati такий південник, який в продовженні до бігуна залишив би сточище ріки Мекензі поза російськими кордонами.

Князь Ламберт мав на увазі створення бар'єра, який раз назавжди спинив би перехід зі суші агентів англійських компаній на острівні поселення росіян. Сугестія князя Ламберта ідеально розв'язувала питання відгородження континентальних володінь Великої Британії від моря. Цього визначення Полетика тримався ввесь час, аж до закінчення переговорів з Великою Британією.

Переконавшись, що американський і брітанський міністри бажають безумнівно спільно вести переговори в морських справах, Полетика не бажав про це окремо переговорювати з Баготом. Однаке Багот запропонував Полетиці обміркувати територіальні питання, поки Мідлтон одержить інструкції від свого уряду, бо й так американці цим не цікавляться.

За обопільною згодою відбулася розмова між обома представниками, під час якої Полетика, згідно з бажанням Російсько-Американської Компанії, подав за південний кордон 54 рівнолежник, а за східній для російських володінь 140° з.г.д. Ця заява дуже здивувала Багота, бо на його думку вона досить далеко відбігала від лінії, яку бажав осiąгнути його уряд, і перейшов на вияснювання доказів легальності і нелегальності російських домагань. А відтак, покинувши дискусію про публічні та інтернаціональні принципи, вирішив, що краще переговорювати в дружній атмосфері, з чим погодився й Полетика. Опісля, тикнувши пальцем на географічній карті, показав на 57° п.г.ш. та на 135° західної географічної довготи.

Рапортуючи своєму урядові, Багот сказав, що дав зrozуміти Полетиці, що брітанський уряд, на його думку, був би задоволений проведенням кордону через протоку Крос, яка знаходиться трохи на північ від 58° рівнолежника, та вздовж південника, що проходить каналом Лін (приблизно 135° з.г.д.) аж до Арктичного моря.

Коли б Росія погодилася на таку пропозицію, вона втратила б найважливіший порт Ново-Архангельськ і відступила б на три ступені, гарантовані статутом 1799 р. Російсько-Американській Компанії.

Англійський міністер Багот чекав на уповноваження розпочати переговори втрьох у справах територіальній і морській, та коли уповноваження вчасно не прийшло, Мідлтон, американський посол, хоч не радо, але 17 грудня 1823 р. передав Нессельродові меморіял, у якому доводив, що еспанські претенсії через відкриття сягали до 61° п.г.ш., а ці претенсії успадкували ЗДА. Також указував на права торгівлі, в яких їм досі ніхто не робив перешкод.

Справа морської 100-милевої прибережної смуги, яка була раніше предметом переговорів, відпала з причин зміни приписів указу російського уряду, який повернув волю тор-

гівлі та рибальства в північній частині Тихого океану і Бернінговому морі. Росія в той час не мала відповідної морської сили на океанах, щоб виданий указ утримати в силі.

Переговори, для яких підставою став американський меморіял, не могли початися до 21 лютого 1824 року, двадцять днів після одержання від Раша листа, в якому він інформував Мідлтона, що Велика Британія відкинула переговори спільно з ЗДА в Петербурзі. Це підтверджив і Багот, який одержав повідомлення з міністерства закордонних справ.

Цю зміну відношенні Великої Британії треба приписати двом причинам. Першою причиною було піднесення територіальних претенсій ЗДА, як це з'ясовано вище, а другою причиною була декларація Монро⁸).

Нарешті міністер закордонних справ Англії Джордж Кеннінг в меморандумі з січня 1824 року повідомив свого посла в Петербурзі, щоб той припинив переговори на тому місці, де вони затрималися.

Правду сказавши, досі ще не було можливостей провадити переговори спільно, бо, звичайно, як не брітанський амбасадор Багот, то американський — Мідлтон, не мали або інструкцій, або уповноважень, або ж чогось іншого.

Кеннінг у своєму меморандумі передбачав, що й Росія не буде задоволена з декларації Монро та що через те можуть виринути нові труднощі між Росією і ЗДА. Одне було певне, що через незгоду обидві держави, себто Велика Британія і ЗДА можуть втратити багато користей, а виграє на тому Росія.

АМЕРИКАНСЬКО-РОСІЙСЬКІ ПЕРЕГОВОРИ 1824 РОКУ

Як тільки американський посол Мідлтон одержав по-відомлення, що Велика Британія хоче переговорювати самостійно, негайно сповістив російського міністра закордонних справ графа Нессельрода, а також англійського посла Чарльза Багота, що коли б була яканебудь спроба переговорів у справі територій на Норт Вест Ковст без участі ЗДА, його обов'язком буде якнайгостріше запротестувати. Він одночасно заявив британському міністрові, що Велика Британія, не маючи жодних поселень на всьому Н.В.К., не може претендувати на будь-що, за винятком того, що походить з її договору з Нутці з Еспанією в жовтні 1790 року; що за Вашингтонським договором з 22 лютого 1819 р. ЗДА успадковили всі права від Еспанії; і що з тієї ж причини договір між Англією та Росією, в якому ЗДА не будуть партнером, уважається за недійсний. Подавши подібну декларацію також графові Нессельродові під час зустрічі з ним 21 лютого 1824 р., американський посол одночасно вручив йому коротку ноту під заголовком *"State of the Question"* і начерк договору, подібний до того, що його прислав йому Адамс у листі з 22 липня 1823 року. Цікаво, що російські представники на переговорах виступали досі без офіційно підписаних уповноважень, що їх вони одержали аж 20 лютого 1824 року.

На другій конференції 4-го березня російські уповноважені передали Мідлтонові свої контрпропозиції. В них змінено демаркаційну лінію з 55° на $54^{\circ} 40'$ північної географічної широти, а такою Росія запропонувала виключення американців на північ, а росіян на південь від цієї лінії, за винятком порту Ново-Архангельськ.

Вкінці Мідлтон погодився на нову демаркаційну лінію, але вимагав згоди на вільну торгівлю і рибальство на всьому Н.В.К. та навіть волі відвідування морів, заток, проток, пор-

тів, а також права торгувати з тубільцями без перешкод протягом 10 років, рахуючи від часу підписання договору.

Уповноважені Росії бажали зменшити термін вільної торгівлі хоч на п'ять років, та Мілтон загрозив, що коли вимога не буде прийнята, він змінить територіальні вимоги. Розуміється, що ця загроза вплинула на російську делегацію, бо вони не хотіли повернутися ще раз до територіальної легальності, яка для них не мала твердої підстави.

Далі 3 квітня 1824 р. Полетика заявив американському міністрові: “Хай уже все буде по Вашому, тільки цар бажає, щоб було заборонено продавати гострі напої (горілку)”. Між 5 і 14 квітнем ще шість конференцій відбули повноважені представники обох держав і нарешті 5/17 квітня підписали наступний договір між ЗДА і Росією.

Д о г о в і р
між З'єдиненими Державами Америки і Росією
щодо мореплавства, рибальства та іншого на Тихому океані.

В ім'я Найсвятішої і Нероздільної Тройці Президент З'єдинених Держав Америки і Його Величність Імператор всієї Росії, бажаючи зміцнити існуючі між ними зв'язки взаємної приязні і забезпечити між ними незмінний стан досконалості згоди шляхом теперішнього договору, найменували для цієї мети своїх уповноважених, а саме: Президент З'єдинених Держав Америки — Генрі Мідлтона, громадянина З'єдинених Держав і надзвичайногоУповноваженого Президента та Повноважного Міністра при Його Імператорській Величності; і Його Величність Імператор всієї Росії — свого улюблена й вірного Чарльза Роберта графа Нессельрода, Дійсного Таємного Радника, члена Державної Ради, Державного Секретаря і члена Палати, що керує адміністрацією закордонних справ, а також Петра Полетику, Дійсного Державного Радника. Ці уповноважені, після виміни своїх повновластей, стверджених в добрій і належній формі, погодилися і підписали наступні умови.

Стаття 1-ша.

Погоджуємося, що в кожній частині Великого океану, загально званого як Тихий океан або Південне море, відповідні громадяни або піддані високих держав, що підписують договір не будуть мати ані перешкод, ані обмежень у мореплавстві або їх намаганні причалити до берега в тих місцях, які не були ще окуповані, з метою вести торгівлю з тубільцями, зберігаючи завжди лише обмеження й умови, визначені наступними статтями.

Стаття 2-га.

З наміром запобігти тому, щоб права мореплавства і рибальства, з яких користатимуть на водах Великого океану громадяни і піддані високих договірних держав, не стали претекстом до незаконної торгівлі, погоджуємося, що грома-

дяни З'єдинених Держав не повинні причаювати до жодного місця, де є російська станиця, без дозволу губернатора або командуючого і що, навпаки, російські піддані не повинні причаювати без дозволу до жодної станиці З'єдинених Держав на Північно-Західному Побережжі.

Стаття 3-тя.

В дальному погоджуємося, що в майбутньому громадяни З'єдинених Держав, або власті названих держав не сміють творити жодної станиці на північно-західному побережжі Америки, ані на жоднім з прилеглих островів на північ від п'ятдесяти четвертого ступеня і сорок мінут північної географічної широти; і що подібно російські піддані або російські власті не сміють нічого засновувати на південь від названого рівнолежника.

Стаття 4-та.

Самозрозуміло, що протягом десятилітнього речення, рахуючи від дня підписання теперішнього договору, кораблі обох держав, чи інші, які належать їх громадянам, або підлеглим, можуть взаємно відвідувати без жодних перешкод внутрішні моря, затоки, пристані та менші протоки на побережжі, згаданому в попередній статті, з метою рибальства і торгівлі з тубільцями країни.

Стаття 5-та.

Всі алькогольні напої, вогнева зброя, інші роди зброї, порох та різноманітна воєнна амуніція, виключаються з тієї торгівлі, що її дозволяється попередньою статтею, а також обидві держави зобов'язуються взаємно ані не продавати, ані не толерувати продаж тубільцям їхніми відповідними громадянами і підданими, ані жодною особою, що могла б бути під їхньою владою. Подібно узгіднюються, що це обмеження ніколи не буде претекстом, ані в жодному випадкові не буде уповноважувати наперед до перепровадження перевірки або затримки корабля, конфіскації товару, чи застосування кари супроти купців або залоги, що могли б займатися цією торгівлею. Високі Держави, що укладають цей договір, взаємно зберігають за собою право визначування кар і виконання покарань у випадку порушення цієї статті їхніми відповідними громадянами або підданими.

Стаття 6-та.

Коли цей договір буде у відповідний час ратифікований Президентом З'єдинених Держав згідно з радою і згодою

Сенату — з однієї сторони та його Величністю Імператором всієї Росії — з другої сторони, ратифікації будуть переведені у Вашингтоні протягом десяти місяців, починаючи від нижче поданої дати, або скоріше, якщо це можливе. З вірою в це відносні уповноважені підписали цей договір і ось тут прибили їхні лакові печаті.

Дано в Петербурзі дня 17/5 квітня року Божого тисяча вісімсот двадцять четвертого.

Генрі Мілтон в.р.

Граф Чарльз Нессельрод в.р.

Петро Полетика в.р.

По підписанні договору вийшло на верх, що Мілтон спішив укласти договір з Росією, навіть не звертаючись за інструкціями до свого уряду, щоб не дати можливості Великій Британії укласти територіальний договір з Росією без участі ЗДА. Коли б так було сталося, то вони не мали б підстав, а властиво — не мали б нічого дати Росії в заміну за згоду вести торгівлю і рибальство на всьому Н.В.К., хоча б тільки 10 років.

Росія також була дуже задоволена договором, бо територіально одержала більше, ніж мала на те право. Вона могла тепер вільно заселювати та розбудовувати досить довгу смугу побережжя, бо від 54° 40' північної географічної широти ген аж до Берінгової протоки, а також усі острови на тих просторах належали їй.

Разом з тим Росія тепер одержувала велику перевагу в переговорах з Англією. Те, що Росія мусіла погодитися на вільну торгівлю, якої вона не бажала, та на рибальство на її берегах, не дуже її турбувало, бо 10 років у житті держави — це не так багато, а по закінченні цього терміну, як висловився граф Нессельрод, вони будуть мати право заборонити торгівлю і рибальство в цьому районі.

ПЕРЕГОВОРИ ВЕЛИКОЇ БРІТАНІЇ І РОСІЇ ВІД 1824-1825 РР.

Фактично переговори Англії з Росією не переривалися, бо Велика Британія відмовилася тільки вести переговори спільно з ЗДА. Чарльз Багот на початку 1824 р. одержав нові інструкції, які Джордж Кеннінг опрацював по нарадах із заступником губернатора Гадсон Бей Компанії п. Пеллі.

П. Пеллі заявив, що найдалі висунений на північ торговельний пункт Гадсон Бей Компанії знаходиться в сточиці ріки Мек Кензі на 67° п.г.ш. та що південна межа повинна йти сушею, бо Росії побережжя континенту не належить, тому що майже всі її оселі знаходяться на островах.

На підставі інструкцій, одержаних 9 лютого 1824 р., Багот тиждень пізніше відбув конференцію з російськими уповноваженими і подав проект кордону, що мав іти протокою Чатам до початку каналу Лін, а звідси в північно-західному напрямі до 140° південника західної довжини і цим південником до Арктичного моря. Ця пропозиція Багота набагато різнилася від тієї, яку він пропонував на конференціях з Полетикою в жовтні 1823 р., бо він тепер лише підсунув межу на кілька ступенів вище на північний захід.

Російські уповноважені запропонували 55 рівнолежник, як південну межу, але з тим, щоб відтинок острова Принца Валії на півдні припав Росії, а далі, щоб межа йшла вздовж каналу Портленд до гір, а звідси верхами гір, відповідно звиваючись, до перетину з 60° рівнолежником (приблизно) та 139° західної географічної довжини і далі названим південником до Арктичного моря. Цей відтинок континенту потрібний був росіянам як забезпечення від чужинців у їх поселеннях на островах та побережжі. Це та лінія, яку визначили Полетика з Ламбертом.

В наступних переговорах Багот зміняв кілька разів свою пропозицію, то підносячи південну межову лінію до протоки Крос, то обнижуючи до 56° п.г.ш., так саме із пів-

денником, спершу подав 139°, а потім 140° з.г.д.

З огляду на такі хаотичні зміни в пропозиціях Багота, російські уповноважені стримано, але твердо підтримували свої вимоги, додавши тільки, що Росія згоджується, щоб брітанські громадяни мали право вільно перепливати всіма ріками через 10-милеву смугу до океану.

Нарешті по довгих перервах і нарадах, Джордж Кеннінг надіслав Баготові нові інструкції, в яких згодився на південну межу по 54° 40' п.г.ш. та на надбережну смугу завширшки 10 морських миль з гарантією, що англійські човни зможуть ріками вільно проїздити надбережну смугу та поміж островами доїздити до відкритого океану. Поза тим вимагав вільної торгівлі за винятком торгівлі лікерами, зброєю та амуніцією. Порт Сітка має бути вільний.

Однаке російські делегати й на це не погодилися і те в свою чергу знеохотило Багота тому, що він не міг згармонізувати різниць у переговорах з інструкціями, несподівано зірвав переговори та незабаром був перенесений до Гаги (Голляндія).

В міжчасі Стратфорд Кеннінг був звільнений з посту амбасадора у Вашингтоні та при кінці 1824 р. призначений уповноваженим закінчити переговори й укласти договір у Петербурзі. Чому секретар закордонних справ Джордж Кеннінг змінив свою думку і не продовжував переговорів кореспонденційним способом, невідомо. Стратфорд Кеннінг разом із інструкцією від 8 грудня 1824 р., одержав копії пропозицій Багота та контрпропозиції російських уповноважених і кореспонденцію між обома урядами.

Озброєний всіма вказівками та інструкціями, Стратфорд Кеннінг прибув 12 лютого 1825 року до Петербургу та відбув конференцію з графом Нессельродом і Петром Полетикою. Фактично він на цій зустрічі нічого нового не задекларував, а тільки повторив попередню писемну пропозицію уряду, над якою мали застановитися російські уповноважені.

Нессельрод і Полетика не змінили в проекті брітанського уряду нічого суттєвого, тільки фразеологію та розподіл параграфів договору, який і підписано 16/28 лютого 1825 року та ще того самого дня вислано до Лондону.

Д о г о в ір
між Великою Британією і Росією,
підписаний в Санкт-Петербурзі 16/28 лютого 1825 року.
(Переклад з французької мови).

В ім'я Найсвятішої Неподільної Тройці.

Світлість Король З'єдиненого Королівства Великої Британії та Ірландії, і Його Величність Імператор всієї Росії, бажаючи скріпити існуючі між ними зв'язки порозуміння та приязні, уповноважили своїх представників укласти договір, щоб на підставі взаємної вигоди усталити різні справи щодо торгівлі, мореплавства та рибальства їх підданих на Тихому океані, як і межі їх власностей на північно-західному побережжі Америки, тобто: ім'ям Його Світлости Короля Великої Британії та Ірландії — Високошановний Стратфорд Кеннінг, Його Світлости Високодостойний Тайний Радник, та ім'ям Його Величности Імператора всієї Росії — Пан Чарльз Роберт граф Нессельрод, Його Імператорської Величности Тайний Радник, Член Імперіальnoї Ради, державний секретар Департаменту Закордонних Справ, і Пан Петро Полетика, його Імператорської Величности Державний Радник, — які, перевіривши свої повновласті, що їх знайшли в добрій і належній формі, вирішили підписати наступні статті:

1-ша стаття.

Вирішено, щоб піддані держав, які укладають цей договір, не були турбовані в будь-якій частині океану, загально зnanого як Тихий, під час мореплавства, рибальства, чи приставання в тих частинах побережжя, які до того часу не були зайняті, щоб провадити торгівлю з тубільцями згідно з обмеженнями й умовинами, зазначеними в наступних точках.

2-га стаття.

Щоб мореплавство і рибальство, яке забезпечується підданим Великої Британії і Росії, не стало претекстом нелегальної торгівлі, вирішено, що піддані Його Британської Світлости не будуть приставати в місцях, де знаходяться російські установи, без дозволу губернатора чи коменданта; так само російські громадяни не будуть зупинятися без дозволу там, де є британські господарства на північно-західному побережжі.

3-тя стаття.

Лінія поділу між власностями Високих Договірних Сторін на побережжі континенту і на островах Америки на Північному Заході, накреслена в наступний спосіб:

Починаючи з найбільш південної точки острова, що звється Принц Валії, який лежить на $54^{\circ} 40'$ північної географічної широти, і між 131° і 133° західної географічної довжини від Грініча, названа лінія буде йти вгору на північ каналом, званим Портленд, аж до пункту на континенті, що досягає 56° північної географічної широти; від цього місця, лінія поділу продовжується гребенем гір, які стиричать паралельно до побережжя, аж до точки перехрестя з 141° західної географічної довжини і далі 141° -им південником аж до Льодового океану. Ця лінія буде кордоном між російськими і британськими власностями на північному заході американського континенту.

4-та стаття.

Лінію поділу згадану в попередній статті треба розуміти так, що:

а. Острів Принца Валії буде належати повністю Росії.

б. Що вершки гір, які тягнуться в паралельному напрямкові до побережжя від 56° північної географічної широти до точки перехрестя зі 141° західної географічної довжини, не можуть бути віддалені більше, ніж на 10 морських миль від океану, буде кордоном між британською власністю і лінією побережжя, яке належатиме Росії, як вище згадано, та йтиме паралельно до закрутів побережжя і ніколи не буде віддалена від нього більше, ніж на 10 морських миль.

5-та стаття.

Також вирішено, що господарства можуть засновувати кожний з партнерів у межах, означених двома параграфами щодо власності кожного з них: отже — британські піддані не можуть закладати господарств на березі, чи на межі континенту, включеного в кордони російських власностей, як описано в двох останніх точках; так само й російські піддані не можуть закладати господарств поза своїми кордонами.

6-та стаття.

Розуміється, що піддані Ії Британської Світlosti звідки б вони не прибули, — з океану, чи з середини континенту, будуть завжди мати право вживати для мореплавства, і то

без жодних перешкод, усі ріки й річки, які впадають до Тихого океану, перетинаючи лінію поділу, як описано в точці третьї цього договору.

7-ма стаття.

Також розуміється, що на протязі 10 років від підписання цього договору, кораблі обох країн, чи ті, що належать їх підданим, будуть мати право вживати без жодних перешкод усі внутрішні моря, морські затоки й протоки, пристані та гирла рік з метою рибальства й торгівлі з тубільцями на побережжі, про що згадано в третьій точці.

8-ма стаття.

Порт Сітка або Ново Архангельськ, як його звуть, буде відчинений для торгівлі та кораблів брітанських підданих на час 10 років від дати вимін затверджених ухвал цього договору. У випадку продовження цього десятирічного терміну якийнебудь іншій країні, таке саме продовження дастися також Великій Британії.

9-та стаття.

Згадане вище право на торгівлю не буде відноситися до торгівлі алькогольними напоями, вогнепальною або іншою зброєю, порохом або іншими воєнними засобами; обидві Високі Договірні Сторони взаємно вирішили не дозволити продавати чи достовіляти згадані вище товари в якийнебудь спосіб тубільцям країни.

10-та стаття.

Кожний брітанський чи російський корабель, пливучі Тихим океаном і будучи змушений бурею чи іншим випадком пристанути в портах підписаних держав, буде мати змогу це зробити та дістати всі потрібні речі та знову виїхати на море без жодних оплат, крім оплати порту та оплати за маяк, які будуть такі самі, як ті, що їх платять приналежні цим націям кораблі. У випадку, коли б керівник корабля був змушений відпустити частину своїх товарів, щоб оплатити потрібні кошти, він повинен це зробити згідно з правилами і тарифами того місця, де він пристане.

11-та стаття.

У випадку скарг на непошанування точок цього договору, цивільні чи військові власті підписаних сторін, без вжит-

тя будь-якого насильного засобу, складутъ докладний і ґрунтовний звіт про цю справу і передадуть до відповідних їхніх судів, які розглянуть цю справу в приятельський та справедливий спосіб.

12-та стаття.

Цей теперішній договір буде затверджений і документи про затвердження будуть взаємно обміняні в Лондоні до 6 тижнів або скорше, якщо буде можливо.

Підписали присутні уповноважені і прибили свої лакові печаті.

Дано в Сант-Петербурзі дня 28/16 лютого, року Божого тисяча вісімсот двадцять п'ятого.

Стратфорд Кеннінг в.р. Граф Нессельрод в.р.

Петро Полетика в.р.

Фотокопія оригінального договору в французькій мові на стор. 133.

Поступ, який просліджувано в переговорах від часу проголошення указу, досяг своєї кульмінаційної точки в договорах з 5/17 квітня 1824 і 16/28 лютого 1825 років і викрив:

1. Мотиви, що спонукали російський уряд до видання указу;

2. користі чи мету, яку кожна з трьох держав (ЗДА, Велика Британія і Росія) хотіли osягнути;

3. що osягнула кожна з них?

Вважаємо, що по прочитанні дотеперішнього нарису, читачі самі легко знайдуть відповідь на ці три питання.

На цьому, здається, можна б закінчити цю частину праці, бо в дальшому Полетика вже не відігравав жодної ролі на американському континенті. Але для доповнення цілості та доведення до сьогоднішнього 100-річчя Канади вважаємо доцільним коротко доповнити найістотніше.

Ще лишилася на Норт Вест Ковст не розв'язана проблема розмежування між Англією і ЗДА.

Ми вже згадували вище, що гентським договором з 1818 р. обидві держави постановили користуватися територією Н.В.К. вільно, а пізніше, в 1827 р. відновили цю угоду на решту території, яка ще залишилася не поділеною на південь від 54°40' північної географічної широти.

Велика Британія ще перед утратою Асторії побудувала вже в глибині континенту, але над рікою Колумбія, новий форт Ванкувер⁹), куди Гадсон Бей Компанія перенесла свою

адміністрацію. В міжчасі цю спірну територію молодий американський поет Вільям Куллен Бріант в своїй поемі “Танатопсіс” (*Thanatopsis*) назвав Орегон, звідси і всю проблему названо “Справа Орегону”.

Англія вимагала для себе території на північ від ріки Колюмбії аж до 49° п.г.ш. і далі 49-тим рівнолежником на схід, де вже проходила межа тим рівнолежником від Скелястих гір. Вона обґруntовувала свої претенсії тим, що цей район був нею загospодарений, а навіть частинно скolonізований, чим не могли похвалитися ЗДА. Крім того, ріка Колюмбія творила частину водного шляху, який внутрішніми водами сполучав Схід із Заходом, хоч Велика Британія, бачачи, що може втратити сточище ріки Колюмбії, поволі перемінювала свій транспорт з водно-сухопутного на морський. Помимо великих труднощів, які мало не викликали війни, вкінці обидві сторони погодилися і аж 1846 року підписали т.зв. Орегонський договір, в якому Англія погодилася на кордон по 49-ому рівнолежникові аж до протоки Джорджія, далі границя пішла на південь протокою Гаро, відтак на захід протокою Хуан де Фука до відкритого моря так, що ввесь острів Ванкувер припав Великій Британії.

Всі ці простори, які в обох договорах припали Англії, від 49 рівнолежника аж до Північного Льодового океану були адміністровані торговельною компанією Гадсон Бей, що мала свій адміністраційний центр у тодішній Новій Каледонії, в найстарший оселі теперішньої провінції — Форт Ст. Джеймс.

В 1849 році англійський уряд перебрав адміністрацію острова Ванкувер і створив з нього коронну колонію з губернатором на чолі, а перша легіслатура радила на захід від Великих озер у Вікторії 12 серпня 1856 року. Дев'ять років пізніше королева Вікторія створила коронну колонію з Новою Каледонією, назвавши її Британською Колюмбією. Дня 19-го листопада 1866 року сполучено обидві колонії в одну цілість під спільною назвою Британська Колюмбія в межах, які залишилися й досі. З решти території на північ від 60° північної географічної широти створено область Юкон, а в сточищі Меккензі — дистрикт тієї самої назви, що входить в склад т.зв. “Норт Вест Території”.

Тільки 42 роки від договору з Великою Британією, а 43 з ЗДА, мала Росія під своєю владою Аляску, бо вже 30 березня 1867 року продала всі свої володіння в Америці ЗДА за до-

лярів 7,200.000 золотом. Причин продажу було багато, але найважливішою була та, що Росія не мала змоги цю територію загосподарити, бо вона стала дефіцитною з хвилиною, коли хутрові звірятка були майже винищенні, а інших наявних доходів на той час не було, щоб покрити кошти адміністрації та прогодувати хоч би російських прибульців. Найгірше, що й Сибір не був на той час належно загосподарований і не міг служити базою для Аляски.

Цікаво, що того самого року, коли ЗДА купили Аляску, брітанський парламент ухвалив т.зв. "Брітіш Норт Амерікан Акт" (конституція Канади), що став правосильним першого липня 1867 року. Таким чином ввійшов у життя новий конституційний акт, силою якого створено Домінію Канади з домініяльним урядом, а першим прем'єром Канади став сер Джан Александр Мекдональд. Першими членами Домінії Канади були чотири провінції, а саме: Онтаріо, Квебек, Нова Шотландія і Новий Бронсвік. Незабаром також інші провінції ввійшли в склад Конфедерації, а Брітанська Колюмбія ввійшла 1871 року, коли канадський уряд запевнив їй, що буде збудовано трансканадську залізницю.

Згодом шляхом еволюції Канада усамостійнилася, і сьогодні тільки особа кожночасного короля зв'язує Канаду з Англією та іншими її домініями.

Цього 1967 року Канада відзначає 100-річчя своєї державності з прем'єром Лестер Бовльсом Пірсоном та лідером опозиції Джоном Джорджом Діфенбейкером на чолі. Саме цього року ЗДА святкує також 100-річчя приолучення Аляски до своєї Унії.

При цій нагоді треба ще згадати, що за спонукою канадського уряду Велика Британія добилася того, що ЗДА погодилися на утворення 1903 року трибуналу для перевірки кордонів Аляски (Alaska Boundary Tribunal) на чолі з президентом та агентами Англії і ЗДА. Канада бажала поліпшення кордону в 10-ти милевій надбережній смузі, бо всі гирла канадських рік у тому районі знаходяться на території ЗДА. Трибунал радив кілька місяців та перевіряв обидва договори, однак не знайшов змоги змінити кордонів з 1825 р.

Закінчуючи цей розділ, треба признати, що доктрина Монро повністю запанувала в Північній Америці. Сто років тому була ще на Північному Заході могутня держава Росія, яка несподівано для всіх відступила з цього континенту. Еспа-

нія ще в 1819 р. відійшла звідси через домашні клопоти та в наслідок проголошення незалежності її колонії у Південній Америці. Велика морська держава Англія після усталення кордонів на півдні зі ЗДА поволі передавала владу на північно-американському континенті наймолодшій державі, яка виросла під її опікунськими крилами — Канаді. І так на Великому Суходолі лишилися дві наймолодші англомовні держави: З'єдинені Держави Америки, які, поєднавши Схід із Заходом, поширили свої володіння від Атлантийського до Тихого океанів і сьогодні стали наймогутнішою державою в світі, та Канада — з великою територією і малим, але жвавим різнонаціональним населенням, що зі своїми цілинними багатствами споглядає байдоро в майбутнє. А на спірному колись “Норт Вест Kovст”-і (Північно-Західному побережжі) постали три американські стейти: на півдні — Орегон, а на північ від ріки Колюмбії — Вашингтон та на північний захід від Канади — Аляска. По другій стороні межі, на північ від 49-го рівнолежника, створилися просторі адміністраційні одиниці, про які вже згадано вище.

ВИЗНАЧНІ ДИПЛОМАТИ, ЩО СПРИЧИНИЛИСЯ ДО ВПОРЯДКУВАННЯ ВІДНОСИН НА НОРТ ВЕСТ КОВСТ

До найбільш цікавих дипломатів належать наступні державні мужі і про них подаємо короткі відомості.

З'ЄДИНЕНИ ДЕРЖАВИ АМЕРИКИ:

Генрі Мідлтон (Henry Middleton) повноважний міністер ЗДА при російському уряді від 1820-1830 рр. Від початку до кінця переговорював як уповноважений ЗДА та підписав договір 1824 року. За це його ім'ям, за згодою ЗДА й Канади названо гору на кордоні Британської Колюмбії і Аляски (5.266 фітів заввишки, на $56^{\circ}15'45''$ північної географічної широти та на $130^{\circ}37'06''$ західної географічної довжини в дистрикті Кесіяр).

Джон Kvінсі Адамс (1767-1848), якому в цьому році минає рівно 200 літ від його народження. Це один з найвизначніших дипломатів З'єдинених Держав Америки, — від 1817 року Державний Секретар, а від 1825-1829 — шостий президент ЗДА.

Згадаємо трохи ширше про К. Адамса не лише тому, що його і його предків життя дуже цікаве, але це він поширив територію ЗДА від Атлантичного до Тихого океану, прилучивши Захід та вміло допровадив до Гентського та Орегонського договорів, обидва — з Англією, і цим заклав міцний фундамент під пізнішу могутність ЗДА.

Предки К. Адамса прийшли до Америки з Брістолью (Англія) десь перед 1640 р. Батько Kvінсі — Джон — жив на 140-акровій фармі біля підніжжя Пеннс Гіл у Брайтрі (тепер Kvінсі), де й досі стоять два родинні дерев'яні domi: в одному з них народився Джон Адамс, другий президент ЗДА, а в другому — його старший син Джон Kvінсі.

Його батько був адвокатом в недалекому Бостоні і був одним із “батьків” американської незалежності. Він помер у

своєму домі якраз 4 липня 1826 року в день 50-ої річниці проголошення Декларації Незалежності ЗДА. Цікаво, що того самого дня на дві години раніше помер великий син ЗДА, автор проекту Декларації Незалежності, філософ Томас Джефферсон. Мати Квінсі — Авігайль — була визначною жінкою під час революції. Не маючи закінченої нормальній школи, була вона найбільш освіченою жінкою в її часи в Нової Англії, а, можливо, й у всіх 13-ти американських колоніях.

Батьки впливали додатньо на свого незвичайного сина Квінсі. Мати, що була близче до нього, своїми порадами мала більший вплив на формування його характеру. Він виховувався на героїчних поемах, на історичних листах свого батька, що приходили з Філадельфії та на відповідних книжках. Восьмилітнім хлопцем він серйозно переживав перебіг революції, будучи її спостерігачем.

Д. К. Адамс був релігійним і не менше раз у рік перевічував Біблію, часто у французькому або німецькому перекладі.

Початкову освіту здобув дома, бо в його місті було закрито школу на час революції, щоб заощадити гроші, та й учитель вступив до війська. Студіював у високих школах Парижу, в Голляндії (Лейден) і вкінці закінчив освіту в Гарвардському університеті.

В Парижі він зблизився з Томасом Джефферсоном, який мав на нього великий вплив, а також не мале значення мали для нього гостювання в дипломатів завдяки становищі його батька.

Він умів говорити по-французькому, по-німецькому, по-голляндському, трохи по-іспанському та знав латинську мову. Три роки після закінчення університету вивчав право в канцелярії Т. Парсона в Ньюбурі-Порт.

Під час французької революції він одержав першу посаду в дипломатичній місії як міністер-резидент в Газі, 1801 р. був у Прусії, а 1808 р. президент Медісон призначив Д. К. Адамса повноважним міністром при царському дворі в Петербурзі. Тут він заприязнівся з російським царем Олександром I і це мало велике значення в його пізніших діях як державного секретаря. Від 1806-1809 рр. Адамс був професором риторики в Гарвардському коледжі.

Стратфорд Кеннінг, який п'ять років був англійським резидентом при уряді ЗДА, так характеризує Адамса: "Не

дуже привабливий зовнішньо, провідницький тип, темпераментний, тому часто сердився. Взагалі здібний і спритний, більш державний діяч, ніж науковець. Вдача нерівна, у всьому він любив домінувати і був амбітний. Мої приватні взаємини з ним були злі з обох сторін. Звичайно в ділових справах він дискутував грубо".

Ім'ям Адамса названо також гору на кордоні Британської Колюмбії і Аляски на $58^{\circ}54'$ північної географічної широти та $137^{\circ}27'$ західної географічної довжини. Цю назву було запропоновано американським урядом дня 13 червня 1923 року.

АНГЛІЯ:

Джордж Кеннінг (George Canning, 1770-1827) — британський державний діяч. Закінчивши вищу освіту, віддався політичній кар'єрі. Вже 1796 року став підсекретарем закордонних справ завдяки Вільямові Пітові. Виконував ще обов'язки комісаря відділу контролю та інші функції. Коли ж 1801 р. Піт зрікся посади прем'єра, це саме зробив і Кеннінг. 1807-9 року став міністром закордонних справ, але й цього разу був змушений відійти через неприхильність до нього короля. Найдовше перебував в Індії на різних урядових посадах, аж щойно 1822 р. король Джордж IV нерадо згодився, щоб він знову очолив міністерство закордонних справ, бо не було іншої відповідної особи.

Будучи міністром закордонних справ, Кеннінг здійснив вихід Англії зі Священного Союзу 1823 р., перешкодив європейській інтервенції в Південній Америці та визнав самостійність новопосталих Південно-Американських держав. Він також дав дипломатичну підтримку грекам у боротьбі за самостійність та запевнив забезпечення самостійності в разі створення їхньої держави.

Ще раз проти волі короля в кінці 1827 р. став прем'єром, але урядував усього 4 місяці, бо нагло помер від переprощування під час служби.

За заслуги при підписанні договору 1825 року між Великою Британією і Росією, ЗДА і Канада назвали ім'ям Д. Кеннінга гору 6.927 фітів заввишки на $59^{\circ}14'50''$ північної широти та $134^{\circ}41'59''$ західної географічної довжини, що лежить на кордоні Британської Колюмбії і Аляски.

Стратфорд Кеннінг (1786-1880) — дипломат, що від своєї матері успадкував особисту чарівність і рішучу волю. Його університетська освіта була нерівна, але він її закінчив зі ступенем магістра класичної літератури і ціле життя досякоало пам'ятав поезії Вергелія та інших поетів.

Завдяки своєму кузенові Джорджові Кеннінгові, що був міністром закордонних справ, Стратфорда прийняли до дипломатичної служби. В 1807 р. був призначений секретарем у міністерстві закордонних справ, а в жовтні того ж року призначили його другим секретарем місії, що виїхала до Копенгагену, а пізніше він був першим секретарем у Константинополі.

1810 р. він був іменований повноважним міністром та-
ки в Константинополі. В травні 1814 р. на таке саме становище перейшов до Швайцарії, а 1820 року — до Вашингтону.

З Вашингтону його відкликали до Петербургу підписати, знаний вже нам, договір між Великою Британією і Росією, після чого він знову повернувся до Константинополя. Якийсь час перебував у Корфу, а в 1828 р. був послом англійського парламенту, однак 1842 р. вернувся знову до Константинополя, але вже 1848 р. покидає на все посаду, не маючи змоги добитися в своїй кар'єрі вищого становища. Був добрым дипломатом, спеціяlistом у східних справах, де він довів до багатьох корисних договорів. Так само, як і Полетика, жив і працював у найбільш цікавій епосі історії.

Адамс у своєму щоденнику писав про Стратфорда так: “Гордий, дуже темпераментний англієць, наполегливий і точний, з нахилом до диктаторства. Він шанує свої слова, що є визначною рисою для того, що переговорює. Кеннінг — людина з формою, дбайливий і чесний, морально витривалий”.

РОСІЯ:

Карло Роберт, граф Нессельрод (1780-1862) — російський державний діяч, єдиний міністер закордонних справ, що пробув на тому становищі 34 роки. Його батько був німець, служив російським амбасадором в Португалії, де й народився Карло Роберт, протестантської релігії.

Вчився в Німеччині й уже на 16-ому році життя вступив до російської флоти, але не міг вибитися вгору ні в флоті, ні в армії, тому покинув військо та вступив до дипломатичної служби. Між 1801-1806 pp. працював в амбасадах Берліну і

Гаги. В Німеччині зазнайомився з Меттерніхом, який мав на нього вплив у справі російсько-австрійської співпраці під час наполеонських війн. Під час згаданих війн був у різних дипломатичних місіях, в Парижі був посередником між Шарлем Морісом Тайлейраном, великим французьким дипломатом часів французької революції, Наполеона та за Людвіків, делегат на віденський конгрес, у якому він відіграв велику роль в користь Франції) та Олександром I, на якого мав великий вплив. Брав участь у Віденському конгресі та вплинув на царя в користь Франції та Бурбонів. У 1816 р. був директором колегії закордонних справ, а потім був дипломатичним дорадником при Олександрові I на конгресах в Аахен, в Троппав, у Ляйбаху та в Вероні. В 1922 р., коли Каподістріяс в наслідок війни греків за незалежність був звільнений, Нессельрод став міністром закордонних справ.

За царя Миколи I Нессельрод мусів змінити політику щодо Туреччини в напрямку її збереження. Це він у 1849 р. довів до інтервенції в Мадярщині й Австрії під час т.зв. "Весни Народів". 1856 р. Нессельрод підписав мир з аліянтами в Парижі і так закінчив т.зв. кримську війну. В тому році він залишив міністерство закордонних справ, але затримав пост канцлера, яким став ще 1845 року.

ЗДА і Канада приблизно в той самий час, коли надавали горам імена й іншим учасникам договорів з 1824 і 1825 рр., назвали ім'ям Нессельрода гору заввишки 8.105 фітів, що лежить на $58^{\circ}57'38''$ п.г.ш. та на $134^{\circ}18'45''$ з.г.д. від Гриніча на кордоні Британської Колюмбії і Аляски.

Характеристика Петра Полетики.

Другим після Адамса, хто знов у цих переговорах, чого хоче, був Петро Полетика. Він переговорював і підписав договір зі ЗДА 1824 р. і Великою Британією 1825 р. Його ім'ям також названо гору за ухвалою зібрання Географічного Відділу З'єдинених Держав Америки 2 травня 1923 р., що було затверджено 6 червня 1923 року. Географічний Відділ Канади (тепер — Канадський Постійний Комітет Географічних Назв) прийняв і затвердив це 8 січня 1924 року, рівно 100 років після підписання договору зі ЗДА.

Гора П. Полетики знаходиться на східному боці затоки Таку, на південь від Грагам, на південний схід від гори

Кеннінг в дистрикті Кесіяр. Вона заввишки 7620 фітів на $59^{\circ}07'48''$ північної географічної широти і $134^{\circ}28'56''$ західної географічної довжини, на кордоні Британської Колюмбії та Аляски.

Названо її так після того, як Петро Полетика, колишній російський міністер у ЗДА та уповноважений в переговорах, з рамени Росії підписав договір зі ЗДА в 1824 році відносно кордону з Аляскою¹⁰).

“The Russian representative in 1817 was still Andre Dashkow, who had been in the United States ever since 1809 as chargé d'affaires and Consul General, Minister since 1811. He was persona non grata when Adams took office, owing to the violent and obnoxious manner in which he had protested the arrest of the Russian Consul Kosloff at Philadelphia. The new Secretary of State had little to do with him, except to receive him as compassionately as possible upon his formal-leave-taking. The Chevalier Pierre de Poletica, his successor in office and in rank, who had already been Secretary of Legation, presented his credentials in August 1819. He was a Ukrainian, whose name suggests a remote Greek ancestry, but his mother was a captive Turkish woman. Underneath an unprepossessing appearance he had a warm heart and kindly nature. A competent diplomat of long experience, he was greatly interested in art and literature, and became the intimate of such men as Pushkin, Karamzin, and Zhukovsky. In Washington he seemed a busy, bustling person. Adams found him to be “troublesome,” and the while prejudiced against the United States.” (John Quincy Adams and the Foundations of American Foreign Policy by Samuel Flagg Bemis. New York—Alfred A. Knopff, 1949, pages 271-272).

(Переклад. — Російським дипломатичним представником у 1817 р. був все ще Андрій Дашков, який від 1809 р. перебував як заступник посла і генеральний консул у ЗДА, а від 1811 р. — як міністер. Він був “персона нон грата” (небажаний) відколи Адамс став державним секретарем, в наслідок запальної і образливої поведінки під час протесту в справі арештування російського консула Козлова в Філадельфії. Новий державний секретар не мав багато з ним до діла, окрім прийняття його при нагоді останнього прощання. Наступник Дашкова на його посаді в тій самій ранзі — кавалер ордена Петро Полетика, що вже був тут секретарем ро-

сійської місії, представив свої вірчі грамоти у вересні 1819 р. Він був українець, прізвище якого вказує на давнє грецьке походження, але його мати була турецька полонянка. Під його непривабливим зовнішнім видом крилося тепле серце і ласкова вдача. Компетентний дипломат з довгою практикою, він любив дуже мистецтво і літературу та тому став близьким таким людям, як Пушкін, Карамзін і Жуковський. У Вашінгтоні здавалося був діяльною і метушливою особою. Адамс уважав його занадто цікавим (допитливим), можна сказати — докучливим, а при тому всьому ще й упередженням щодо ЗДА.

Мабуть таку характеристику Полетики дав Адамс багато пізніше, коли Полетика вже залишив Вашінгтон, бо в останньому реченні Адамс каже, що Полетика “при тому всьому мав ще й упередження щодо ЗДА.

Це правда, бо Полетика ще будучи у Вашінгтоні написав і опублікував у 1821 році анонімно нарис французькою мовою про З'єдинені Держави Америки *“Apercu de la situation intérieure des Estates — Unis d'Amérique et de leurs rapports politiques avec l'Europe,”* ѹ у цьому нарисі Полетика не щадив критичних завважень щодо ЗДА. Зрештою Полетика не щадив і Росії. Як свідчить С. Н. Глинка, Полетика надрукував в одному англійському журналі статтю про тодішні відносини в Росії і ту статтю передрукували американці в закордонних відомостях. Розуміється, що стаття була та-кож анонімна.

Дещо більш докладно підкresлив Адамс упередження Полетики щодо ЗДА при нагоді, коли згадав про наступника Полетики, пишучи так: “Майор барон Туль ван Серооскеркен, наступник Полетики (1823-6), був російським дипломатом з давнього аристократичного голляндського походження і був людиною більш примирливого настановлення”.

Все ж таки державний секретар ЗДА тактовно відносився до Полетики і трактував його, як і Туля, так, щоб затримати традиційно-приязнє відношення до Росії під час торту в справах Н.В.К., хоч Полетика ще один раз (а може й більше) критично віднісся до ЗДА. Це було в зв'язку з тим, що Адамс у своїй великій промові до конгресу у Вашінгтоні 4 липня 1821 р. на церемонії сорокп'ятьліття проголошення декларації незалежності ЗДА, виступив фактично проти т.зв. “Священного Союзу”, а в дійсності — проти Великої Британії.

нії, закидаючи їй 700-річне панування серед конфліктів “між гнітом влади та вимогою права”, а також звернув увагу на два великих принципи політики уряду Америки у відношенні до інших націй і народів, а саме:

- 1) антиколоніальний принцип,
- 2) принцип невстягання або, як ми сьогодні називаємо, принципи антиімперіалізму і неінтервенції.

П. Полетика так само, як і англійський посол Стратфорд Кеннінг, не брав повністю участі в згаданій церемонії, з чого Полетика був дуже задоволений (бо йому тяжко було, як дуже вразливому, спокійно переносити образливу форму тієї промови й його вражало, що особа на такому високому становищі і на такому святі так забувається) і, пишучи звіт, між рядками промови Адамса вставляв свої зауваги, як, наприклад: “Як там з вашими двома мільйонами чорних рабів?” або “Ви забули бідних індіян, яких не перестаєте грабувати”; “Ви забули свою поведінку щодо Еспанії” іт. п. (Тут мусимо ствердити, що особисто Адамс був проти невільничого трактування в ЗДА чорношкірих і проти цього боровся).

Найбільш жвава дискусія між Адамсом і Полетикою відбулася з приводу виданого царем указу з 1821 року. Згадуваний указ не був ділом П. Полетики, а може він і не знав нічого про його приготування, але, як амбасадор у діючій службі, мусів указ боронити. Це, здається, була найбільш неприємна дискусія з державним секретарем Джоном Квінс. Адамсом. Цей державний діяч напевно в той час був найбільшим політиком в Америці, а може й у світі. Він дуже добре знав історію Н.В.К. і визнавався у всіх інших світових проблемах. Між політиками, які мусіли тоді займатися справами Н.В.К., Адамс не любив Полетику, але поважав його і тим самим платив Полетику Адамсові. В згаданій полеміці нераз Адамс висловлювався саркастично, але ніколи не виходив поза межі пристойності. Хоч та полеміка не була довга (всього кількома листами обмінялися згадані два політики, а може раз чи два дискутували усно, вона навчила дечого Полетику). Він зрозумів, що це не легко обороняти безпідставні претенсії, і тому ще перед переговорами, як тільки вернув до Петербургу, на запит англійського посла Чарльза Багота, чи Росія погодиться на південний кордон по 57° північної географічної широти, Полетика відповів, що по 57° , можливо, ні, але він думає, що по 55° — напевно. Правда, пізніше, вислухавши дум-

ку заступника голови Російсько-Американської Компанії князя Ламберта, змінив на 20 географічних мінут північної широти, як відомо, в користь Росії, але це не велика різниця.

Переговорював фактично Полетика. Нессельрод робив те, що він радив. Це признавали Міллтон і Багот. Одного разу під час переговорів з англійським повноваженим представником, Полетика заявив, навіть не питуючи Нессельрода: “Я такого договору не підпишу”.

Найскорше і найлегше відбулися переговори зі ЗДА, бо Адамс, який давав інструкції своєму повноважному представникові, знати чого він хоче, і мотиви, які вели його до скорого підписання договору, знаємо з перебігу переговорів.

Найдовше і найважче було вести переговори з англійським послом Баготом, який досить добре визнавався на тодішніх східніх справах, але, здається, мало знати про Н.В.К. Крім того, сам Багот був людиною нервовою, нерівною: одного дня виставляв певні побажання, а другого дня ставив інші, нові вимоги, або вертався до попередніх своїх вимог. Нічого дивного, що обидва російські делегати з прихованим легковаженням ставилися до його пропозицій, не міняючи своїх претенсій, хібащо кожноразово міняли фразеологію. Вкінці великобританський уряд відкликав Багота, а новий повноважний представник, Стратфорд Кеннінг, підписав договір.

З чужих міністрів Стратфорд Кеннінг, англійський амбасадор при уряді ЗДА від 1820-1825 рр., так характеризує Полетику: “Розумний чоловік, грецького походження, мав дивний спосіб розмови при новому знайомстві з людьми. Він уживав форми потрійного запитання: “Чи ви курите, чи ви нюхаєте, чи ви жуєте?” Якщо відповідь була стверджуюча, тоді з розмовцем зав’язувалася приязнь з елементами можливості інтимності в майбутньому.

За свідченням сучасників, Полетика здобував прихильність до себе людей своєю правдивою щирістю, розумом і добротою серця. Фізично він не спроявляв особливого враження, але мудрі риси обличчя, вишукана чепурність і охайність робили його зовнішність досить приємною. Він не мав дуже глибоких знань, але в справах службових і в розмовах видно було обізнану людину.

Полетика знати французьку, німецьку, англійську, українську і російську мови досконало, а також, можливо, італійську або еспанську, бо в тих країнах бував.

Полетика ніколи не нудьгував в своєму житті, він увесь час був зайнятий, переважно розумовою працею.

Найближчим другом його був Василь Андрійович Жуковський (1783-1852), видатний російський поет, один із основоположників російського романтизму. Використовуючи свій вплив у вищих урядових колах, цей поет клопотався за поетів-декабристів, О. Пушкіна, М. Лермонтова, сприяв викупові Тараса Шевченка з кріпацтва. Т. Шевченко присвятив Жуковському поему "Катерина". Він був перекладачем "Одисеї" Гомера та поем Шіллера, Гете, Байрона та інших. Незадовго перед смертю Полетика їздив лікуватися в Німеччину і при тій нагоді відвідав Жуковського в Франкфурті. "Постарівся Петрик (писав Жуковський їхньому спільному приятелеві Булгакову 13 травня 1847 р. ст. ст.), але все той самий добрий, мілій чудак і квакер".

Гордість була чужою Полетиці, зі всіма був він ввічливий, і тому ніхто перед ним не наважувався поводитися небідповідно. Всі його любили й шанували і нікого він не ненавидів, і хоч оминав злих людей, однак нікого не зневажив і ніким не нехтував. Був сильно захоплений "англоманією" і це дещо уподібнювало його до методиста чи квакера, але через це, може, через своє українство, не міг діпняти вищого становища.

Князь П. А. Вяземський (1792-1878), російський поет, член літературного гуртка "Армазас", каже, що Полетика при своїй добродушності все ж мав у собі якусь формальність та буркотливість квакера і американця.

Б. Модзалевський вважає, що Полетика вмів своє життя зробити корисним для себе і для інших.

Полетика був дуже побожний і любив особисту свободу, тому й покинув військо. При тому був сантиментальний: хоча 15 років не бачився з матір'ю і рідними, але не забув їх і при прощанні плакав.

За ціле своє життя тільки один раз заборгувався, коли цілий рік не одержував жодної платні, перейшовши з військової в цивільну службу.

I на закінчення треба ще згадати, що Полетика до кінця свого життя не був одружений, хоч мав поклонниць, наприклад, в Стокгольмі панну Фальк, яка йому дуже подобалася. Там же зблизився і з панною Вестон, дочкою визнач-

ного стокгольмського купця. Вона була рідкої краси, але з природи глухоніма. В Москві запізнався з своячкою свого шефа Татищева, панною Аржиневською, але з причин обопільної матеріальної убогости не дійшло в них до одруження.

IV

ПОХОДЖЕННЯ РОДУ ПОЛЕТИК

Завдяки Григорію А. Полетиці з Ромен (гл. нижче), куди переїхав з Полтави його батько Андрій, маємо нагоду довідатися дещо більше про родовід Полетик (Ол. Лазаревський — “Отривки из семейного архива Полетик”. Київська Старина 1891 г. Апріл)¹¹.

На підставі даних Г. А. Голетики, рід його походить з Волині. Там десь давно жив шляхтич Іван Полетика, який згинув у війні поляків з турками під Хотином 1673 року за часів гетьманування Петра Дорошенка. Вдова його відправила двох своїх малолітніх синів Павла та Григорія до Києва на науку, “как для того, чтобы они не оставили віри своего исповіданія, так и для обученія” з розрахунком, що в Києві тоді мав жити седневський сотник, а опісля чернігівський полковник Полетика, свояк, а властиво зять гетьмана Дем'яна І. Многогрішного, отже, близький родич. Крім того, вдова по Іванові Полетиці бажала, щоб і рід Полетик продовжувався, бо седневський Полетика був бездітним та багатим чоловіком: мав в Україні, в чернігівському полку, багато сіл, а саме: Івашків, Вихвостів, Мощенку, Пекурівку, Рудню та інші (про що свідчить генеральне слідство 1729 і 1730 рр.) і міг її хлопців вивчити та зробити своїми спадкоємцями. На жаль, хлопці Павло і Григорій не застали вже в живих седневського Полетики, бо як показують урядові акти (Акти юго-запад. Росії, IX, 828) він ще жив 1672 року, а згадана вдова виправила своїх синів до Києва в ліпшому випадку 1673 року, а, може, пізніше.

Обидва згадані вище брати під час студій познайомились з дочками колишнього полтавського полковника Прокопа Левенця і побралися з ними.

Старший Павло жив у Решетилівці до 1709 р. і того року згинув у битві під Полтавою. Його син Андрій разом із матір'ю та молодшими братами, щоб не зазнавати безнастаних татарських нападів, перенісся до Ромен. Тут він одружився з внучкою лубенського полковника Іляшенка, став ромен-

ським війтом і одночасно судився з Полуботками за спадщину своєї жінки. Суд він виграв і так йому припало багате село Коровинці.

По якомусь часі Андрій залишив роменське війтівство та вступив значковим товаришем¹²) до лубенського полку. Від 1749 року став бунчуковим товаришем¹³) аж до відходу з війська 1757 р. віці 65 років. Помер Андрій 1773 р., залишивши 5 синів і кілька дочок. Найстрашим з них був Григорій.

З повищого бачимо, що в 1672 р. були два відгалуження роду Полетик: одні зубожілі на Волині та другі на Чернігівщині, але споріднені між собою, як це стверджує дружина Івана Полетики.

Про походження свого роду з Волині згадує в своїх спогадах і Петро Полетика. Він також зауважує, що той рід прибув на Полтавщину наприкінці 17-го століття з причин утисків православних поляками. Цього боялась і вдова згаданого вгорі Івана Полетики.

Дивно тільки, що П. І. Полетика в своїх спогадах каже, що його рід походить з давньої польської шляхти. Про це нічого не згадує Григорій А. Полетика, який був знавцем родоводу Полетик, а заувагу П. Полетики треба розуміти, що той рід жив в Україні ще за панування там Польщі.

У всякому разі — це козацький рід, бо седневський сотник чи полковник був при гетьмані Д. Многогрішному, а Іван Полетика волинський загинув під Хотином, треба думати, як старшина військ гетьмана Петра Дорошенка. Ці обидва роди мусіли десь у давнині мати спільногого предка. Звідки той предок прийшов, нам невідомо. Джон Квінсі Адамс каже, як знаємо, що Полетика походить з грецького роду, на що вказує й грецьке прізвище. Можливо, але якщо так, то той рід мусів прийти в Україну ще за княжих часів, бо тоді Україна мала досить жваві зв'язки з греками через Візантію. Вони повністю перервалися після занепаду руського князівства та коли турки оволоділи Візантією та Кримом¹⁴).

Іван Андрійович Полетика (1722-1783), батько Петра, український лікар, народився в Ромнах (місто Сумської області) в сім'ї бунчукового товариша, потомок старого українського шляхетського роду.

Вчився в Київській академії, потім закордоном у Кільському університеті (Німеччина), а 1750 року став учнем Петербурзького воєнно-сухопутного генерального шпиталя.

Незабаром поїхав знову закордон (уважав, що попередня школа замало давала знання) і в 1754 році при Лейденському університеті (тепер у Голландії) захистив докторську дисертацію — “*Dissertatio medica inauguralis de morbis haereditaris, auctore Joanno de Poletyka, Romno im Parva Russia, 27 junii 1754 Lugduni Batav. defensa.*” (Праця про спадкові хвороби).

На підставі таких студій, Кільський університет іменував Полетику своїм професором хірургії¹⁵), що став одним з перших українських професорів у Західній Європі XVIII століття. Однак не міг звикнути до Заходу, тому 1756-го року повернувся до Росії і скоро був призначений (як перший українець, а, може, й слов'янин) спершу молодшим, а через три тижні — головним лікарем Петербурзького генерального сухопутного шпиталя (з платнею 600 рублів річно і державним мешканням з 4-ма прислужниками)¹⁶). В документі про призначення Полетики на повище становище названо його професором і доктором.

Перших кілька років усе було дуже добре, але самолюбство, нарваність і упертість Полетики довели спершу до непорозуміння між Медичною і Воєнною Колегіями в зв'язку зі зловживаннями і дикунствами практикованими воєнною колегією, а головно — з військовим інспектором шпиталя генерал-лейтенантом бароном фон-Вертерном. Завдяки піддержці архіятера (директора Медичної Колегії) П. Кондоїди (уроженець острова Корфу в північній частині Йонійського моря) вдалося дещо змінити та усунути Вертера, однаке рішучий і відкритий спосіб боротьби, та ще й українця, пошкодив Полетиці. Крім того, пошкодили Полетиці непорозуміння з його помічником, старшим лікарем, українцем Степаном Вінечанським, в суперечках з яким Полетика часто не мав рації, і тому, хоч як тяжко це було для директора Медичної Канцелярії Кондоїди, він мусів перевести Полетику на іншу посаду.

I. A. Полетика був енергійним і здібним професором шпитальної школи та дуже багато користи приніс генеральному шпиталеві (що й сьогодні красується при шпиталі посаджений ним ботанічний сад з озером та алеями).

1759 р. нове призначення не задовольнило I. A. Полетику, тим більше, що вищі керівні лікарі-чужинці не терпіли його за прямолінійність та здібність, закривши перед ним шпитальну практику та вищі лікарські школи (професор університету на Заході не має права викладати в школах на

нижчому рівні). До того треба додати тодішню облуду і непривітність Московії. Іван Полетика затужив за Україною і попросив перевести його до Васильківського (Васильків — повітове місто, віддалене 36 кілометрів на південний захід від Києва) карантину (медична клініка епідемічних хвороб) на дуже мізерну посаду, на польсько-російському кордоні, що й сталося в жовтні 1763 року.

Та й у Василькові його вороги не дали йому спокою та намагалися його скомпромітувати, хоч він самовіддано боровся з епідемією чуми, а також сумлінно працював у карантинному шпиталі в Києві. На цій посаді він витримав 20 років — аж до своєї смерті.

Подружжя І. А. Полетик мало 9 дітей (5 дочок і 4 синів). Дочки вчилися в монастирських школах “благородних дівиць”, повиходили заміж і нічим не відзначилися в своєму житті.

Найстарший син Олександер вчився в артилерійському корпусі, але також нічим не відзначився.

Молодший син від попереднього **Михайлова Івановича Полетика** (1768-1824) відбув військову школу в Першому Кадетському Корпусі і за царювання Павла I до 1807 року був секретарем цариці Марії Теодорівни. Перебуваючи на пенсії, працював науково та написав метафізику¹⁷) — працю, видану анонімово професором Л. Г. Якобом: “Essais philosophiques sur l'home, ses principaux rapports et sa destinée, fondés sur l'expérience et la raison, suivis d'observations sur le beau. Halle.” (Тепер — Східня Німеччина). Праця видана 1818 року (Філософські нариси про призначення людини). На ті часи М. І. Полетика був високо-освіченою людиною, доброї вдачі та моральних засад.

Наймолодший син — **Аполлон Іванович Полетика** — не лишив по собі нічого замітного, зате його син **Василь Аполлонович Полетика** був публіцистом і громадським діячем. Науку закінчив у Гірничому Корпусі (сьогодні Гірничий Інститут).

По закінченні школи працював у ранзі старшини завідующим копальнями та фабриками Зміїногорського краю, Алтайської округи (Азія). Прослуживши несповна 20 літ в Західному Сибіру в ранзі полковника, в 1855 році відійшов у приватне життя. В цивільному стані добився багатства в фабричних підприємствах, потім став видавцем “Біржових відо-

мостей", а вкінці і їх редактором. Залишив дуже багато праць, переважно зі своєї професії.

Андрій Андрійович Полетика, молодший брат Івана і Григорія Полетик, народився біля 1739-1741 рр. Вчився в Київській академії, опісля служив військовим писарем і дослужився, як і його батько до звання бунчукового товариша. Від 1784 р. був колезьким асесором, а вкінці надвірним радником (дві останні почесті — російського походження).

1784 року бачимо Андрія А. Полетику роменським по-вітовим маршалом¹⁸), а від 1785 р. до 1788 р. був чернігівським губерніяльним маршалом. До визначних губерніяльних маршалів Лівобережної України зачислялися тоді новгородсько-верський Опанас Лобисевич¹⁹) та київський Василь Капніст²⁰).

Андрій Полетика, як губерніяльний чернігівський маршал, зустрічав у Чернігові 1787 р. царицю Катерину II-гу святочною промовою та вів денник про побут цариці в Київі від початку її прибууття до від'їзду. Більш похвальним ділом його була завзята оборона інтересів дрібної шляхти Лівобережжя перед запровадженням загальноімперської станової системи в Україні, хоча самий А. Полетика був багатим дідичем та мав забезпечення всіх своїх дворянських прав (див. докладніше про це: О. Оглоблин — Люди Старої України, Мюнхен 1959 р.).

Григорій Андрійович Полетика (1725-1784), брат переднього, український політичний діяч та письменник. Народився в м. Ромнах і після закінчення 1745 року Київської Академії працював перекладачем з латинської і німецької мов в Академії Наук. Закі I. A. Полетику прийняли на працю в академії, його спочатку екзаменував В. К. Тредьяковський, російський вчений і поет. Цей останній, повідомляючи про це президента академії графа Кирила Розумовського²¹) писав: "Маючи нагоду перевіряти знання російської і латинської мов українця (в оригіналі "малоросіянина") Григорія Полетики, який просить прийняти його перекладачем академії, маю сміливість виявити свою думку про знання згаданого українця: Полетика, перекладаючи з латинської мови, виявив не абияке розуміння цієї мови і вміння перекладати; однаке його російська мова, здебільшого в перекладі, — це українська мова.

Працював в академії Г. А. Полетика від 1856-58 рр. і перейшов за власним бажанням на працю перекладача з

грецької мови в Синоді у Петербурзі. В той час були надруковані його два переклади з Арістотеля.

Григорій, покинувши працю в Синоді, був призначений головним інспектором школи Морського Шляхетсько-Кадетського Корпусу, де запровадив багато нових реформ, як, наприклад, друковані підручники для всіх предметів, зміцнив владу вчителів по клясах, впровадив нагороди для кращих учнів (медалі та подарунки відповідних книжок), ввів приватну лектуру з історії, звернув увагу на поведінку учнів і т.п. Повних дев'ять років перебув Г. А. Полетика на цій посаді.

Покинувши інспекторство в корпусі через хворобу, звернув увагу на своє господарство. Ще за життя свого батька одержав він частину Коровинського маєтку, а одржившись у 1762 р. з дочкою відставного генерального судді Івана А. Гамалії, одержав в порозумінні з тещею 2 села — Погар і Юдинів з Чехівкою та приналежними хуторами. Крім того він прикупив багато земель до свого Коровинського маєтку і став одним із найбагатіших українських поміщиків у кінці XVIII в., так що 1780 р. він начислював у своїх маєтках 1346 чоловіків і 1339 жінок.

Про його багатство можна судити ще й з того, що при списуванні маєтку по його і його дружини смерті 1885 р. одних жіночих брилянтів нараховано на 6 тисяч рублів (в той час 6 тисяч рублів були великою сумою), крім різних діямантних і золотих речей.

Не лише над помноженням свого маєтку працював Григорій А. Полетика, він дуже багато часу посвятив науці та українським національним справам. У своїх працях “Відповідь посла Григорія Полетики панові депутату Дмитрю Натальному на настановлення Малоросійської Колегії²²”; Погляд на прочитаний в 1768 році в комісії “Проект шляхетських прав” та у своїх усних виступах на засіданнях комісії Малоросійської Колегії по складанню “Нового уложення” 1767-1769, депутатом (послом) якої він був від шляхти лубенського полку, обстоював принципи автономного управління України. Намагався обґрунтувати права і привілеї козацької старшини, покликуючись на її керівну роль в адміністративному апараті України другої половини 17-го та початку 18-го століття.

Нема сумніву, що наведені вище два оборонні виступи Г. А. Полетики створили йому репутацію вченої людини та українського патріота.

Ще під час праці Полетики в Синоді почала друкуватися в “Ежемесячних сочиненіях” у книжці за березень 1757 р. його праця-стаття “О начале, возобновлені и распространениі ученія и учліщ в Росії і о нинешнем их состоянії”²³). Цю працю Канцелярія Академії на домагання М. В. Ломоносова²⁴) припинила далі друкувати, тому що автор статті не нашов в Московщині стільки шкіл, скільки повинно бути, а, властиво, скільки хотів мати Ломоносов. Ломоносов пропонував Полетиці доповнити статтю потрібними відомостями, але він відмовився від цього, не маючи вірогідних матеріалів. Частина цього твору вціліла і з нього видно, що цей твір, як на той час, був повний і вірний та подавав вичерпні відомості про Петра Могилу²⁵). Він також написав “Записки про початок Київської Академії”, уклав словник в шести мовах — російській, грецькій, латинській, німецькій, французькій і англійській. Його “Отривки из семейного архива Полетик” друковані в “Кievskoy Starine”.

Цікаве його листування приватного характеру з жінкою, поміщене в “Київській Старині” 1893 р., що дає нам цінний унікальний матеріал для ознайомлення із сільським життям поміщика з кінця XVIII в.

Крім цього відомі ще два його переклади творів грецьких філософів. Особливо цікавий другий — “Ксенофонтова о вікопомних ділах і Сократових розмовах — чотири книги і своя оборона перед судядами” та інші.

Г. А. Полетика займав одно з видних місць серед українських письменників та перекладачів XVIII століття. Йому і його синові Василеві приписують авторство “Історії Русів” (О. Лазаревський, Л. Майков, М. Грушевський, С. Єфремов, Є. Онацький та інші)²⁶).

Полетика зібраав велику бібліотеку, що мала кілька тисяч книг, але яка, на жаль, згоріла. Друга менша, зібрана пізніше, загинула через недбалство його внуків.

Найціннішою частиною родинного архіву Полетик було приватне листування Григорія А. Полетики, а також його родини — батька, братів, дітей і внуків. Однаке з того, що залишилося видно, яккаже О. Лазаревський, що велика частина листування загинула. Наведемо тут кілька.

Лист Г. А. Полетики до президента адміралтійської колегії Голенищева-Кутузова, якого просить продовжити відпустку ще на один рік для порятування здоров'я та направи шкоди, яку вчинила йому пожежа його дому 23 травня 1771 р. Найбільше бідкався втратою своєї бібліотеки, яка начисляла добрих кілька тисяч книг. Бібліотека Г. А. Полетики була однією з кращих у російському царстві щодо збірки рукописів і їй не дорівнювала жодна інша приватна бібліотека. Його бібліотека могла конкурувати навіть з державними своєю рідкістю, старовинністю і першістю.

Черговий лист з 25 листопада 1812 р. був від Василя Г. Полетики до графа Н. П. Румянцева. На листа свого двоюрідного брата Петра І. Полетики, який в імені згаданого графа писав у справі продажу бібліотеки, Василь Григорович повідомляв графа, що друга бібліотека його батька, побільшена ним, відноситься в більшій частині до історії України, яку його батько писав, а тепер він продовжує.

Григорій А. Полетика збирал, а радше купував книги і рукописи, де міг і як міг. Йому їх часто вишукував і достарчав могилівський архиєпископ Григорій Кониський. Він також звертався за потрібними книгами до свого двоюрідного брата (кузена) Григорія Івановича, що був урядовцем російського посольства у Відні, та до багатьох інших осіб. Велика шкода, що така цінність пропала для України.

Василь Григорович Полетика (1765-1845) народився в Петербурзі. Виховувався в домі батьків у дусі любові до своєї батьківщини. З молодих літ, наслідуючи батька, збирав книжки і рукописи. На рекомендацію Георгія Кониського²⁷) був прийнятий у Віленський університет. По закінченні університету вступив до війська, в якому пробув чотири роки.

Повернувшись в Україну, перебрав від батька великі маєтки в Полтавській, Чернігівській і Курській губернях. Був кілька разів вибираний маршалком Роменського повіту та опікувався добродійними товариствами. Дбав про освіту і школи, прославляючи за це гетьмана Сагайдачного-Конашевича²⁸) та Петра Могилу.

Його записка “О нуждах малороссійского дворянства” заторкує справу судів в Україні, відкриття університету в Чернігові, на побудову якого шляхта вже зібрала гроші, та інші справи. З праць його, друкованих ще за його життя, відомий твір: “Опыт разсужденій о первоначальных делах міра,

о древнєм Егіпте, об ассиріянах, мідянах і персах”), виданий у Петербурзі 1788 р. Крім того видано кілька малих його праць, як: “Образцови сочиненія в прозе знаменітих древніх і нових пісателей” та кілька інших.

Він був також збирачем документальних матеріалів з історії України 16-18 століття. Дуже любив Україну і цікавився питаннями її історії. В цих справах листувався з А. І Чепою²⁹) і В. І. Чарнишем. Листування Полетики друковано в “Київской Старине”³⁰) при статті В. Горленка³¹) “Із історії українського суспільства початків XIX ст”. З того листування, що відноситься до 1809 року, видно, що В. Г. Полетика збирав матеріали до написання історії України, бо й шукав таких матеріалів у збірці Чепи. Натяки на те розкидані в його листах, дали В. Горленкові, на підставі також різних спостережень і зіставлень, виставити припущення, що “Історію Русів”, видану 1846 року О. М. Бодянським³²) написав В. Г. Полетика, а не Георгій Кониський, як твердив видавець.

Помер Василь Григорович в своєму селі Коровинцях, Роменського повіту, і похований біля церкви.

Петро Іванович Полетика народився 15 серпня (ст.ст.) 1778 р. в місті Василькові, о другій годині по полудні, як написано рукою його матері на образку св. митрополита Петра, яким мати благословила його і який був при ньому до смерті. Предки Петра жили в Полтавській губернії від 17 століття, де вони володіли значними маєтностями, роздрібненими пізніше на багато малих ділянок між численними спадкоємцями. Деякі з них господарювали на своїх наділах і далі в Роменському повіті. Батько Петра вчився ще на кошт своїх родичів, але вже лікар Іван не міг дати своїм дітям пристійного виховання, яке належалось шляхетським дітям. З причини матеріальних нестатків був змушений домагатися в державних установах безплатної науки своїм дітям.

На четвертому році життя мати відвезла його (Петра) до Петербургу і в червні 1782 року віддала в той самий корпус, де вже вчився його старший брат Михайло, про якого ми згадували вже вище. Сюди приймали хлопців тільки шестилітніх, але, завдяки протекції, вдалося Петрові залишитися в корпусі до приписаних літ.

Про перше трилітнє перебування в корпусі П. І. Полетикакаже в спогадах про себе так: “Я був такий малий і немічний, що заледво міг одягатися та роздягатися, гублячи при

тому то ремінці від черевиків, та шматку, яку давали нам замість хустинки до носа, за що був дуже часто й суворо караний різками". Від надмірних тілесних кар Петро не міг вчитися. Все змінилося аж по трьох роках, коли він перейшов у друге триліття, де вже виховання й наука переходили до рук переважно французів. Від третього триліття кадети переходили під опіку військових. В цей період П. І. Полетика зробив великий поступ у наукі різних предметів та набрав охоти до розумової праці.

В житті кожної людини перехід з дитинства в юнацтво звичайно буває досить важкий. По віці дозрівання добрі та злі якості нашої вдачі розвиваються та стають видними. В четвертій трилітці успіхи Полетики в науці розбудили в ньому надмірне самолюбство та дражливість, яка викликала з боку його товаришів огірчення та зневагу. Цей свій період життя ось так характеризує Полетика: "Маючи з природи скильність до лінівства, що притаманне українцям, я багато читав, багато думав, але дуже мало обмірковував, гублячись у безцільних мріях. Однак пригадую собі, що відчуття всього чесного і шляхетного наповнювало мою душу. Я бридився всякої підлоти, а всяка жорстокість чи несправедливість розбуджували в мені сильне невдоволення".

Полетика не любив природничих наук, не маючи до того здібностей, а руханки — з боязні, зате любив ті предмети, які потребували читання та вивчення напам'ять.

В останніх триліттях, П. І. Полетика належав до перших, а, властиво, був першим чи, в крайньому разі, другим у школі, але цар Павло I не вибрав його в число перших п'яти випускників тільки тому, що він не відзначався в рисуванню пером. Але завдяки виясненням коменданта школи цар потім погодився додати Полетику як шостого. Так і скінчилася його понад чотирнадцятьлітнє виховання в віці понад вісімнадцять років. Всіх випускників було приділено до царської квартирмайстерської частини в ранзі поручників 26 листопада 1796 року.

На новій службі Полетика спочатку не мав жодного приділеного зайняття, не враховуючи щоденної військової паради. Вільний час збував на читанні та відвідинах своїх добродіїв і знайомих. Була особиста свобода, але завелися нестатки. Залишаючи корпус, одержав Полетику від команди несвяточний мундур (військове убрання) і сто рублів, а мати

прислала трохи білизни, бо грошей не мала (батько вже не жив). Нічого дивного, що він мешкав з трьома іншими, такими ж, як і він, у двох кімнатах з невибагливими меблями. Снідання складалося з двокопійкової булки та горнятка молока. Обід, за три карбованці місячно, складався з російських щів з воловиною та з гречаної каші. Пізніша праця копіювання топографічних карт не задовольняла Петра, чим він дуже журиувся.

На щастя, він одержав довгождану відпустку і перший раз сам поїхав у свою батьківщину-Україну, де відвідав свою матір, яку дуже любив. Про свою матір так висловлюється П. І. Полетика: "Моя мати була родом туркенею, взята російськими військами в полон ще в дитячому віці під час здобуття графом Мініхом Очакова (Очаків — місто-порт, тепер центр Очаківського повіту, Миколаївської області, розташоване на північному березі Дніпрового лиману) 1738 року. Випадково попала моя мати до родини колишнього архієтера Павла З. Кондоїди і разом з дітьми його виховувалася. Звідси й походив тісний зв'язок між обома родинами і в пізніші часи".

Мати Полетики була дуже побожною та лагідною вдачі. Будучи вагітною Петром, боялася, щоб знову не вродилася дочка, як досі, (бо мала п'ять дочек, які народилися одна за другою) і молилася дуже гаряче, щоб був син. Нарешті мала сон, у якому святий митрополит Петро потішив її, що вона породить сина і назве його Петром.

"Я одержав відпустку на 28 днів і в Аксютинцях, Роменського повіту, Полтавської губернії, віднайшов нашу добру і лагідну маму та перестарілу тітку. Вони жили в тісній селянській хаті після пожежі, яка знищила недавно панську хату і всі різномордні запаси, накопичені на протязі багатьох літ. Я бачив всюди вбогість і ніякої надії на поправу: в книзі Божих призначень ми були приречені на убогість". Далі оповідає Полетика, що при хаті не було не то що садка, але навіть городу, а до того надокучав глибокий сніг надворі. Мати його більшу частину часу проводила на молитві, а тітка з ліжка майже не сходила. Тільки вечірні розмови, в яких навіть мовчазна мати брала участь, були дуже приємні. По закінченні відпустки, зі слезами в очах розпрощався зі своїми рідними і від'їхав назад до служби.

В Петербурзі він застав зміни. Новий комендант, любимець царя, крутій і лютий чоловік, призначив його в відрядження до Оренбургу для топографічного знімання. Це призначення довело Полетику до розпуки, бо він не чувся на силах вести таку працю, а навіть не розумівся на інструментах, потрібних для цього.

Вже давніше П. І. Полетика носився з думкою покинути військо, яке не задовольняло його з причини його вдачі. Йому військове життя не подобалося тим більше, що він, як каже Джон Квінсі Адамс, був дуже зацікавлений в різних науках, а зокрема — в літературі, мистецтві та філософії. Випадок, про який згадано вище, приспішив виконання його задуму. На його прохання, звільнення прийшло скоро, бо вже 26 лютого 1798 року (ст.ст.), а 1-го травня того ж року він став на службу в Державній Колегії Закордонних Справ перекладачем чужих мов. Хоч перший рік йому нічого не платили за працю, але він був дуже вдячний Г. П. Кондоїді, Т. П. Чарнишеві та своєму братові Михайлові за допомогу в переміні.

Все ж таки убозтво на протязі безплатного року мало свій від'ємний вплив на Полетику і мало не сплямило його чеснот. Одержанавши першу річну платню в сумі 500 рублів, він рівночасно був піднесений до ранги асесора.

В цей грізний час за царювання Павла I Полетиці вдалося поробити деякі знайомства, які мали на нього великий вплив. В домі генерала Т. І. Клінгера Полетика часто зустрічався з різними вченими людьми, як, наприклад: з проф. астрономії Шубертом, з Шторхом та з іншими. Тут він перееконався, як він ще мало знає, і це примусило його взятися знову за поповнення своїх знань. Крім того, часті зустрічі з чужинцями в домі придворного ювеліра А. Д. Дювала (француза) і генерала Клінгера розбудили в Петра прагнення до подорожей, що й сповнилося майже повністю.

1799 року його було приділено до праці в канцелярії віцеканцлера графа В. П. Кочубея і ця праця відкрила йому двері при місіях у чужих краях. На жаль, Кочубей по смерті свого кревняка канцлера князя О. А. Безбородька³³⁾ попав в неласку царя і був звільнений, а разом з тим й Полетика мусів вернутися на попереднє місце.

Проте Полетика не піддавався обставинам і вже 1802 року бачимо його другим канцеляристом в Стокгольмській за-

кордонній місії. В цей пам'ятний рік почалося його нове поле діяльності в дипломатичній службі. Правда, навіть повний рік не витримав Петро I. Полетика на новому становищі через неприхильність до нього начальника місії Д. М. Алопеуса (грек), все ж таки це нове становище піднесло його високо морально та дало йому змогу вийти у вищі освічені круги шведського суспільства. Одночасно він пізнав різних дипломатів з інших країв та мав змогу заприязнитися з послом Франції, вченим п. Бургоаном. Одночасно Полетика мав змогу все більше підвищувати свої знання з потрібних йому ділянок науки.

П. І. Полетика від ранньої молодості був рішучим противником кривавого перевороту у Франції і коли він дорікав французькому послові за це, п. Бургоан поблажливо сприймав його осуди, а як часами в дискусії вирвалася Петрові запально-некромна критика тодішнього французького уряду, Бургоян спиняв його словами — “*Vous etes un cosaque*” і ніколи не гнівався. Оця прихильність французького посла до Полетики мало що позбавила його посади, коли він повернувся в Росію.

В літній час П. І. Полетика відвідав шведські копальні заліза і срібла, але не мав змоги познайомитися з цілим краєм, а йому належало б це зробити тому, що це сусідня держава, а також з огляду на історичне минуле, однаке він не мав відповідного досвіду та не знав шведської мови.

Варто б згадати ще про одну людину, яка сприяла П. І. Полетиці та вчила його, як треба поводитися з різними людьми. Це був російський генеральний консул Болкунов. Не згадуючи про інші справи, всі ці знайомства сильно погіршили його й так не досить приязні взаємини з послом Алопеусом, який при першій зустрічі зробив П. І. Полетиці зауваження за його близьке співжиття з французьким послом, а в недовзі запропонував Полетиці поїхати до Петербургу кур'єром, на що він радо погодився.

Так закінчився перший дипломатичний досвід Полетики, який, помимо несприятливих обставин в посольстві, вийшов йому на користь. Полетика глибоко переживав своє невміння поводитися в вищих сферах, але вчився цієї штуки без нарікань і не гнівався на Болкунова чи на Бургоана, що з поблажливістю ставилися до недосвідченого молодого Полетики.

В Петербурзі залишився Полетика далі на праці в Колегії Закордонних Справ без усякого підвищення і без піднесення платні. Деякий час помагав у веденні важливого дипломатичного листування Д. П. Татищеву, своїкові канцлера графа А. Р. Воронцова. В той час через цензуру листів цар довідався про приятельське співжиття Полетики з французьким послом у Стокгольмі та зажадав навіть усунення його з Колегії, але завдяки старанням Татищева його було залишено. Тільки на підставі письмового вияснення Петра Івановича, яке було представлене цареві, все йому було прощено і в скорому часі прийшло підвищення до ранги надвірного радника, а також збільшено платню на 40 рублів місячно.

На початку 1805 року канцлер граф Воронцов відішов, а на його місце прийшов Адам Єжи (Адам Юрій) Чарторийський³⁴). Він призначив Татищева повноважним міністром про королівському дворі в Неаполі, а Полетику — канцелярійним урядовцем при місії в Неаполі³⁵).

Обидва (Татищев і Полетика) відбули подорож кіньми, не без пригод, до Італії через Київ, Дубно, Радивилів, Львів, Брно, Оломоуц аж до Відня³⁶).

Під кінець того ж 1805 р. або в 1806 р. Петра І. Полетику було призначено відвезти важливу дипломатичну пошту генералові інфanterії Б. П. Лассію, що був командуючим сухопутними і морськими силами на острові Корфу (в північній частині Йонійського моря). Після повернення з цієї подорожі, його відкомандировують до адмірала Д. Н. Синявина для перевірки дипломатичних документів. З ним Петро Іванович брав участь у десанті на острів Тенедос (Егейське море) та в двох морських битвах з турками біля Дарданелів та св. Гори. В серпні 1808 р., повернувшись в Росію, був піднесений до ранги колегійального радника та одержав орден Володимира 4-го ступеня.

1809 року в квітні його було призначено радником посольства до ЗДА, а два роки пізніше переведено на те саме становище в Ріо де Жанейро, потім до Мадриду. Після повернення з Мадриду його було піднесено до ранги статського радника і було приділено фельдмаршалові Барклай де Толлі М.Б. (російський полководець відзначився в російсько-турецькій війні 1787-91 рр. при штурмі Очакова, в Наполеонських війнах та в Бородінській баталії) для ведення дипломатичних справ під час рухів російської армії по Європі. В січ-

ні 1816 року бачимо вже П. І. Полетику радником посольства в Лондоні. Разом з І. Каподістрі³⁷⁾ від 29 вересня до 22 листопада 1818 р. він бере участь у першому генеральному повоєнному європейському конгресі в Аахен (тепер місто і курорт в ФНР (Зах. Німеччина), в Пн. Рейн-Вестфалії)³⁸⁾.

З початком 1818 року піднесено Петра Івановича Полетику до ранги дійсного світського радника та іменовано його амбасадором і повноважним міністром при уряді ЗДА. Дня 25 червня 1818 року Полетика прибув до Парижу, відбув конгрес в Аахен і через Бордо (Франція) в січні 1819 року прибув до Нью-Йорку, та у серпні 1819 року представив президентові свої вірчі грамоти, бо майже ціле літо президента не було у Вашингтоні. В травні покидає Вашингтон, про що ми вже згадували раніше, і по дорозі до Петербургу заїхав до Верони (місто в Пн. Італії, біля підніжжя Альп на річці Арідже), де брав участь у конгресі, що відбувся 1822 р.³⁹⁾

Вернувшись з Верони Петро І. Полетика залишився далі в міністерстві закордонних справ і з його рамени брав участь у переговорах зі ЗДА 1824 р. і Англією 1825 р.

В квітні 1825 року Полетику було іменовано тайним радником і сенатором, однака він залишився далі при міністерстві закордонних справ. Того самого року їздив до Штуттарту (Німеччина) з вісткою про вступлення на трон Миколи I.

Від 1828 року Полетика належав до різних сенатських комісій, а в 1832 році був призначений урядуючим в І-шому Відділі 5-го Департменту Сенату, а від 1833 р. був його головою. В сенаті пам'ятають його як доброго бесідника, який мав свої самостійні думки і який рішуче виступав навіть проти свого друга, тодішнього міністра юстиції, графа Д. Н. Блудова. В травні 1834 року він одержав орден Олександра Невського за працю в “Товаристві лісового господарства”, якого він був президентом.

Нарешті його було іменовано дійсним тайним радником, але вже в січні 1843 року і було звільнено зі служби з причини старости, після 46-літньої безперервної і, як сам він каже, “досить діяльної та бездоганної” праці.

Імператор призначив йому чотири тисячі рублів річної пенсії, що разом з його невеликими особистими прибутками давало можність провадити умірковане життя. Він дуже ці-

нив вільне життя, яке нарешті осягнув, матеріальними обмеженнями не турбувався, бо змалку навчився жити в нестатках.

До кінця життя він був дійсним членом “Чоловічого Товариства” і незмінним членом Міністерства Закордонних Справ. В Петербурзі Полетика зблизився з літературним гуртком прихильників “Арзамас”, до якого був прийнятий в члени під іменем “Очарованого Члена”⁴⁰). Від 1822 року належав до Американського Філософічного Товариства в Філадельфії, членом якого був до своєї смерті, що наступила 26 січня 1849 року (ст. ст.).

Вертаючи ще раз до праці, яку написав Полетика французькою мовою під час свого побуту в Америці під назвою: “Apercu de la situation intérieure des Etats—Unis d’Amérique et de leurs rapports politiques avec l’Europe,” printed in English Translation (Baltimore: E. J. Coale; 1826), треба сказати, що вона була видана спершу в Лондоні. При співпраці Д. В. Дашкова і графа Д. Н. Блудова Полетика переклав свою працю на російську мову, але, не найновши видавця, так і не зміг її видати. Тільки в “Літературній Газеті” в 1830 р. були поміщені скорочення з неї під наголовком: “Состояніе общества в Соединенных Американских Штатах”.

ПРИМІТКИ І БІОГРАФІЯ

¹⁾ Ляйбніц Готфрід Вільгельм (1646-1716) німецький філософ, математик, один з найбільших мислителів модерного часу, визначний метафізик і логік та знавець інших наук. В п'ятнадцятому році життя вступив на університет. Осягнув науковий ступінь доктора прав, не маючи повних 21 років життя, Ляйбніц був найбільшим ученим тих часів. Помер в Ганновері (Німеччина), знемований всіми і похоронений тільки з участю свого секретаря, як який рабівник, хоч був окрасою своєї батьківщини. В Лондоні, де він бував, та в Берліні навіть не віднотували його смерті. (Див. Encyklopaedia Britannica, vol. 13).

²⁾ Джеймс Кук (1728-1779) — один з найвизначніших англійських мореплавців і дослідників. Народився в бідній сім'ї і, маючи 18 років, став моряком, згодом помічником капітана, а там і капітаном.

В рр. 1762-67, будучи офіцером англійської флоти, керував гідрографічними роботами біля Нюфаундленду та Лябрадору. В 1768-71 рр. Кук очолював експедицію, метою якої було відкриття нових земель в південній частині Тихого океану. Під час цього плавання Кук здійснив свою першу навколо світу подорож, відкрив ряд островів, встановив острівне положення Нової Зеландії та відкрив східнє узбережжя Австралії.

Під час другої експедиції, що була організована для розшуку південного суходолу, Кук здійснив другу кругосвітню подорож, відкривши острови Нової Кaledонії та інші і завершив відкриття Гавайських островів.

Згинув у сутиці з місцевим населенням на Гавайських островах. Відкриття Кука внесли великий вклад в розвиток науки (УРЕ, том 7).

³⁾ Ванкувер Джордж (1757-1798) англійський моряк і дослідник, який остаточно дослідив, що немає сполучення між Гадсон Бей і Тихим океаном.

Він вступив до морської флоти 13-літнім хлопцем і товаришив Кукові в другій та третьій відкривчій подорожі. Опісля по 9-літній службі в Західніх Індіях, був назначений комендантом експедиції на Н.В.К., де мав перебрати від еспанців права в Нутці та дослідити береги від 30°

п.г.ш. аж до ріки Кука і встановити правдивий характер протоки Хуан де Фука.

Ванкувер у шлюпі (однощоглове судно) Дісковері оплив ріг Доброї Надії та попри Австралію, Нову Зеландію дістався 1792 р. на Н.В.К. і розпочав досліди берегів на $52^{\circ}18'$, поробивши поміри в заплутаних протоках і каналах в околиці острова Ванкувер, дав назву протоці Пуджет та затоці — Джорджія.

В наступному році він дальше робив поміри між 35° ген аж $56^{\circ}44'$ п.г.ш., а в останньому сезоні 1794 р. він перевірив, що затока Кука не є рікою. За $4\frac{1}{2}$ років подорожей і дослідів Ванкувер втратив тільки одного чоловіка, а поробив дуже важливі та корисні досліди та поміри. (Див. Енциклопедія Британіка, том 22).

*) 3 Форт Джеймс можна дістатися водною дорогою до Ванкуверу, і цю дорогу використали спортивці Канади, які 6 серпня 1966 року вибралися з першої столиці Британської Колюмбії Форт Ст. Джеймс до теперішньої столиці Вікторії (тоді острів Ванкувер ще не належав до Б. К.) для відзначення сторіччя названої провінції. 600-милева перегона дорога провадила ріками попри Ванкувер і тривала 10 днів. Перегони виграли гребці Манітоби.

Із старого Форту Ст. Джеймс залишилися досі ще два будинки в dobrim stanі, з тесаного дерева, будовані гадсонбейською компанією. Близько тих будинків стоїть муріваний з каміння пам'ятник, присвячений Саймонові Фрейзерові.

*) Священний Союз — міжнародна політична організація, утворена в Парижі у вересні 1815 р. Австрією, Прусією і Росією після упадку Наполеона I. В листопаді того самого року прилучилася Франція і ряд менших держав. Англія сприяла Священному Союзу, але до нього не належала. Священний Союз мав стояти на сторожі рішень Віденського Конгресу⁶) та не допустити до визвольно-революційних рухів в Європі. Провідну роль в названому Союзі відігравав австрійський канцлер К. Меттерніх і російський імператор Олександр I. За згодою Союзу австрійські війська придушили революцію в Неаполі (1820-21) та П'ємонті (1821), французькі війська в Еспанії, а також вороже ставився Священний Союз до визвольних змагань грецького народу. Пізніші суперечності між членами Союзу привели до його упадку в 30-их роках XIX-го століття .

*) Віденський конгрес (1814-15) — конгрес закінчив війну європейських держав проти Наполеона I. В конгресі брали участь монархи і дипломати всіх європейських держав (за винятком Туреччини). Головну роль на ньому відіграли Росія, Англія й Австрія.

Віденський конгрес позбавив Францію всіх завоювань і відновив її кордони з 1792 р. Збільшувалася територія Прусії. Швейцарію проголошено нейтральною державою; Англія одержала частину колоній Франції та Голляндії і острів Мальту. Відновлено панування Австрії в Італії. Повстав Німецький Союз під зверхністю Австрії. Норвегію відділено від Данії і передано Швеції. Росія одержала т. зв. Польське Королівство з Холмщиною і Підляшшям та зберегла Бесарабію і Фінляндію; Тернопільщина, що за Шенбрунським миром 1809 р. віддана була Росії, знову відійшла до Австрії. Так само при Австрії залишилися Буковина і Закарпаття. (Див. ЕУ/2, том 1 і УРЕ, том 2).

?) Лисянський Юрій Федорович (1773-1837) мореплавець, капітан 1-шої ранги. Народився в м. Ніжені, Чернігівської області, в Україні. По скінченні морського кадетського корпусу в Кронштадті в 1788-90 рр. брав участь у морських боях. Лисянський — один із організаторів і керівників першої російської навколо світної експедиції 1803-06 рр. на кораблях “Надежда” під командою І. Ф. Крузенштерна і “Нева”, якою командував Лисянський. Від Кронштадту до Гавайських островів маршрут обох кораблів був майже спільним. Далі “Нева” відвідала російські володіння на Алясці. На зворотному шляху кораблі зустрілися в Кантоні (Китай). Великі наукові матеріали, зібрани Лисянським, знаходимо в праці “Подорож навколо світу на кораблі “Нева” в 1803-1806 роках”, виданій перший раз 1812 року. Ім'ям Лисянського названо: один з Гавайських островів, півострів на березі Охотського моря і гору на острові Сахалін. (Див. УРЕ, том 8).

?) Монро Джеймс (1758-1831) американський політик, в рр. 1817-1825 президент ЗДА, проголосив так звану “Доктрину Монро”, що встановляла зasadу “Америка для американців”. Насправді англійці хотіли, щоб спільно з ЗДА видати заяву в справі проблеми Південно-Американських держав, але президент Монро за порадою державного секретаря Д. К. Адамса (він же і автор доктрини) вирішив зробити односторонню заяву в формі декларації до конгресу, що сталося 2 грудня 1823 року. Згідно з цією доктриною “всяке втручання будь-якої європейської держави з метою контролювати або поневолити” ті американські держави, які проголосили свою незалежність, ЗДА будуть розглядати “як ворожий акт проти ЗДА”. В той же час у ній проголосувалося зобов'язання ЗДА не втручатися у внутрішні справи європейських країн (УМЕ).

?) Форт Ванкувер одно з найстаріших міст на т. зв. “Норт Вест Ковсті”, засноване Гадсон Бей Компанією ще 1824 року для закріплення своїх впливів в сточищі ріки Колумбії.

Сьогодні воно належить до Вашингтонського штату в ЗДА і доступне для морських суден. Тут вперше на північному заході Америки розвинулось рільництво, садівництво, скотарство, молочарство поряд з млинами, тартаками, цегельнями, броварнями і т. п. Ванкувер являє собою роздільчий центр електричної сили, яку продукує ріка Колюмбія. Завдяки цьому розвинулось тут виробництво алюмінію, а також хемічна, паперова та інші менші галузі промисловості.

Населення тут небагато, бо всього 32.464 особи за переписом 1960 р., і в порівнянні з 1950 р. дуже зменшилося.

Управа цього міста домагається від міста Ванкуверу в Британській Колюмбії, щоб воно, як молодше, змінило свою назву для усунення багатьох непорозумінь, однак ця вимога безуспішна.

Ванкувер-місто в південно-західному кутку Британської Колюмбії. З північного боку обмиває його глибока затока Буард, за якою височать величні, порослі лісом гори з вершками до 5.000 фітів (1500 м.), на яких рідко гине сніг навіть улітку. В південному напрямі терен міста простягається до дельти ріки Фрейзер, за якою видніє широка морська затока Джорджія, що відгороджує від материка великий гористий острів Ванкувер. Напевно можна твердити, що це одно з найкращих великих міст Канади з лагідним підсонням. Середня температура січня виносить 37° Ф. (3° Ц.) і липня 64° Ф. (18° Ц.). Дві треті опадів, себто біля 60 інчів (1500 мм) випадає між листопадом і березнем, але дощевими місяцями можна фактично назвати звичайно листопад і грудень.

Величиною це третє місто в Канаді і начислює 384.522 осіб; метрополітальне місто числити 790.165 мешканців за переписом 1961 року. В грудні 1966 р. місто начислювало 420.000, а метрополітальне 884.095 і от за кілька літ Канада буде мати третє мільйонове місто на Заході.

Свое життя розпочав Ванкувер, так би мовити, "із задніх дверей" Нью-Вестмінстеру. Відділ королівських інженерів (саперів) під командою Річарда К. Муді оселився в Квінсборо, а властиво в Нью-Вестмінстері, і звідти розпочав будову дороги до Інгліш Бей (південний берег затоки Буард), бо ріка Фрейзер, а то й дельта її, часто замерзали. Дорогу зачали будувати ранінью весною 1859 року і вона йшла приблизно по сьогоднішній Гренвю Гайвей. Завдяки цьому на терені будучого Ванкуверу почали будуватися тартаки, а між ними "Гестінгс Ламбер енд Савміл", від чого й пішла назва околиці "Мілтавн". 18 червня 1867 р. Гессі Джек Дейтон заклав, сказати б по нашему -- корчму на теперішній вулиці Колюмбія і Вотер та Керл Стріт і звідси пішла назва Геставн. Також від прізвища адмірала Джорджа Гестінга походить назва "Гестінг", а від прізвища графа Гренвілла пішла назва

міста "Гренвіл". Аж коли будівничий трансконтинентальної залізниці СПР Вільям Ван Горн погодився продовжити залізницю з Порт Муді до Гренвіл і назвав місто Ванкувер, воно почало дуже рости. На петицію, підписану 432 мешканцями, легіслатура зайнкорпорувала Ванкувер 1887 року. Сьогодні, крім СПР-а обслуговують Британську Колюмбію ще інші три залізничні компанії, які у Ванкувері беруть свій початок або ж кінчаються.

Ванкувер став також найбільшим морським портом на заході Канади. Він є також домашнім портом великої рибальської флотилії. У Ванкувері в дельті ріки Фрейзер розвинувся один з найбільших повітряних портів Північної Америки. В ньому кінчається трансканадська автострада та газооливні трубопроводи.

Ванкувер — індустріальний і торговельний центр Брітанської Колюмбії, а почасти й Канади. Одна третина робочої армії працює в торгівлі і транспорті, друга третина в індустрії та фінансах, а решта — в інших галузях господарства. Головні галузі промисловості: лісообробна (найбільші підприємства Канади), харчова, хемічна, металообробна, суднобудівництво, а також вивіз лісу, зерна та риби. Велике значення має для міста гідроелектрична сила, яка в Б.К. постійно зростає.

Розрізнені частини центру міста сполучені через Фалс Крік новими мостами, а також такими мостами сполучений Ванкувер через затоку Буард з Норт Ванкувером і Вест Ванкувером. Серед останніх виділяється своєю розкішною висячою конструкцією т.зв. "Lions Gate Bridge." Так само сполучений Ванкувер з Порт Муді та островом Морським, на якому побудовано повітряний порт, та островом Лулу.

Великою рідкістю для великого міста є в самім серці його залишений у первісному стані 1000-акровий (405 га) парк, в якому живуть деякі представники птахо-звіринного світу та є акваріум.

В місті є два університети. Старший, що міститься на півострові Пойнт Грей, має чудове розташування над морем і творить на великому просторі немовби окреме місто з усіма факультетами. Молодший університет Саймон Фрейзер також має гарний вид — на горі з новенькими будівлями в старогрецькому стилі. Крім цих двох університетів, Ванкувер має різні коледжі, дуже багато середніх та інших шкіл. (Енциклопедія Британіка, том 22).

¹⁰⁾ Про це відзначення Полетики, здається, перший згадує проф. д-р Я. Рудницький у своїй праці: "Канадські місцеві назви українського походження", третє видання, Вінніпег 1957, стор. 96. Можливо, що була нотатка про Полетику і в першому виданні 1949 р. Невідомо, чи багато людей звернуло на це увагу, хоч професор Рудницький дав досить широке пояснення. Ця нотатка й була спонукою до цієї праці.

¹¹⁾ Лазаревський Олександер Матвійович (1834-1902), видатний історик України. По закінченні історично-філологічного факультету працював у судових установах Лівобережної України.

Він — автор близько 450 праць і статей, присвячених переважно історії Лівобережної України другої половини 17-18 ст. Важливіші його праці: “Малоросійські посполиті селяни (1648-1783 рр.)”, “Нариси малоросійських фамілій”, “Люди старої Малоросії”, “Опис старої Малоросії” та багато інших.

Заслугою Лазаревського в українській історіографії є те, що він ввів у наукове користування велику кількість документальних архівних матеріалів. Був приятелем Т. Шевченка, а в своїх історичних працях виявляв народницькі симпатії, викриваючи зловживання козацької старшини (Див. УЕ/2, том 4; УМЕ, кн. 6 і УРЕ, том 7).

¹²⁾ Значковий товариш — старшина козацького війська. Значкові товарищи берегли стягів і корогов сотні. Розумовський наказав у 1756 р. вважати їх не нижчими сотників. Цю гідність займали в пізніших часах сини полкових старшин. Перед зруйнуванням Січі в усіх 10 полках було 420 значкових товаришів (УМЕ, кн. 4 — Є. Онацький).

¹³⁾ Бунчуковий товариш — це член почесного відділу при гетьмані в Україні XVII-XVIII ст. В поході бунчукові товариши знаходилися під командою генерального бунчужного. Рангою вони вважалися трохи нижчими від полковників (див. Є. Онацький — УМЕ, кн. I, Буенос Айрес 1957).

¹⁴⁾ Василь Гришко — українознавець із Сіятел університету ЗДА, в листі до автора подає такі завваження: “До речі, справжня вимова (українська) прізвища Полетики — “Політика”. Справа в тому, що в ті часи (і перед тим) це прізвище писалося так “Полѣтика”, а “ѣ” завжди в українській мові читалось як “і”, а тільки в росіян воно читалось як “е” (властиво — “ѣ”) — див. про це в Огієнка. Отже, “Полетика” — це русифікована форма українського прізвища “Політика” Воно може бути грецького походження, як і слово “політика”, але це не обов’язково значить, що самі Полетики (Політики) були з греків. А якщо й були з греків, то не з Греції, а з України, бо в Україні ще тепер є грецькі колонії на Півдні і там живе грецьке населення, яке говорить здебільшого українською або російською мовою (Мелітопольщина, Маріупольщина — від грецького — Мелітополіс, Маріуполіс тощо. Я сам там був і це знаю” (2-4-1967).

¹⁵⁾ Дрогобич — Дрогобицький Юрій, син Доната, народився в Дрогобичі (біля 1450 — квітень 1494), український вчений 15 ст., перший доктор медицини і філософії в Україні. Magister Krakівського університету (1473), доктор університету в Падуї (Італія) 1476 р. В

Болонському університеті (Італія) викладав астрономію та медицину, а від 1481-82 рр. там же був ректором. З 1488 р. професор університету в Krakovі.

В 1483 р. у Римі видав книжку: "Indicium prenósticon, (прогностичне судження) Magistri Georgi Drohobicz з Русі". Збереглася у трьох примірниках; це перша книжка, видана українцем за кордоном. (Див. ЕУ/2, том 2; УРЕ, том 4).

¹⁶⁾ За законом Полетика повинен був свої студії ностирифікувати, але щоб себе не осмішувати (всі знали, що тоді закордонні студії давали більше знання) архієтер Кондоїда влаштував у своїй присутності в Медичній Канцелярії вчену розмову приїжджого професора з проф. Шрейбером і доктором Сикопеусом. На підставі цього надано Полетиці право практики в Росії.

¹⁷⁾ Метафізика (грецьке "мета та" — поза, після, фізика — "поза фізигою, після фізики", тобто наука, що її Арістотель подав після викладу своєї фізики) — наука про існування буття та позачуттєвого світу (охоплює онтологію, теологію, космологію, психологію). Див. А. Орел — Словник чужомовних слів, ч. II. Нью-Йорк 1964).

¹⁸⁾ Повітовий чи губерніальний маршалок був в Україні головою маршалківсько-комісарських повітових чи губерніальних судів, в склад яких входили комісари, що їх раніше призначував гетьман, а потім Малоросійська Колегія і нарешті — Генеральний Суд.

¹⁹⁾ Лобисевич Опанас Кирилович (коло 1732-1805), народився в містечку Погарі на Чернігівщині в сім'ї козацького старшини. Вчився в Київській академії і в університеті при Петербурзькій академії наук. Довголітній секретар гетьмана Кирила Розумовського, подорожував із ним по Німеччині, Франції, Італії і, здається, Англії, знавець мов та перекладач. Лобисевич був піонером української національної літератури народною українською мовою і попередником у цьому відношенні Ів. Котляревського, бо "переодягнув" славнозвісні "Буколіки" Вергелія "в малоросійський кобеняк". Текст цієї травестії (гумористична або сатирична переробка поважного твору) пропав. (Див. УМЕ, ЕУ/2, УРЕ).

²⁰⁾ Капніст граф Василь Васильович (1758-1823), видатний поет і громадсько-політичний діяч, народився (в дворянській родині) й помер в селі Обухівці, Миргородського повіту. 1782 р. з'явилася його "Ода на рабство", що була протестом проти скасування державної автоно-мії України російським урядом. 1791 р. Капніст просив у Берліні пруської допомоги для визвольних змагань України, але дістав, хоч і обережну, але все ж відмовну відповідь прусського міністра. Природу рідного краю оспівав у віршах "Обухівка". В комедії "Абеда" осудив російську централістичну політику в Україні. Капніст одним з перших

переклав російською мовою “Слово о полку Ігоревім” з цікавим коментарем, де підкреслено українське походження й особливості цього твору. (Див. ЕУ/2, УМЕ, УРЕ).

²¹⁾ Розумовський Кирило (1728-1803), син реестрового козака Григорія Розума зі села Лемеші на Чернігівщині, — останній гетьман України, проголошений в 1750 р. з ласки цариці Єлизавети, що 1742 р. вийшла заміж за його брата Олексія.

П'ятнадцятирічним сільським хлопцем опинився він у 1743 р. при царському дворі і в скорому часі був висланий за кордон, щоб там набути освіту і світське виховання. Обіхав він Німеччину, Францію, Італію і в 1746 р. повернувшись до Петербургу та був призначений (на 18-ому році життя) президентом Академії Наук. Одружений був із своячкою цариці та 22 лютого 1750 р. обраний у Глухові гетьманом України.

Цариця підтвердила вибір та віддала під владу гетьмана Запорізьку Січ. Таким чином було відновлено устрій, що був в Україні до 1722 р. — перед призначенням “Малоросійської Колегії”. Україну було переведено тоді з відомства сенату до міністерства заграничних справ. Однак Розумовський, посварившись із міністром, сам попросив перевести його під сенат, що не свідчить про його політичну і національну зрілість.

Так думали й чужинці, що доводить характеристика Розумовського, яку дав йому Дуглас, французький дипломат: “Це людина симпатична, з нахилом до доброго життя, задля якого він віддасть усе. До великих справ ця людина нездібна”.

Зате старшина, зносячись безпосередньо з царським урядом, зуміла упорядкувати устрій і українські відносини по-своєму. Все це діялося з царської ласки і скінчилося після смерті Єлизавети і короткого царювання Петра III.

Катерина II маніфестом з 10 листопада 1764 р. оголосила звільнення Кирила Розумовського з гетьманства та ввела знову Малоросійську Колегію.

З двох причин хочу ще тут згадати про середущого сина гетьмана-князя **Андрія Розумовського**. Поперше, він, як і Петро Полетика, був дипломатом у найцікавіший період світової історії, а подруге, він чомусь полюбив Відень, де й спочивають його останки і є його палац та вулиця його імені: Розумовскіштрасе, що залишилися там свідками колишнього українського мистецького осередку першої половини XIX ст.

Розумовський Андрій Кирилович (1752-1836) народився в Глухові, студіював у Страсбурзі. Був послом російського уряду в Неаполі, Копенгагені, Стокгольмі та двічі у Відні, де й залишився до кінця свого

життя. Брав участь у переговорах про поділи Польщі, підписав Паризький мирний договір 1814 р. та був головою російської делегації на Віденському конгресі 1814-15 років.

Розумовський Андрій любив мистецтво, а особливо музику, і був близько знайомий з такими світової слави композиторами, як: Й. Гайдн, В. А. Моцарт і Л. Бетговен. Цей останній одну із своїх сонат на фортепіано, написану на українські теми, присвятив князеві Андрієві, в палаці якого у Відні він часто концертував. При цій нагоді він познайомився з українськими піснями, що їх співала капеля, яку втримував князь. А. Розумовському присвятив Бетговен і свою чудову п'яту симфонію, т. зв. "Пастораль", та інші твори.

Австрійський дипломат барон Ропп після одного концерту в палаці, гратуюючи князеві, сказав, що тільки в Росії можуть виховатися люди, що мають таку тонкість відчuvання музики і поезії. Андрій ввічливо відповів: "Ви помиляєтесь, не Росія родить таких людей; їх родить моя батьківщина — Україна. (Див. УМЕ, кн. I і XIII та УРЕ, том 12).

²²⁾ Малоросійська Колегія — російська установа, що її створив цар Петро I указом з 29 квітня 1722 р. ніби для того, щоб "боронити народ від утисків і зловживань генеральної старшини, полковників та інших властей". Вона мала приймати на них скарги і досліджувати їх, контролювати фінанси і фактично керувати країною, зводячи суверенітість гетьмана до фікції (омані). (УМЕ, кн. 7).

²³⁾ В 1748 р. було на території семи полків Гетьманщини 866 народніх шкіл, одна школа припадала пересічно на 1000 душ населення. В 1767 р. в одному тільки чернігівському полку було 143 школи, тобто на 746 голів населення припадала одна школа. В чотирьох полках Свобідської України було тоді 124 школи. Ті школи утримувало само населення, яке дорожило грамотністю й освітою. (Гляди "Велика Історія України". Вид. І. Тиктора — 1948, стор. 575).

²⁴⁾ Ломоносов М. В. (1711-1765), московський учений, природодослідник, один з перших творців російської літератури та реформатор російської літературної мови. (УРЕ, том 8. Вплив українських вчених на розвиток московської мови — чигай УМЕ, кн. 7).

²⁵⁾ Петро Могила (1596-1647) з 1627 р. архимандрит Печерський, а від 1633 митрополит Київський. Він підніс Київську Братську Школу до ступня Колегії, що пізніше стала Академією та осередком науки й освіти в Україні. Заснував ще колегію у Вінниці (1639 р. перенесена до Гощі) та в Крем'янці на Волині. Зреорганізував Православну Церкву та приготував ґрунт для незалежного українського патріархату.

Залишив багато праць, а головно “Требник” — рід церковної енциклопедії. (Гл. УМЕ, кн. 8; УРЕ, том 9).

26) Сергій Єфремов — Історія Українського Письменства, т. I. Українська Накладня Київ-Ляйпциг 1924 — пише на стор. 250-54, хто був автором “Історії Русов”? — напевно не Г. Кониський, “бо мало того, що в Історії Русов зовсім не бачимо натурального для православного архиєрея церковного духу, але можемо спостерегти щось зовсім супротилежне — поруч релігійної толерантності виразні зародки антицерковщини”. Так могла писати людина світська, освічена на французькій літературі кінця XVIII в., але ніколи православний владика — каже Єфремов. Таку історію міг написати тоді тільки найбільший український патріот і учений, яким був Григорій А. Полетика.

27) Георгій Кониський, визначний український письменник і поет, проповідник та церковний діяч. Походив зі шляхетського роду з Ніжина, вихованець Київської Академії, від 1745 р. її професор, відтак директор. Єпископ Могилівський і Білоруський, відтак архиєпископ. Автор двох рукописних курсів філософії, кількох історичних та релігійних праць. Твори Кониського видані в двох томах, окрім проповіді. Помер 1795 р., а на його нагробнику поміщений цікавий його власний вірш. (ЕУ/2, т. 3, УМЕ, кн. 6).

28) Сагайдачний Петро Конашевич (1622), гетьман в рр. 1614-1622, православний шляхтич з Галичини (Кульчиці, пов. Дрогобич), вихованець Острозької школи. Здисциплінував і переорганізував Запоріжжя, воював з турками і Москвою. Боронив перед поляками православну віру. Дбав про освіту, а вмираючи, залишив частину свого майна на Київське Братство, а другу — на Братство Львівське, щоб мали з чого утримувати школи. Помер у Києві від рани, одержаної 1621 р. в битві під Хотином. Похований в Києві. (УМЕ, кн. 13; УРЕ, том. 12).

29) Чепа Адріян I. (1760-1822) — полтавський губерніальний голо-ва шляхетства і збирач документів з історії України. Його колекцією документів користувалися для написання праць українські історики М. Ф. Берлинський, Д. М. Бантиш-Каменський, Я. М. Маркович. Свого на-міру видати збірники матеріалів з історії України Чепа не здійснив. Більшість зібраних Чепою історичних документів загинула.

30) “Киевская Старина” — науковий місячник українознавства, виходив у Києві 1882-1906 рр. російською мовою і 1907 р. п. н. ““Україна” — українською мовою. “К.С.” була органом т. зв. Старої Громади. “К.С.” була понад 25 років єдиним друкованим органом української думки на підросійській Україні. В ті часи писати й друкувати українською мовою було заборонено російським урядом.

³¹⁾ Горленко В. П. (1853-1907) — український письменник, мистецтвознавець і фолклорист, син дідича (Ярошівці, Сумська обл.). Вчився в Ніжині та Сорbonі (Париж). Автор праць про І. Котляревського, Г. Квітку-Основ'яненка; мистців — Т. Шевченка, В. Боровиковського, Д. Левицького та інших; кобзарів та лірників — Г. Любистка, І. Кравченка, Ю. Перепелицю. В його працях подано фактичний матеріал. (УРЕ, том 3; ЕУ/2, том 2).

³²⁾ Бодянський Осип Максимович (1808-1879) — його літературні псевдоніми: М. Бода-Варвинець, Ілько Материнка, І. Мастак та інші; український філолог-славіст, історик і письменник. Професор Московського університету, редактор “Чтений Московского общества истории и древностей российских”, в яких вміщено багато цінних для української історіографії матеріалів: “Історія Русів”, “Літопис Самовидця”, твори Симоновського, Рігельмана, Зарубського, “Діарій Ханенка”. Його заходами вийшла в Москві збірка Я. Головацького “Народніє песни Галицкой и Угорской Руси”. Бодянський послідовно обстоював самостійність української мови і літератури. Написав і видав “Наські українські казки”, поезії, “Огляд українських письменників” та інше. Приятеливав і листувався з Шевченком і Гоголем. (ЕУ/2, том I, УРЕ, том 2).

³³⁾ Олександер Андрійович Безбородько (1747-1799), вихованець Київської Академії. Відзначався великими дипломатичними здібностями при підписанні договорів з Туреччиною в Кучук-Кайнарджі 1774 р. та в Ясах 1791 р. Був особистим секретарем Катерини II. Цар Павло надав Безбородькові титул князя та іменував канцлером. Він добився в царя Павла I відновлення Генерального Суду та деяких інших установ гетьманщини, скасованих Катериною II. Безбородько допоміг українському письменникові Рубанові видати “Короткий літопис Малої Росії за 1506-1770 рік” у 1777 році.

³⁴⁾ Князь А. Є. Чарторийський відіграв значну роль в політичному житті Польщі до її упадку, був особистим приятелем російського царя Олександра I, міністром закордонних справ Росії та дорадником царя в польському питанні на Віденському конгресі 1814-1815 рр. Він намагався відновити Польшу в старих кордонах (з включенням українських, білоруських і литовських земель) шляхом династичної унії з Росією. Під час польського повстання 1830 р. очолював повстанський уряд. (УРЕ, том 16).

³⁵⁾ Є. Онацький в УМЕ, кн. 9, пише, що Полетика був повноважним міністром. Вірніше проте твердження проф. Я. Рудницького, бо оперте на спогадах самого Полетики. (Я. Рудницький — З подорожей по Італії. 1965 р.).

^{з6)} Спогади П. І. Полетики збереглися в його братанича, згаданого вже вище, Василя Аполлоновича Полетики, що був його спадкоєцем. До написання спогадів намовляло його багато людей, а між ними — його приятелька А. О. Смирнова (Смирнова Олександра Осипівна 1809-1882. Її батько був француз, кавалер де Россет, мати Лорер, а баба по матері із грузинського роду князів Ціціанових). Смирнова була знайома із В. А. Жуковським, кн. Вяземським і Пушкіном. 1830 р. знається з Гоголем і їх зблизила спільна батьківщина, за яку вона вдавала Україну. Смирнова так висловлювалася про Полетику: “Петро Іванович даремно не пише своїх записок. Він вступив на службу ще за часів Безбородька, ввесь час жив в оточенні високо освічених людей і був радо бачений в багатьох визначних домах, як, наприклад, у домі графа Семена Воронцова в Англії, бував у посольствах, багато бачив”. Вона говорила це 21 березня 1845 р., не знаючи, що вже в той час, а може й раніше, почав Полетика писати свої спогади, а мав він що писати і мова його була захоплююча.

Редактор спогадів Полетики каже, що й ця частина спогадів, що дійшла до нас, неповна, бо його оповідання були багатші та більш захоплюючі. Проф. д-р Я. Рудницький у згаданій вже вище праці каже, що “Його пригоди та цікаве життя, оповите мрякою глибокої таємниці. Чи він не докінчив своїх спогадів (найменш правдоподібне), чи вони пропали (що можливе), чи їх знищено з певних причин (найбільш можливе) — факт є, що його спостереження з найбільш “вульканічної епохи” в європейському житті XIX століття — не збереглися до наших днів”.

П. І. Полетика залишив службу при кінці 1842 р., отже мав перед собою повних 6 років для написання спогадів. До того треба ще додати, що він не був одружений, а при тому скромний і не гулящий, отже мав час на писання, тим більше, що з того часу невідомо нам про якунебудь іншу його розумову працю. Зібравши все разом, можемо сміло твердити, що спогади були доведені до кінця його служби, лиш вони не могли подобатися “власть імущим”. Навіть перервані спогади якось не натурально, бо кінчаються реченням: “У Відні ми провели два тижні”. — Але, як провели, не закінчує. Коли ж за Дубно, в якому затрималися тільки три дні, розписується досить широко, а про Віденсь було б що розказувати.

Не міг П. І. Полетика в 1845 р. залишити дальше писання спогадів на такому речені, напевно був би описав хоча б їх побут у Відені. Зрештою, це не узгоджується з його вдачею акуратності-закінченості.

Аналізуючи тільки те, що ми знаємо про Полетику на підставі того скромного матеріялу, який маємо під рукою, зрештою вже пересія-

ного царським ситом, бачимо, що він у багатьох справах не погоджувався з урядовими колами тодішньої Росії.

Ще будучи в школі, Полетика не міг терпіти підлоти, жорстокості та несправедливості. Наведу тут випадок, який йому трапився в 1799 або 1800 році: “Одного дня, — пише він — коли я вийшов з дому князя Безбородька, де відвідував хворого моого добродія Черниша, піднімався вверх по Поштовій вулиці в сторону Малої Морської, я побачив здалеку імператора (Павла I), що їхав верхи назустріч і з ним ненависного Кутайсова. Така зустріч була тоді для всіх страшною. Бажаючи уникнути небезпеки, я встиг вчасно сковатися за дерев'яним старим парканом, який, як і тепер, оточував Ісааківську церкву. Коли, дивлячись у щілину плота, я побачив проїжджаючого імператора, то один із сторожів матеріалів — інвалід, — що стояв недалеко від мене, сказав: “Воть-ста наш Пугачов (керівник найбільшої селянської війни в Росії 18 ст.) єдет!” Я обернувся до нього і спитав: “Як ти смієш так говорити про свого царя?” Він, поглянувши на мене, без усякого збентеження відповів: “А що, пане, ти видно і самий так думаеш, бо ховаєшся від нього”. Відповідати не було чого. Я вийшов із криївки і продовжував свою дорогу, тішучись, що оминув небезпечну зустріч”.

Його випадок з французьким послом Бургоаном у Стокгольмі має свою вимову. Дуже яскраве насвітлення його настанов до своєї держави дає його порівняння порядків у російській і австрійських державах під час його подорожі до Італії. Бачене по дорозі в Росії дуже відрізнялося від баченого по дорозі в Австрії, де всюди він находив чепурні нічліги, задовільні варстти для направ екіпажів і прекрасні дороги, через що повільність пошти не вражала.

Та може найбільш вражало правителів Росії його українство, до якого він підкреслено призначався (в часі студій, перед відвідинами і в часі відвідин своєї батьківщини; в Стокгольмі Бургоян називає його ко-заком) та вже найбільш яскраво називає Полетику, навіть не малоросом, а таки українцем, Джон Квінсі Адамс, державний секретар ЗДА.

Навіть, на перший погляд, така маловажна, але вимовна титулatura вказує, що царі, а за ними й російські уряди терпіли Полетику лише тому, що він був добрим політиком, але не любили його, бо цар Олександр I перед підписанням договору зі ЗДА іменуючи своїх повноважних представників, називає Ч. Р. Нессельрода перед прізвищем “улюбленим і вірним”, а при згадці про Полетику не додає жодних прихильних висловів, хоч він напевно знав, що обидва договори і такі успішні — це заслуга Полетики. Царі щедро відзначували чи наділяли почестями, нагородами і різними урядами чужинців, але Полетика так

і пішов на пенсію без усякого підвищення в уряді, не враховуючи сенаторства, а його батька Івана, лікаря, майже знишили.

Годі припускати, щоб спадкоємець Петра Івановича — В. А. Полетика, освічена людина, сам редактор і видавець, знищив чи загубив частину спогадів. Якщо ж знищив, то на наказ.

³⁷⁾ Каподістрія Іван (1776-1831) — грецький і російський державний діяч, граф. Закінчив Падуанський університет. Брав участь у Віденському конгресі, очолював російське міністерство закордонних справ. У 1827 р. був обраний президентом грецької республіки. (УРЕ, т. 6).

³⁸⁾ Аахен має ще давню назву — Aix-la Chapelle. На цьому конгресі полагоджено, як першу справу — виведення з Франції аліянтських армій, які були там досі як окупанти, щоб піднести престіж посадженого на трон Віденським конгресом короля Людовіка XVIII.

Там же передано вплату (французьким урядом) репарацій (700,000,000 фр.) приватним банкам, а ті мали розрахуватися з аліантами.

Полагоджено кілька малих справ, а саме: а) відкінено прохання електора з Ессен, щоб йому дозволити на титул короля; б) відкінено прохання матері Наполеона, щоб його (себто Наполеона) перевезти з причини хвороби з острова св. Олени до Європи; а також полагоджено інші, ще дрібніші справи.

Цар Олександер радив в Аахен створити перманентну європейську спілку зі всіх держав, а навіть пропонував утримування постійної інтернаціональної мілітарної сили, щоб стала на сторожі спокою, заведеної Віденським конгресом. Маючи таке забезпечення, держави могли б легше відважитися вводити конституційні чи ліберальні реформи. Присутні делегати не погодилися на те, а спеціально міністер закордонних справ Англії лорд Кастероаг.

Цікаво, що ідея царя Олександра здійснилася майже через сто років, і так само, як тоді, по великій першій війні, великі потуги світу створили “Лігу Націй” для збереження миру, ними накинутого світові.

³⁹⁾ Фактичним майстром (аранжером) конгресу у Вероні був австрійський політик Клеменс фон Меттерніх, який був виразником європейської політики від часу Віденського конгресу аж до “Весни Народів” 1848 року. Це перед конгресом він переконав російського царя Олександра I, що європейські потуги повинні підтримати протокол, прийнятий в Троплав (тепер Опава в Чехословаччині), який постановляв, що підписані держави (Росія, Австрія і Прусія) спільно не допустять до революцій в жодній європейській державі, навіть тоді, якби котрась з держав не бажала б собі інтервенції. Революції почалися в Італії (в Неаполітанському королівстві революцію здушила Австрія),

на Балканах рушилися греки. Найгрізнішим осередком революції була Еспанія. В Середній та Південній Америці повторилися самостійні держави, звільнившись із-під зверхності Еспанії. Російський цар хотів, щоб конгрес у Вероні вмішався в справи Еспанії та її колоній у формі медіатора (посередника) і тим самим не був цілком згідний з Метternіхом, а також боявся революції на Балканах, бо тут прийшло б до зударю з Австрією.

У Вероні постановлено здушити революцію в Еспанії (туди вирушила 200.000-чна французька армія) і в її колоніях та дати підтримку всім державам. Англія (не брала участі в конгресі, але мала там тільки своїх спостерегачів) стала о сторонон до цих ухвал. Й не на руку було здушення революції в новому світі. Брітійці вже понад 100 років вели торгівлю з Середньою і Південною Америкою і тому сприяли незалежності цих держав.

Згадані республіки отримали також моральну піддержку і від ЗДА в формі т.зв. доктрини Монро.

⁴⁰⁾ “Арзамас” (1815-18) — петербурзький літературний гурток прихильників Карамзіна, до якого входили письменники: К. М. Батюшков, В. А. Жуковський, П. А. Вяземський, В. Л. Пушкін та інші. Цей гурток боровся проти консервативного літературного товариства “Бесіда аматорів російського слова”. Через брак єдності оба гуртки по кількох літах розпалися. (УРЕ, том 1).

**A UKRAINIAN, PIERRE DE POLETICA, CO-AUTHOR
OF THE CANADIAN-ALASKAN BOUNDARIES
(Geographic-Historical Outline)**

S u m m a r y

In the past year, 1966, Ukrainians in this country were observing the 75th anniversary of the first, officially recorded, entrance of settlers from Ukraine into Canada. They were, for the most part, unaware, that one of the participants in the negotiations which, 142 years ago, drew up the demarcation line establishing Great Britain's northern and western extent on this continent—today's northwestern boundaries of Canada—was a Ukrainian.

Pierre de Poletica, Russian ambassador to the U.S.A. from 1818 to 1822, represented Russia at both the 1824 Russian-American Congress, meeting to draw up the demarcation line between Russian and U.S.A. possessions on the Northwest Coast, and the 1825 Congress between Russia and Great Britain. Pierre de Poletica was a signatory of both treaties, which determined, what are, today, the Canadian-Alaskan boundaries.

The object of this historical-geographical sketch is to briefly recount the events leading up to the final demarcations of the Northwest Coast: the discoveries and explorations in the Pacific, carried on, almost contemporaneously, by Spain, Russia, Great Britain and the U.S.A., rivalries in fur-trade, especially the maritime trade in sea-otter pelts; and finally, attempts at colonization. In 1819 Spain withdrew, relinquishing her 300-year old claim to supremacy in the Pacific and the three remaining powers, Great Britain, Russia and the United States of America, by the Congresses and Treaties of 1824 and 1825 and, finally, Great Britain and the U.S.A., by Oregon Treaty of 1849, partitioned the Northwest Coast among them.

In 1923/24 the U.S.A. and Canada took steps to preserve

this part of their early history in records both lasting and monumental. A peak in the mountain range on the Canadian-Alaskan border was selected and named for each of the negotiators participating in the boundary treaties. Thus it is that one of the snow-covered peaks rising above the towering summits of America's frozen northlands, bears the name of Pierre de Poletica.

A widening awareness of Pierre de Poletica's role in Canadian-American history has heightened interest in his ancestry and prompted research into the genealogy of the family Poletica. It has, so far, been established that this is an old line of Ukrainian nobility, many members of which have distinguished themselves in diplomacy, the arts and learning.

In our work we wished to illustrate that part of Canadian-American history with which not only Ukrainians (those of Ukrainian descent) but Canadians and Americans as a whole are little familiar. The more so as in this year, 1967, both the U.S.A. and Canada are celebrating centennials of historical importance: the U.S.A., the centennial of its purchase of Russian America, now Alaska, from Russia and Canada, observing the centennial of her Federation.

ЛІТЕРАТУРА

Брокгауз і Ефрон — Енциклопедический словарь 1890-1905.

Велика Історія України — Видав І. Тиктор. Львів-Вінніпег 1948 р.

Єфремов Сергій — Історія Українського Письменства. Українська Накладня Київ-Ляпціг 1924.

Енциклопедія Українознавства, словникова частина. НТШ. Видавництво “Молоде Життя” Париж-Нью Йорк.

О. Е. Коцебу — Новое путешествие вокруг света — в 1823-1826 гг. Москва 1959.

Історія Русів — О. Оглоблин-редактор. Видавництво “Вісник” — ООЧСУ, Нью Йорк.

Лазарев А. І. — Плавание вокруг света военного шлюпа Благонамеренный. Москва 1950.

Лазаревський Олександр — Отрывки из семейного архива Полетик. “Киевская Старина”, апріл 1891 г.

Марков Сергій — Летопись Аляски. Іздательство Главсевморпути. Москва-Ленінград. Сторін 336.

Оглоблин О. — Люди Старої України. Мюнхен 1959.

Онацький Євген — Українська Мала Енциклопедія. Накладом Адміністратури УАПЦ в Аргентіні. Буенос Айрес.

Рудницький Ярослав — З подорожей по Італії. Вінніпег-Рим 1965.

Рудницький Ярослав — Канадійські місцеві назви українського походження. УВАН. Вінніпег 1957.

Русский біографический словарь, том 14.

Спогади Петра Полетики — Русский Архив 1885, том 3. Українська Радянська Енциклопедія. Видання Академії Наук УРСР, Київ.

Adams D. Q. — Memoirs. Vol. II, IV.

A history of the modern World by R. R. Palmer and Yoel Colton. Alfred A. Knopf. New York 1965.

Alaskan Boundary Tribunal. *Atlas of Award*. Washington Government Printing Office 1904.

Alaskan Boundary Tribunal. *British Atlas*. Washington Government Office 1904.

Alaska Boundary. *Memorandum for Counsel No. II*. — Various documents bearing on the Question of the Alaska boundary. London. Printed at the Foreign Office. 1903.

Alaskan Boundary Tribunal. *United States Atlas*. Washington Government Printing Office 1904.

Alaskan Boundary Tribunal. Vol. I-VI. Washington Government Printing Office 1904.

Alaskan Boundary Tribunal. *The Case of the United States*. Tribunal convened at London. Washington Government Printing Office 190.

Alaska Promyshlennik. — by Stuart Ramsay Tompkins. University of Oklahoma Press 1945.

British Columbia *Atlas of Resources B.C.* Natural Resources Conference 1956.

British Columbia: A history by Margaret A. Ormsby, Macmillan 1958.

British Columbia, A short history by Arthur Anstey and Neil Sutherland. W. J. Gage Ltd. Toronto 1957.

Encyclopaedia Britannica — William Benton, Publisher. Encyclopedia Canadiana, vol. X.

"History of the Northwest Coast" by Hubert Howe Bancroft.

John Quincy Adams and the Foundation of American Foreign Policy by Samuel Flagg Bemis, New York—Alfred A. Knopf, 1949.

Lane-Poole Stanley — The Life of the Right Hon. Stratford Canning, Viscount Stratford de Redcliff. Vol. I. Longmans, Green and Co. London and New York 1888.

Luciw Wasyl & Theodore — Ahapius Honcharenko and the Alaska Herald. 1963.

Morley Alan — Vancouver, — From Milltown to Metropolis. Mitchel Press, Vancouver, Canada.

Niles Weekly Register, magazine, Baltimore 1812-1848. Rush Richard — A residence at the court of London. Ed. 1833.

The American Historical Review. Vol. XVIII, October 1912—July 1913. The Macmillan Co., London 1913.

The Dictionary of National Biography. Founded in 1882 by G. Smith, Published by the Oxford University Press, London.

The Dictionary of National Biography, Vol. VIII, 1908.

"The Northwest Coast of North America" (an historical and political memoir) by R. Greenhow, Wiley and Putnam, 1840.

Voyage round the World performed during the years 1790, 1791 and 1792. Ettienne Marshand, vol. I, London 1801. Translated from French of C. P. Claret Fleurien of the National Institute of Arts and Sciences, and the Board of Longitude of France. London—Printed for T. U. Longman and Rees, Pater-noster-Row. 1801.

Writings of J. Q. Adams — Edited by Worthington Chauncey Ford, New York 1916. The Macmillan Co., vol. VII.

INDEX OF PLACE NAMES

Acapulco (Mexico)	New Caledonia
Addington Cape	Nootka Sound
Barckley Island	Norfolk Sound, or Guadalupe, or Sitka
Bellingham (Town)	Observatory Inlet
Blaine (Town)	Okanagan Fort
Boca de Florida Blanca	Pack River
Chatham Strait	Padilla Bay
Classet Sound	Parsnip River
Clayoquot Sound	Peace River
Crescent Beach	Perpetual Cape
Cross Sound	Portland Channel
Elcho Harbour	Prince William Sound
Etches Port	Queen Charlotte Islands
Flattery Cap	Roberts Point
Foulweather Cap	Rocky Mountain Portage
Fraser Lake	Rosario Strait
Georgia Strait	San Blas
Granville Point	San Lorenzo
Grey Point	Sea Island
Haro Strait	Sooke Sound
Hudson Hope	Spokane River
Juan de Fuca Strait	Stewart Lake
Klark Forks River	St. James Fort
Kootenay House	Stuart Lake
Lulu Island	Suckling Cape
Lynn Channel	Toxado Island
McLeod Lake	Westham Island
Mendocino Cape	White Rock
Nanaimo Harbour	Windermere Lake
Nass River	
Nechako River	

ПОКАЗНИК ІМЕН

Адамс Авігайль — мати Д. Квінсі Адамса.

Адамс Джон — другий президент ЗДА, основник держави.

Адамс Джон Квінсі — політик, державний секретар, шостий президент ЗДА.

Алопеус Д. М. — голова російської дипломатичної місії в Швеції.

Аржиневська — своячка Дашкова, поклонниця П. І. Полетики.

Астор Джеймс — багатий американський купець, засновник форту Асторії.

Аяля — еспанський відкривач-мореплавець.

Багот, сер Чарльз — посол при царському дворі в Петербурзі.

Баранов Олександер — управитель Аляски.

Барклей де Толлі М.Б. — фельдмаршал, російський полководець.

Барні — історик.

Безбородько, князь О. А. — канцлер російського уряду.

Бентон — конгресмен ЗДА.

Берінг Вітус Йонасен — відкривач і мореплавець.

Блудов, граф Д. Н. — російський міністер юстиції.

Бріант Вільям Куллен — американський поет, дав назву Орегонові.

Булгаков — російський письменник.

Бодянський О. М. — український учений, видавець.

Болкунов — російський генеральний консул у Швеції.

Бургоан — учений, посол Франції при шведському уряді.

Буче Філіп — французький учений.

Бодега де ля, Хуан Франціско — еспанський мореплавець.

Ванкувер Джордж — англійський мореплавець і дослідник.

Вертер фон, барон — генерал-ляйтенант, інспектор шпиталю.

Вестон — поклонниця П. І. Полетики.

Вінечанський Степан — український лікар.

Воронцов, граф. А. Р. — канцлер російського уряду.
Вяземський, князь П. А. — російський поет.

Гамалія Іван — генеральний гетьманський суддя.

Глинка Н. С. — український громадський діяч.

Гоман І. Б. — картограф.

Горленко В. П. — письменник, мистецтвознавець, фолклорист.

Грушевський, професор Михайло — найбільший до-
сьогочасний український історик.

Гаро Дон — еспанський мореплавець.

Гесета, де Бруно — еспанський мореплавець.

Гумбольдт, де О. Ф. В. — німецький учений.

Гернандес Перес Хуан Хосе — еспанський морепла-
вець.

Галі Франціско — еспанський мореплавець.

Голенищев-Кутузов — президент адміралітійської ко-
легії.

Грей Роберт — американський мореплавець, відкри-
вач устя ріки Колюмбія.

Дауркин Ніколай — відкривач Аляски.

Дашков Андрей — російський посол у Вашінгтоні.

Дежнєв Семен Іванович — відкривач західнього рогу
Азії.

Дементьев — російський мореплавець.

Джанстон — дослідник.

Джефферсон Томас — автор проекту Декларації Неза-
алежності ЗДА.

Джордж IV — король Великої Британії.

Діксон Джордж — дослідник.

Дівенбейкер Джон Джордж — колишній прем'єр Ка-
нади, сьогодні лідер опозиції.

Дорошенко Петро — гетьман Правобережної України.

Дювала А. Д. — придворний ювелір у Петербурзі.

Еліза Франціско — мореплавець.

Єфремов С. — український літературознавець.

Жуковський Василь А. — російський письменник.

Каподістріяс І. — російський міністер заграничних
справ.

Карамзін М. М. — російський письменник та історик.
Капніст Василь — український поет і громадсько-політичний діяч.

Квадра Дон — мореплавець і дослідник.

Квімпер Мануель — мореплавець і дослідник.

Кеннінг Джордж — прем'єр-міністер Великої Британії.

Кеннінг Стратфорд — великообрітанський політик і дипломат.

Клінгер Т. І. — генерал на російській службі.

Князь Веллінгтонський — великообрітанський політик.

Козлов — російський консул у Філадельфії.

Колюмб Христофор — відкривач Америки.

Кондоїда П. З. — директор Медичної Колегії в Петербурзі.

Кондоїда Г. П. — російський політик.

Кониський Григорій — могилівський архиєпископ.

Кокс — історик.

Кочубей, граф В. П. — віцеканцлер російського уряду.

Красільников — мореплавець.

Крініцін — мореплавець.

Кроєр, деля — учений учасник подорожі Чирикова.

Кук Джеймс — великообрітанський відкривач і дослідник.

Кусков І. — завідуючий російською оселею Форт Росс.

Лазаревський Олександер — видатний український історик.

Лазарев М. П. — російський мореплавець, адмірал.

Ламберт, князь — голова Російсько-Американської Компанії.

Лангедорф — звітодавець.

Ласій Б. П. — генерал на російській службі.

Левашов — російський мореплавець.

Левенець Прокіп — козацький полковник.

Линдав Яків — російський ветеринарний прапорщик.

Лермонтов М. — російський поет.

Лисянський Юрій Ф. — адмірал флоти, мореплавець і дослідник.

Лісле, де М. — професор царської академії в Петербурзі.

Лобисевич Опанас — український письменник.

Ломоносов М. В. — російський учений і письменник.

Ляйбніц Готфрід Вільгельм — німецький філософ і математик.

Магеллян Ф. — перший відбув кругосвітню подорож.

Майков Л. — історик.

Марков С. — російський історик.

Мартінес Естебан Хозе — еспанський комендант Нутки.

Маршанд — мореплавець і дослідник.

Медведєв — російський мореплавець.

Медісон — президент ЗДА.

Мекдоналд, сер Джон Александр — перший прем'єр Канади.

Мекдугал Джеймс — дослідник.

Меккензі Александр — англійський відкривач і дослідник.

Меттерніх, князь Клеменс Л. В. — видатний австрійський державний муж.

Микола I — російський цар.

Мідлтон Генрі — американський посол у Петербурзі.

Мініх, граф. — російський полководець.

Мірс Джон — мореплавець і дослідник.

Многогрішний Дем'ян І. — гетьман Лівобережної України.

Могила Петро — український учений, київський митрополит.

Модзалевський Б. — український історик.

Молеспіна — мореплавець.

Монро Джеймс — президент ЗДА.

Мюллер — учений дослідник.

Наполеон Бонапарт — французький ціsar.

Наталін Дмитро — депутат Малоросійської Колегії.

Нессельрод, граф. Карль Р. — російський міністер за-граничних справ.

Олександер I — російський цар.

Онацький Євген — сучасний український учений.

Павлуцький Дмитро — перший, що воював з американськими ескімосами.

Пайков — російський мореплавець.

Пейруз, ля — мореплавець.

Пеллі — заступник голови компанії Гадсон Бей.
Петро I — російський цар.
Пірсон Лестер Б. — теперішній прем'єр Канади.
Піт Вільям — прем'єр Великої Британії.
Полетика Андрій Андрейович — багатий поміщик.
Полетика Андрій Павлович — бунчуковий товариш лу-
бенського полку.
Полетика Аполлон Іванович — український шляхтич.
Полетика Василь Аполлонович — гірничий інженер,
публіцист.
Полетика Василь Григорович — учений, історик.
Полетика Григорій Іванович — виходень із Волині.
Полетика Григорій Андрейович — український учений,
письменник, історик.
Полетика Григорій Іванович — дипломат.
Полетика Іван — волинський шляхтич.
Полетика Іван Андрійович, д-р — український лікар.
Полетика Михайло Іванович — учений.
Полетика Олександер Іванович — військовик.
Полетика Павло Іванович — виходень із Волині.
Полетика Петро Іванович — дипломат, філософ.
Полетика — седневський сотник.
Полетика П. Яків — внук Григорія Андрейовича*).
Полетика Володимир — радник українського посоль-
ства у Відні*).
Портлок — мореплавець.
Пред'яковський В. К. — російський учений і поет.
Пушкарьов — російський мореплавець.
Пушкін Олександер — російський письменник.
Раш — американський посол у Лондоні.
Рудницький Я., д-р — професор університету, сього-
часний учений.
Румянцев Н. П. — російський політик.
Розумовський Андрій Кирилович, граф — дипломат.
Розумовський Кирило, граф — гетьман України.
Сагайдачний-Конашевич Петро — гетьман України.
Синявин Д. Н. — російський адмірал.

---

*) Останні два Полетики в праці не виступають.

Слободчиков С. — російський мореплавець.
Соловьев — російський мореплавець.
Сребрянніков — російський мореплавець.
Стюарт Дейвід — дослідник.
Сутер Йоган А. — купив російський Форт Росс.
Талейран Шарль Моріс — французький дипломат.
Татищев Д. П. — російський дипломат.
Томпсон Дейвід — англійський дослідник.
Фальк — поклонниця П. Полетики.
Флевріе М. — французький учений.
Флойд — американський конгресмен.
Фрейзер Саймон — англійський дослідник.
Чарториський, князь Адам Є. — російський канцлер,
польський патріот.
Чепа А. І. — історик, збирач документів.
Черниш В. — український патріот.
Черниш Т. П. — збирач українських документів.
Чириков Олексій — російський відкривач.
Швецов — російський мореплавець.
Шевченко Тарас — український поет.
Шеліхов — російський мореплавець.
Шторх — професор астрономії.
Шуберт — професор астрономії.
Якоб Л. Г. — видавець.

Brunswick et Hesse-Cassel. Il meurt à Paris le 22 juillet 1825. Son
épouse, née Sophie de Württemberg, est décédée en 1835.

Le nom de la Très Sainte et Indivisible Trinité.

Le Roi l'Empereur de toutes les Russies et le
Roi de Pologne, Prince de la Grèce, Archiduc d'Autriche, &
de l'Allemagne, possède les titres de bonnes personnes et
d'amitié qui lui accordent un accès à un archevêque qui régule
d'après le caractère des communautés catholiques dans diverses écla-
tées au monde, à la navigation et aux pêcheries de leurs
régions sur l'Océan Atlantique ainsi que les limites de leurs
possessions respectives sur la côte. Le Roi de l'Angleterre est
nommé des Plenipotentiaires pour conclure une convention à
ces effets avec le Roi l'Empereur de toutes les Russies, le
Prince Charles Robert Louis de Bavière, le Roi de Saxe, le Roi
actuel, Membre du Conseil de l'Empire, Sociétaine et Pair Languedoc
et Ministre des affaires étrangères Chamberlain actuel Chevalier de
l'ordre de St. Macaire, Comte de Grand-Croix de l'ordre de St.
Médard de la première Classe, Chevalier de l'ordre de l'agile
Blanc de Bologne Chevalier Grand-Croix de l'ordre des Hospitaliers de
Hauterive et de plusieurs autres, et le Roi Roi de Sicile,
son Conseiller et pair actuel Chevalier de la croix de St. Louis de
la première Classe et Grand-Croix de l'ordre de St. Médard de la

11
діяльність, які виконують певні функції, але вони не є відомими засобами, які можуть бути використані для вирішення певної проблеми. Це означає, що вони не є засобами, які можуть бути використані для вирішення певної проблеми.

11 27.11.14

www.mbh.org.in

и въ същиятъ мъдри и съвѣтъ отъ събрани имъ
засѣдатъ въ съмънѣ и не вѣрятъ въ всѣхъ
имъ въ мъдри и съвѣтъ отъ събрани имъ

1444

several copies of which

и възможната имъ възможност да съвърши този престъпления. Тъй като всички тези обстоятелства са възможни, то и възможната е и тази, че този престъпления са извършени от този член на семейството.

Article III.

La ligne de démarcation entre les possessions des États-Unis contractantes sur la côte du Continent et les îles de l'Amérique du Sud C'est, sans faire autre que il suit:

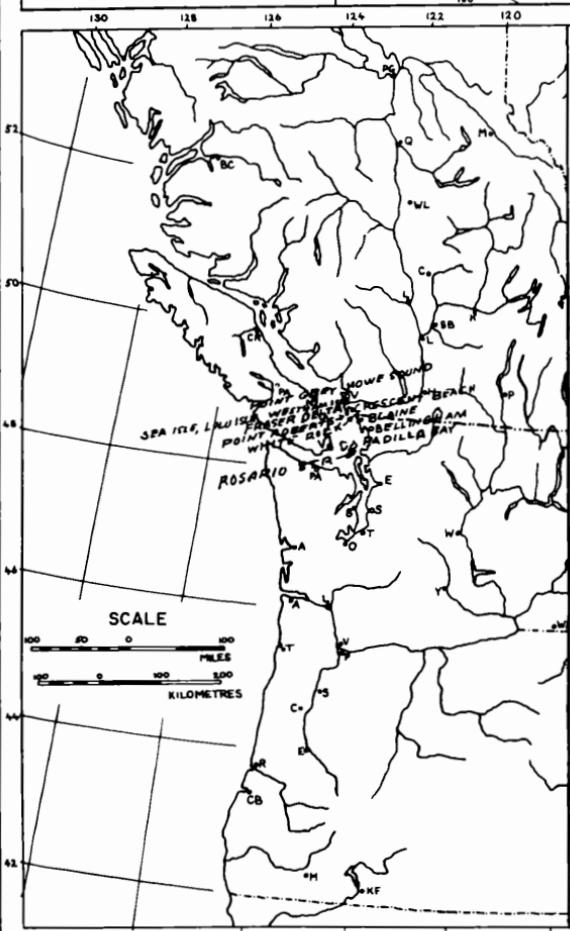
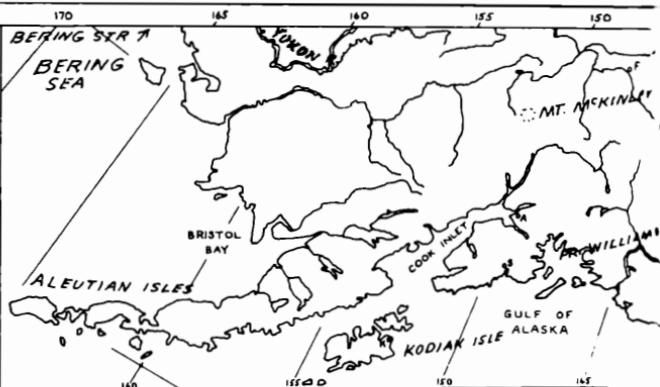
A partir du point le plus méridional de l'île dite Rio Negro of Miles, lequel point se trouve sur la parallèle de 54° - degré, 40 minutes de latitude Nord et entre le 131° et le 133° - degrés de longitude Ouest jusqu'à l'longitude de 133° - degré, puisque au nord de la côte primaire il est atteint le 55° - degré de latitude Nord; de ce degré, vers le sud la ligne de démarcation suivra la côte des montagnes, successivement parallèlement à la côte, jusqu'au point d'intersection du 141° - degré de longitude Ouest jusqu'au méridien et finalement du dit point il interseptra la même ligne méridienne du 141° - degré formant dans son prolongement presque le la mer Glaciale la limite entre les possessions Russes et Britanniques sur le Continent de l'Amérique du Sud Ouest.

Article IV.

Il est entendu, par rapport à la ligne de démarcation déterminée dans l'article précédent:

- 1e que l'île dite Rio Negro of Miles appartiendra toute entière à la Russie;
- 2e que partout où la côte des montagnes qui s'étendent dans une direction parallèle à la côte depuis le 55° - degré de latitude Nord au point d'intersection du 141° - degré de longitude Ouest,

1. Rosario Str.
2. Padilla Bay
3. Bellingham
4. Blaine
5. White Rock
6. Crescent Beach
7. Point Roberts
8. Fraser Delta
9. Sea Isle, Lulu Isle,
Westham Isle
10. Howe Sound
11. Point Grey

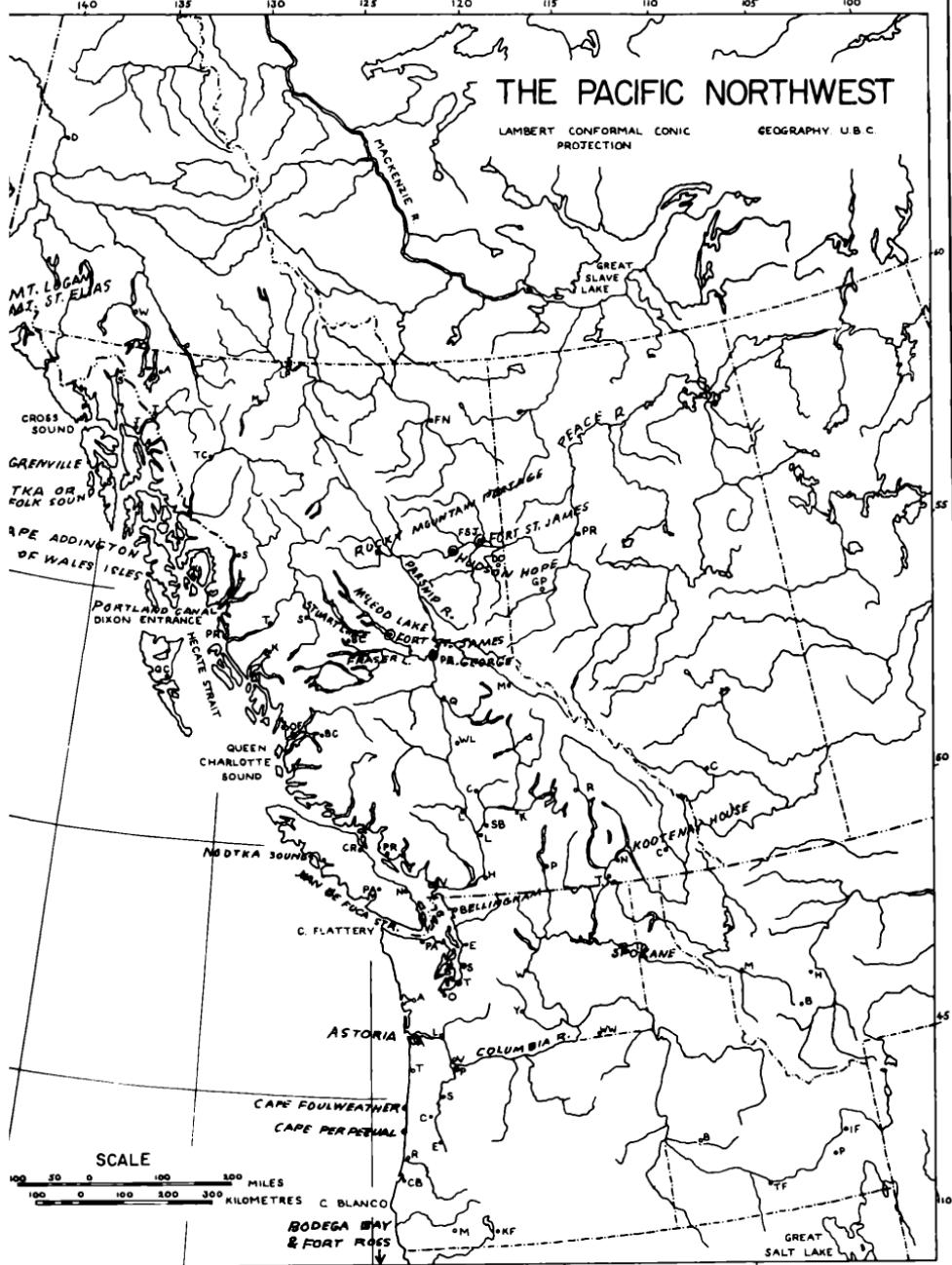

1. Mt. McKinley
2. Mt. Logan
3. Bering Str.
4. Kodiak Isle.
5. Mt. St. Elias
6. Aleutian Isles.
7. Cape Addington
8. Yukon River
9. Cook Inlet
10. Pr. Williams Sound
11. Sitka or Norfolk Sound
12. Portland Canal
13. Nootka Sound
14. Juan de Fuca Str.
15. Cape Flattery
16. Astoria Fort
17. Point Grenville
18. Cape Foulweather
19. Cape Perpetual
20. Bodega Bay
21. Fort Ross
22. Columbia River
23. Kootenay House
24. Fraser Lake
25. Stuart Lake
26. Fort St. James
27. McLeod Lake
28. Spokane
29. Rocky Mt. Portage
30. Hudson Hope
31. Peace River
32. Pr. of Wales Isles.

THE PACIFIC NORTHWEST

LAMBERT CONFORMAL CONIC
PROJECTION

GEOGRAPHY U.B.C.

et renouvelé à la distance de dix ans le droit bancaire de l'Orme la limite entre les possessions Britanniques et la limite de cette occupation et dans une ligne droite parallèle à la Rivière, qui passe par une ligne parallèle aux limites des terres et qui se joindra par un droit au bout de dix lieues nautiques.

Article V.

Il est entendu en outre que cet établissement ne sera formé que dans les deux Parties dans les limites que les deux cités portent assignent aux possessions de l'autre & que ces deux cités Britanniques se joindront avec établissement et sous sur la côte soit sur la limite de leur forme conjointe dans les limites des possessions Britanniques telles que elles sont délimitées dans les deux articles précédens, et de même sur établissement ne sera formé par des villes苏ans au delà des dites limites.

Article VI.

Il est entendu que les sujets de 'M. Majesté' Britannique, de son côté qui va occuper sur la Côte, ou en l'intérieur du continent pourront à perpetuité des droits de commerce libéral et sans aucune restriction, avec tous les peuples et villes que dans leurs voies sur la mer Pacifique, traverseront la ligne de démarcation sur la limite de la côte indiquée dans l'article III. de la présente Convention.

Article VII.

Il est aussi entendu que pendant l'espace de dix ans à compter de la signature de cette Convention, la taxation des douanes

Résumé de nos appétences et leurs objets respectifs pourront
convenablement figurer sans entrer dans l'ordre, toutes les mes-
ures que les deux parties ont prises sur la côte britannique dans
l'article III afin d'y faire la paix et le commerce avec les indigènes.

Article VIII.

Le port de Toulon ou Noss. échangeable sera aussi un
avantage à une réunion des deux Britanniques durant l'in-
tervalle de dix ans, à date de l'échange des ratifications de cette
Convention. Au cas qu'une prolongation de ce terme de dix ans
soit accordée à quelque autre Région, la même prolongation
sera également accordée à la Grande Bretagne.

Article IX.

La modile liberté de commerce ne s'appliquera point au
trafic des liquides spiritueux, des armes à feu, des armes blanches
de la poudre à canon ou d'autres munitions de guerre, les
Hautes Parties contractantes s'engagent reciprocement à ne
faire ni vendre, ni faire de quelque manière que ce puisse être
aux indigènes du pays, les articles ci-dessus mentionnés.

Article X.

Tout navire Amis ou Britannique, naviguant sur l'Océan
Africain, qui sera pris par des pirates ou par quelque serviteur
de ces républiques dans les ports des parties respectives, aura la liberté
de se réfugier, de s'y procurer de tous les objets que l'on saura
nécessaires, et de se remettre en route sans peine d'autres droits
que ceux de port et de fanane, lesquels seront payés par les
mêmes que pour les bateaux nationaux. Si cependant le

Francesca de' Medici

Wm. M. Weller

Baron de la Motte

the new and old ways of living are now more
similar than ever before; but the old ways
are not entirely dead; and the new ways
are not entirely new. There is a gradual
transition from one to the other, and the old
ways are more common in the rural districts, and
the new ways are more common in the urban districts.

۷۸۴

17. *Contra* *adversarios* *de* *rebus* *christianis* *libri* *III.*

July 1974

• *quod non videtur in aliis quibus*
• *etiam si non videtur in aliis quibus*
• *videtur in aliis quibus*

